

BOREC

1970

LETNO KAZALO

BOREC 1970

LETNIK XXII

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD BOREC, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10. REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: HINKO BRATOŽ, IVO KRIŽNAR, ZVONE KRŽIŠNIK, VOJKO NOVAK, TONE POLŠAK, ZDENKO ROTER, DRAGO SELIGER, IVE ŠUBIC, FRANCE VREG IN FRANCE VURNIK — GLAVNI UREDNIK: DRAGO SELIGER — ODGOVORNI UREDNIK: VOJKO NOVAK — TEHNIČNI UREDNIK: JANEZ NOVAK — OVITEK: ING. ARCH. BRANKO SIMČIČ — LEKTOR: PROF. AVGUŠTIN PIRNAT — METER: HERMAN MIKLIČ

UVODNIKI

Vinko Blatnik: Zakaj predsedstvo SFRJ?	11/833
Josip Broz-Tito: Opiramo se na lastne sile	1/1
Mitja Gorjup, Živko Pregl, Dagmar Suster in Janez Korošec: Mlada generacija, njene vrednote in revolucionarnost	12/929
Edvard Kardelj	1/9
Janez Kocjančič: Za trdno in močno socialistično Jugoslavijo	6—7/481
Zvone Kržišnik: Obdobje naše graditve	3/193
Janko Liška: Le sosed bo mejak	2/97
Nagrade vstaje slovenskega naroda (M. L.)	8—9/609
Silvo Matelič: Razmišljanja ob našem skupnem prazniku	4/289
Ob petindvajsetletnici zmage nad fašizmom (Jaka Avšič, Rado Pehaček, Jože Štok-Korotan)	5/385, 387, 388
V spomin Francetu Bevku	10/737

POEZIJA

Marija Bizjak-Kršljakova: Sajevečve	8—9/652
Matej Bor: Po težki noči	1/31
Rado Bordon: Novi čas	1/27
Mueen Bsayso: Ta svet (prevedel Ivan Cimerman)	11/854
Ivan Cimerman: Živimo v času	3/217
Večni ženin	6—7/506
Bencinski blues	6—7/506
Ta čas	6—7/506
Visoki popoldan	6—7/507
Suženj	6—7/507
Kmečki akvarel	6—7/508
Ti blodiš	6—7/508
Ti že siviš	6—7/508
Potemnele breze	6—7/509
V kamnolomu zvezd	6—7/509
Sloji	6—7/510
Mahmood Darweesh: Palestinska lju-bezen	11/847
Pismo iz pregnanstva (prevedel Ivan Cimerman)	11/849
Ana Deško: Oj dragi bratci	8—9/657
France Filipič: Pesem dela	1/29

Andrej Galeb: Balada o junaški smrti	8—9/653
Alojz Gradnik: Pojoča kri	1/27
Alojzija Hlebčar: Retenjsko polje	8—9/651
Zmagica Karba: Alpini v Dornberku	8—9/652
France Kosmač: Jutra na progi	1/28
Lojze Krakar: Izpoved vranduškega minerja	1/30
Peter Levec: Pesem bratstva	1/28
Blaž Mavrel: Čas groze	8—9/649
Janez Menart: Hočem	1/34
Anica Mežek: Nerojenemu otroku	8—9/658
Ivan Minatti: Pogovori s tabo	1/28
Tone Pavček: Majhen je ta svet	1/33
Anton Potočnik: Veper in volkulja	8—9/650
Črtomir Šinkovec: Čas v čeladi	12/965
Jože Šmit: Svobodni zemlji	1/32
Vida Taufer: Venomer	1/32
Pavla Treban: Gašperju na grob	8—9/657
Fadwan Tuqan: Za večno Palestino (prevedel Ivan Cimerman)	11/852
Cene Vipotnik: Skica o Šimnu Sirotniku	1/33
Marička Žnidaršič: Za prvi maj	1/30
Sameeh Al Quassem: Pismo iz ječe	11/851
Antigona	11/852
Upornikovo sporočilo (prevedel Ivan Cimerman)	11/853
Balada o škatlici s pepelom (neznani pesnik)	8—9/655

PROZA

France Bevk: Splošna vstaja na Primorskem in boji za Gorico	10/738
Izvolitev Pokrajinskega narodno-osvobodilnega odbora za Slovensko Primorje in Trst	10/741
Karel Capek: Nenavadne dvoživke (prevedel Janko Liška)	6—7/512
Matevž Hace: Komandirjevo premišljevanje	6—7/498
Sprebrnjeni komisar	12/954
Jože Jakomin-Crni: V partizane	10/769, 11/867
Danko Komac: Nepraznovani praznik	6—7/503
Drago Kumer: Mladost v partizanih	4/311
Danko Oblak: Dve zgodbi o tovariših (prevedel Tone Potokar)	2/134
Veno Pilon: V odmevih revolucije	11/903
Matjaž Žigon: Grabi v prazno	11/857

Vinko Blatnik: Jugoslavija pred »no- vo petletko«	8—9/614	Zlatko Bogataj: Čez Srem proti Sla- voniji	3/241
Viktor Buban: Samoupravna družba in načela vseljudske obrambe	10/755	Nada Božič-Alenka: Črni dan Grad- nikove brigade	3/260
Ivan Jan: Končna osvoboditev Jugo- slavije v luči boja za utrjevanje revolucionarnih dosežkov	4/291	Ivan Bratun-Perko: Moravčani proti Štajerski	2/164
Drago Košmrlj: Naše prelomno ob- dobje	5/393	Franc Curk: Srečanje	5/438
Čas akcije neuvrščenih	8—9/622	Franc Curk: Po sedemnajstih letih v Vipavi	6—7/557
Lusaka 1970	10/753	Polde Dežman: Spomini na prvo upri- zoritev »Razvaline življenja« v partizanih	12/992
Janez Korošec: Odnos do revolucio- narjev kaže odnos do naše nacio- nalne zgodovine	11/839	Franc Dragovan — Hinko Wilfan: Od Begunj do Snežnika	6—7/545
Kako v »reformno reformo«	12/937	Janez Govc: Pobeg iz Piskra	6—7/551
Kajetan Kovič: Njegovo življenje je bilo široko in zaokroženo	10/747	Julij Grošelj: Najdaljša noč	2/153
Tone Krašovec: Pred novim srednje- ročnim obdobjem našega razvoja Zaostali v razviti republiki	3/206 4/304	Milan Guček: Čez dobro uro bi bilo Kočevje padlo	1/37
Petindvajset let razvoja in pogled naprej	5/399	Predhodnica XIV. divizije	2/159
Kako naprej	6—7/484	Svetozar Guček: Doživeli smo svobodo Železniška kolesa se vrtijo za OF	3/254 8—9/691
Slovenija 1971-75	10/762	Matevž Hacc: Obisk simpatizerjev KP pred tridesetimi leti	5/453
Čas terja dejanja	11/836	Mitja Hribovšek: Zadnji črni mesec	8—9/707
Zahtevno leto	12/947	Ivan Ivančič: Napad opolnoči	8—9/701
Zvone Kržišnik: Poplava golote	3/213	Vid Jerič: Med Savo in Krko	8—9/696
Problem Kozjanskega	4/307	Adolf Jevšnik-Lvov: Prehod čez Savo je vedno delal skrbi	1/55
Florjan Laimiš: Nikoli ne bomo po- zabili	5/415	Pohod in prihod šlandrovcev v Celje	12/997
Od Hirošime do danes	8—9/631	Ilija Jurančič: Šmarješka pionirska četa	2/170
Ivan Landripet: Vseljudska obramba Silvo Matelič: Pri Jožetu v Planini pod Golico	6—7/487 3/215	Ljuba Kodre: Jurček	3/239
Milka Mirtič: Koliko je bilo in še bo Song Myjev?	1/20	Stane Koman: Iz sovražnikovih klešč Anica Kos: Rešitev sredi noči	3/237 8—9/695
Mojca Drčar-Murko: Bolj pametni in bogati za nekaj izkušenj	2/101	France Kosmač: Ob osvoboditvi Ljub- ljane	5/391
Sedanja vrednost načela »pol na pol«	3/204	Ivan Križnar: Razvoj in polom slo- venskega domobranstva	12/985
Ustvarjalnost, kritično primerja- nje, nenehno gibanje misli	4/301	Minka Krvina: Sence izginjajo	4/335
Morala in politika	10/766	Drago Kumar: Takrat so mi ubili očeta	1/49
Rastoča nestrpnost v družbeni strukturi ZDA	12/950	Albina Lapajna-Zmaga: V slovenski Benečiji	5/432
Milan Obradović: Prebivalstvo — po- glavitni dejavnik varnosti	5/405	Roman Lemut: Braniška akcija	12/980
Ivan Potrč: Živel je zato, da bi izpo- vedal, kar ljudstvo doživlja	10/745	Franjo Lubej: Spomini na koroški plebiscit	10/799
Mirko Roš: Proslava petdesete oblet- nice plebiscita v avstrijski Ko- roški	3/208	Mirko Mohar-Branko: Zamrznjeno orožje	2/149
Rapa Šuklje: Puljski partizani '70	8—9/625	Prvi belogardisti na Notranjskem	6—7/530
Pravica do kulture kot osnovna človeška pravica	11/842	Andrej Pagon-Ogarev: Takrat je zo- rela pšenica	3/264
Lojze Vezočnik: Petindvajset let go- spodarskega razvoja SFRJ	2/123	Okupatorjev zločin v Brdi nad Gornjo Kanomljo	5/440
Josip Vidmar: Šel je, da bi izpolnil svojo dolžnost	10/744	Lado Podbevšek: Odhajali so drug za drugim	4/340
Ciril Zlobec: Sreča je bila bistvena sestavina njegovega življenja	10/746	France Potočnik: Silvestrovanje 1942 Jože Ravbar-Još: S prvoborci Kam- niškega bataljona	12/977 3/248
		Anton Stojan-Keš: Javka	12/983

Ludvik Skruba: Malo pred koncem	4/344
Katja Spur: Svobodno majsko sonce	6—7/521
Janez Svajncer: Boji za severno mejo	6—7/538
Ivan Urančič-Drago: Poslednji metež ob Dravi	5/445
Dana Valenčak: Proti domu	4/352
Vida Zavrl: Osvoboditev	4/332
Ignac Zdovc: Čez Dravo	6—7/534
Ivan Žejn: Iz Sicilije v Beograd	1/44
Nande Žužek: Tista pomlad	6—7/527

DOKUMENTI

Av gust Batagal: Sindikalno gibanje na železnici	3/234
France Bevk: Zavesa je odgrnjena Častiti gospodje »Čedermaci!	10/748 10/750
Ivo Čeh: Od roške ofenzive do kapi- tulacije Italije	6—7/569
France Dobrovoltje: Kronološki pre- gled Bevkovega življenja	10/751
Janez Gantar: O socializmu smo lah- ko le sanjali	3/231
Maks Gašparič: Tekstilna stavka je bila moj izpit	3/326
Matevž Hace: Umik iz Gornje Sa- vinske doline v decembru 1944	2/145
Ivan Jan: Nastajanje in delovanje oboroženih partizanskih sil v Ma- kedoniji	2/141
Posebnosti v razvoju partizanskih sil v Črni gori	3/221
Narodnoosvobodilni boj v Srbiji in njegove posebnosti	8—9/637
Milka Jevšnikar-Bračko: Spomini na sindikalno gibanje v Mariboru v letih od 1936 do 1941	3/227
Edvard Kardelj: O današnjih glavnih nalogah	1/13
Ladislav Kiauta: Protiofenziva sed- mega korpusa	8—9/660
Miroslav Kokolj: Vevški papirničarji v boju za svoje pravice 1842—1945	6—7/577
Dušan Kveder: Osvobodite in očistite svojo domovino	6—7/561
Spomini na delavsko gibanje v Slo- veniji	3/225
Stev o Sunajko: Sodelovanje med osvobodilnim gibanjem Slovenije in Hrvatske na stičnem področju Kočevske in Gorskega Kotara v prvem letu oboroženega upora	8—9/682
Tuji tisk o Jugoslaviji	1/58
Lojze Vezočnik: Gverila v Latinski Ameriki	4/320
Uporniško gibanje na črni celini	5/421

KULTURNA PANORAMA

Mihailo Marić: Kralj Peter in begun- ska vlada (F. L.)	2/175
Koledar zgodovine KPJ — ZKJ (M. L.)	1/72
Mi pa se nismo uklonili	4/356

Ho Ši Minh: Spisi, pisma, govori (M. L.)	4/359
Ob Kajuhovih nagradah za leto 1970 (M. L.)	4/362
Ivan Jan: Mrtvi ne lažejo (M. L.)	5/462
Dr. Julij Titl: Murska republika 1919 (M. L.)	5/462
C. L. Sulzberger: Druga svetovna vojna (M. L.)	8—9/718
Bibliografija sodelavcev Inštituta za zgodovino delavskega gibanja 1959—1969 (M. L.)	8—9/719
Ludwig Barring: Vohuni in obvešče- valci (M. L.)	8—9/720
Jan de Hartog: Junak si bil, Jan Wandelaar (M. L.)	8—9/722
Požgane slovenske vasi (M. L.)	11/916
Gilles Perrault: Dvoboj vohunov (M. L.)	11/919
Druga svetovna vojna (M. L.)	12/1006
Jürgen Thorwald: Ura detektivov (M. L.)	12/1007
Drago Košmrlj: Neuvrščeni (M. L.)	12/1008
Kaj pripravljajo slovenske založbe za leto 1970 (S. R.)	1/65
Stari nemški revolucionarji (S. R.)	1/74
Ivo Zorman: V tem mesecu se osipa mak (S. R.)	2/172
Georgij K. Žukov: Spomini in pre- mišljanja (S. R.)	2/174
Ob tretji knjigi Ukane (S. R.)	3/269
Nova izdaja Kardeljeve knjige (S. R.)	3/270
William Styron: Izpovedi Nata Tur- nerja (S. R.)	3/271
Ladislav Kiauta: Na bojni črti osem najste (S. R.)	4/357
Mitchell Goodman: Konec tega (S. R.)	4/358
Knjigi o Franciji in Kitajski v zbirki »Pričevanja« (S. R.)	4/360
Majhen pogled nazaj (S. R.)	5/457
Louis Adamič: Orel in korenine (S. R.)	6—7/583
Ilja Erenburg: Portreti (S. R.)	6—7/584
Makso Šnuderl: Osvobojene meje (S. R.)	8—9/716
Sergej S. Smirnov: Trdnjava Brest (S. R.)	10/807
Mimi Malenšek: Kdo bo tebe ljubil (S. R.)	10/808
Teleskop Ivana Bratka v peti izdaji (S. R.)	10/810
Knjiga o pokolu v Novem Sadu (S. R.)	10/812
Pričevanje o pisatelju in človeku (S. R.)	11/916
Mlada setev (S. R.)	11/918
Knjižna žetev 1970 (S. R.)	12/1002
Bitka na Neretvi ali razmišljanja o jugoslovanskem partizanskem fil- mu (B. Š.)	1/63
Črtomir Šinkovec: Misli o partizanski ljudski pesmi	8—9/644

Veliko srce majhnega naroda	11/846
Ob smrti kiparja Staneta Keržiča (V. V.)	1/73

LIKOVNA UMETNOST

Likovna vzgoja med NOB (Vera Vi- sočnik)	1/77
France Prešeren — likovne upodobitve med NOB (Vera Visočnik)	2/177
Slikar in grafik Vito Globočnik (Vera Visočnik)	3/273
Kipar, slikar in grafik Nikolaj Pir- nat (Vera Visočnik)	4/364
Medvojni načrti za likovno dejavnost po osvoboditvi (Vera Visočnik)	5/465
Ob razstavi »25 let slovenske grafike 1945—1970« (Vera Visočnik)	6—7/586
Onemela je slikarjeva paleta (Vera Visočnik)	8—9/713
Bogata umetniška žetev (Vera Vi- sočnik)	10/813
Ostalo je kiparjevo dleto in kladivo (Vera Visočnik)	11/910
Prek roba (Vera Visočnik)	11/911
Ob šestdesetletnici rojstva pokojnega kiparja Karla Putriha (Vera Vi- sočnik)	11/913
Kipar Frančišek Smerdu (Vera Vi- sočnik)	12/1010
Slikar Klavdij Zornik (Vera Visočnik)	12/1011

MED REVIJAMI

Nova Libija resno zaskrbljuje Ame- ričane (US News and World Re- port)	1/89
Za črnce v Južni Afriki ne bo nikoli enakopravnosti (New Statesman)	1/90
Hudi problemi prehitro se razvija- jočih mest v svetu (Economist)	1/92
Mar stopata ZDA in SZ v novo ob- dobje medsebojnih odnosov? (US News and World Report)	2/186
Se bo tudi Kurdom kdaj nasmehnila dolgo pričakovana svoboda? (L'Ex- press)	2/188
Japonska danes (Newsweek)	2/189
Se bo KP Indonezije po vseh pokolih spet postavila na noge? (New York Herald Tribune)	3/280
Čudna vojna francoskih legionarjev v Čadu (US News and World Re- port)	3/282
Brazilska vojska vpeljala v deželo srednjeveško mučenje (L'Express)	3/284
Nafta — edino gibalno francoske poli- tike v Sredozemlju (Le Monde Diplomatique)	3/286
Se lahko velik ekonomski napredek obrne proti človeku? (Time)	4/375
Velikanski francoski vseмирski center v Gvajani le betonski spomenik (Nouvel Observateur)	4/377

Kaj bo z NATO paktom po odhodu Američanov? (Economist)	4/379
Palestinci se bore za novo Palestino (Jeune Afrique)	4/380
Kaj bi bile ZDA brez črncev? (Time)	5/472
Bolivijški spor z Združenimi državami Amerike (World Today)	5/474
Nigerijska vojaška moč največja na afriški celini (Jeune Afrique)	5/477
Ameriški domino v jugovzhodni Aziji (Nouvel Observateur)	5/478
Vojaška moč SZ danes in v prihod- nje (Time)	6—7/595
Vzroki in posledice tajskega sovini- zma so rodili mogočno gverilsko gibanje (World Today)	6—7/597/
Tudi v Kanadi lahko pride do hudih rasnih nemirov (US News and World Report)	6—7/601
Po letu 2000 človeštvo ne bo lačno, če bo složno (Figaro)	6—7/603
»Ameriška blaginja« ne pridobiva mladih v svetu	8—9/724
Današnje stanje v Nigeriji ne obeta nič dobrega (Jeune Afrique)	8—9/726
Oman z Muscatom — dežela v kameni dobi prehaja počasi v moderni čas (L'Express)	8—9/727
Se bo ponovno vnela vojna na Bliž- njem vzhodu? (US News and World Report)	8—9/728
Eritrejsko osvobodilno gibanje se bori za novo Eritrejo (Monde Diploma- tique)	8—9/732
Možnosti za odpravo nezaposlenosti in velike revščine v Kolumbiji (Mon- de Diplomatique)	10/823
Velike finančne špekulacije z uranom so prazna igra (Economist)	10/824
Bojazen Južne Afrike, da ne bi bila več bela vojaška utrdba (US News and World Report)	10/825
Obdobje otopenosti in ugibanje o pri- hodnosti na Češkoslovaškem (Nati- on)	10/828
Zambijski predsednik Kaunda o an- gleški nameri prodati orožje Južni Afriki (Observer)	11/922
Napori nove vojaške vlade v Somaliji za splošni razvoj dežele (New York Times)	11/923
Več mesecev vojne v Kambodži (Jeu- ne Afrique)	11/925
Sporazumevanje med evropskimi de- želami, kot ga ocenjujejo Angleži (Economist)	12/1016
Možnosti za razvoj črnskega gveril- skega gibanja v Južni Rodeziji (Monde Diplomatique)	12/1018
Nova transamazonska avto cesta — blagoslov ali prekletstvo Brazil- cev (Newsweek)	12/1020

»Ključ« za Nixonovo zmago na predsedniških volitvah leta 1972 (US News and World Report) 12/1021

BIBLIOGRAFIJA KNJIG

1/95, 2/191, 3/288, 4/383, 5/480, 6—7/607, 8—9/735,
10/831, 11/928, 12/1023

SODELUJOČI LIKOVNI UMETNIKI

Dorde Andrejević-Kun	5/389
Bora Baruh	5/409
Janez Boljka	6—7/606
Bogdan Borčić	3/197, 6—7/541
Mire Cetin	3/207
Jože Čiuha	1/94
Riko Debenjak	6—7/505
Marijan Detoni	5/431
Lojze Dolinar	11/845, 863, 871, 877, 909, 915
Alenka Gerlovič	4/337, 5/403
Vito Globočnik	1/43, 76, 3/212, 275, 4/349
France Gorše	11/837
Krsto Hegedušič	5/398
Dževod Hozo	6—7/582
Božidar Jakac	1/11, 2/173, 3/259, 263, 267, 4/309, 6—7/405, 10/739
Meško Kiar	6—7/549
Dore Klemenčič-Maj	2/103, 121, 4/318
Gojmir Anton Kos 8—9/613, 617, 621, 630, 635, 645, 647, 659, 667, 681, 703, 715, 717, 721, 723, 729, 734	
Tone Kralj	10/743, 749, 757, 765, 768, 773, 777, 785, 791, 795, 806, 809, 811, 815, 819
Stane Kumar	3/220, 4/361
Vladimir Lakovič	1/21
Petar Lubarda	5/459
Vladimir Makuc	1/36, 6—7/537
Miha Maleš	6—7/489
Nikola Martinovski	5/441
France Mihelič	2/99, 3/303, 6—7/493
Edo Murtič	5/395
Zoran Mušič	4/331, 6—7/533
Božo Pengov	4/355
Veno Pilon	11/841, 899, 902
Nikolaj Pirnat	4/293, 297, 367
Marijan Pogačnik	1/83, 6—7/517
Jože Polajnkó	4/345
Oton Polak	1/51
Oton Postružnik	5/469
Marij Pregelj 3/202, 232, 243, 4/363, 6—7/501	
Zlatko Prica	5/413
Karel Putrih	11/856, 883, 893, 921
Vanja Radauš	5/449
Maksim Sedej	6—7/497
Ivan Seljak-Čopič	1/25, 3/247, 6—7/527
France Slana	1/61
Frančišek Smerdu	12/941, 951, 957, 969, 973, 979, 987, 995, 1001, 1015
Lojze Spacal	6—7/511
Tinca Stegovec	6—7/546
Petar Šimaga	5/435
Frano Šimunović	5/437
Marija Sorli-Viher	2/133

Branko Šotra	5/463
Ive Šubič	1/5, 4/371, 6—7/529
Marko Suštaršič	1/69, 6—7/593
Đuro Tiljak	5/419
France Uršič	4/374
Janez Vidie	1/17, 2/185
Drago Vidmar	4/315
Nande Vidmar	3/251
Melita Vovk-Stih	6—7/589
Karel Zelenko	6—7/523
Klavdij Zornik	12/933, 945, 963, 976

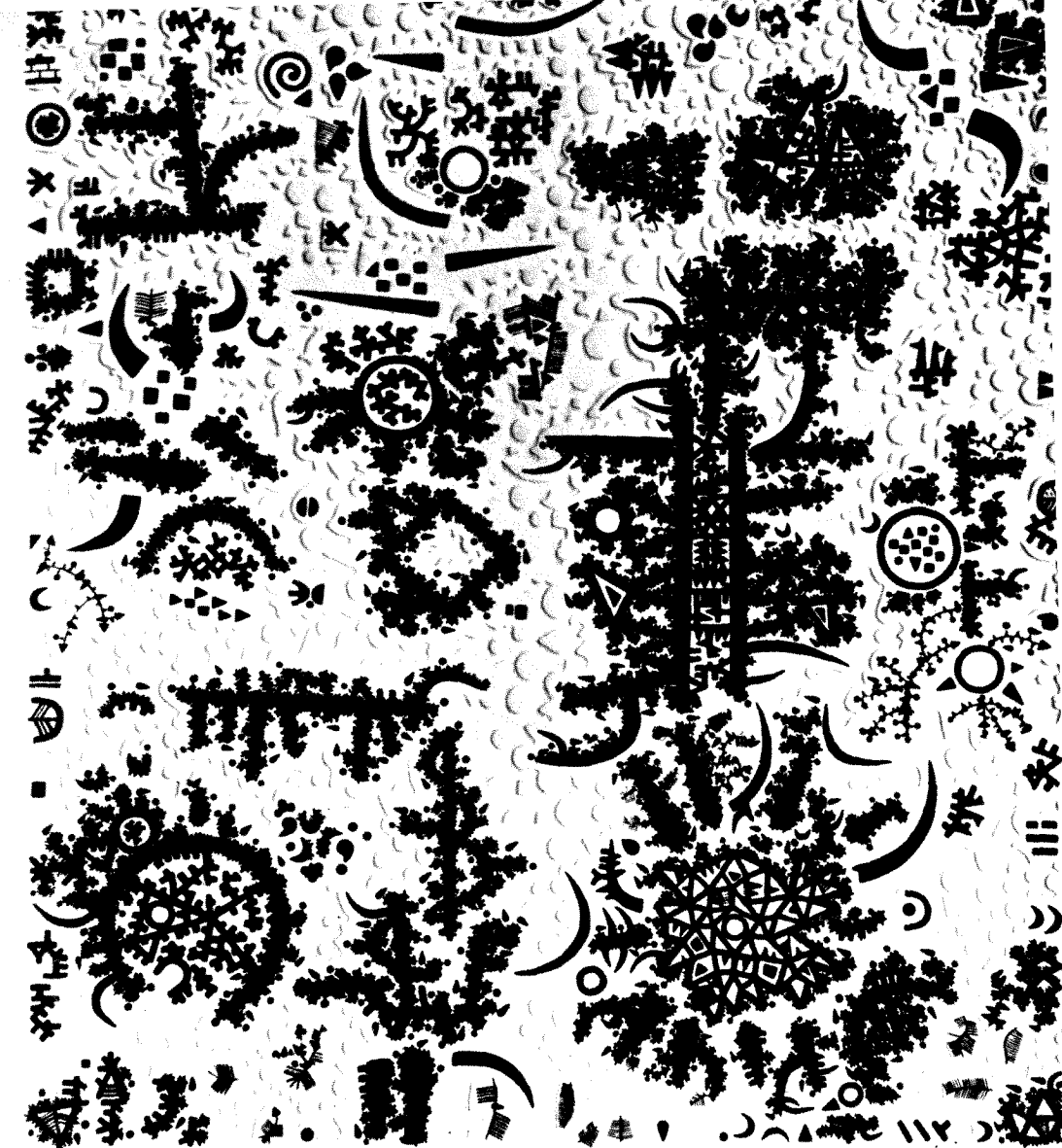
SLIKOVNI MATERIAL

Člani komande mesta Trsta, 10. maja 1945 v Trstu	5/391
Faksimile rokopisa Zdravice ob novini leta 1944	2/183
Italijanski ukrep proti praznovanju obletnice Prešernove smrti z dne 6. februarja 1942	2/111
Odlók o proglasitvi Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda	2/107
Prizor iz Jankovičeve »Krvave bajke« (Pula '70)	8—9/626
Poziv IOOF Slovcncem za praznovanje obletnice Prešernove smrti 8. februarja 1942	2/108
Prazen Prešernov trg zaradi italijanske odredbe z dne 6. februarja 1942 (fotografija J. Prešern)	2/115
Proslava Prešernovega praznika v Črnomlju 8. februarja 1945	2/179
Ty Hardin in Georgia Holl v Damjanovičevem Rekvjemu (Pula '70)	8—9/627
Vabilo predsedstva SNOS na slovesno akademijo v proslavo Prešernovega dne 8. februarja 1945 v Črnomlju	2/178

NASLOVNA STRAN

Marjan Pogačnik: Opustošeno gnezdo, 1962, jedkanica	
Frančišek Smerdu: Portret Franceta Prešerna — osnutek za spomenik v Kranju, 1948, patiniran mavec	
Vito Globočnik: Topli vrh pri Črmošnjicah, 1945, olje	
Nikolaj Pirnat: Bore se kakor levi iz dneva v dan (list iz mape »Domovi, ječe, gozdovi«), 1944, linorez	
Drago Tršar: Manifestanti II, 1947, bron	
Karel Putrih: Portal skupščine SRS (detajl), 1957, bron	
Gojmir Anton Kos: Boj pri Krškem (detajl), 1940, olje	
Tone Kralj: Dve materi, 1934, jedkanica	
Branko Kocmut in Slavko Tihec: Spomenik borcem Pohorskega bataljona na Pohorju, 1959, bron, kamen (foto Jože Kovačič)	
Klavdij Zornik: Mati, 1955, olje (detajl)	

BOREO

D-2643

1
1970

BOREC ☆ 1970 ☆ XXII

REVIJA »BOREC« IZHAJA MESEČNO. IZDAJA JO ZAVOD »BOREC«, LJUBLJANA, BEETHOVNOVA 10
REVIJO UREJA UREDNIŠKI ODBOR: HINKO BRATOZ, IVO KRIZNAR, ZVONE KRZISNIK, VOJKO
NOVAK, TONE POLŠAK, ZDENKO ROTER, DRAGO SELIGER, IVE ŠUBIC, FRANCE VREG, FRANCE
VURNIK

GLAVNI UREDNIK: DRAGO SELIGER
ODGOVORNI UREDNIK: VOJKO NOVAK
TEHNIČNI UREDNIK: JANEZ NOVAK
OVITEK: ING. ARH. BRANKO SIMČIČ
LEKTOR: PROF. AVGUSTIN PIRNAT
METER: HERMAN MIKLIC

KAZALO

	stran
Josip Broz-Tito: Opiramo se na lastne sile	1
Edvard Kardelj	9
Edvard Kardelj: O današnjih glavnih nalogah	13
Koliko je bilo in še bo Song Myjev (Milka Mirtič)	20
Alojz Gradnik: Pojoča kri	27
Radó Bordon: Novi čas	27
Ivan Minatti: Pogovori s tabo	28
France Kosmač: Jutra na progi	28
Peter Levec: Pesem bratstva	28
France Filipič: Pesem dela	29
Marička Znidaršič: Za prvi maj	30
Lojze Krakar: Izpoved vranduškega mimerja	30
Matej Bor: Po težki noči	31
Jože Šmit: Svobodni zemlji	32
Vida Taufer: Venomer	32
Cene Vipotnik: Skica o Šimnu Sirotniku	33
Tone Pavček: Majhen je ta svet	33
Janez Menart: Hočem	34

SPOMINI — ZAPISI

Milan Guček: Čez dobro uro bi bilo Kočevje padlo	37
Ivan Žejn: S Sicilije do Beograda	44
Drago Kumar: Takrat so mi ubili očeta	49
Adolf Jevšnik-Lvov: Prehod čez Savo je vedno delal skrbi	55

DOKUMENTI

Tuji tisk o Jugoslaviji	58
-----------------------------------	----

KULTURNA PANORAMA

Bitka na Neretvi ali razmišljanje o jugoslovanskem partizanskem filmu (B. Š.)	63
Kaj pripravljajo slovenske založbe za leto 1970 (S. R.)	65
Koledar zgodovine KPJ — ZKJ (M. L.)	72
Ob smrti kiparja Staneta Keržiča (V. V.)	73
Stari nemški revolucionarji (S. K.)	74

LIKOVNA UMETNOST

Likovna vzgoja med NOB (Vera Visočnik)	77
--	----

MED REVIJAMI	89
------------------------	----

BIBLIOGRAFIJA KNJIG	95
-------------------------------	----

Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 — Telefonska številka uredništva 21-173 — Rokopisov ne vračamo — Enojna številka stane 2 nova dinarja, dvojna 4 nove dinarje. Letna naročnina je 24 novih dinarjev, polletna 12 novih dinarjev. Letna naročnina za inozemstvo je 37,50 novega dinarja (3 USA dolarje) — Naročnino pošiljajte na naslov: Zavod »Borec« (za revijo »Borec«), Ljubljana, Beethovnova 10, poštni predal 203 ali na žiro račun pri SDK v Ljubljani 501-3-360/1, naročniki v tujini pa na račun pri Narodni banki v Ljubljani 502-61806-250-514 — Klišejji, tisk in vezava: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani. — Uredništvo sprejema sodelavce vsak ponedeljek, sredo in petek od 10. do 12. ure.

Opiramo se na lastne sile

Govor predsednika Socialistične federativne republike Jugoslavije in maršala Jugoslavije Josipa Broza-Tita na ljubljanski univerzi

V Ljubljani je bila 11. decembra lani zaključna in osrednja slovesnost v okviru proslav 50-letnice slovenske univerze v Ljubljani. Ob tej priložnosti je rektor Roman Modic podelil naslove častnih doktorjev Josipu Brozu-Titu, Edvardu Kardelju, Srečku Brodarju, Jovanu Hadžiju, Milku Kosu, Aliji Koširju, Feliksu Lobetu, Francetu Steletu in Aloisu Tavčarju. Rektor Roman Modic je označil promocijo za vrhunec jubilejnih prireditev ter poudaril, da želi univerza s podelitvijo častnih doktoratov izreči zahvalo tistim, ki so pripomogli, da sedaj raste brez strahu za obstanek in se lahko široko razvija.

Ljubljanska univerza je imela in ima velik pomen za znanost, kulturo in samobitnost slovenskega naroda. V imenu počaščenih se je zahvalil predsednik Tito. V izredno pomembnem govoru, ki ga v celoti objavljamo, je govoril o revolucionarni tradiciji univerze v temi »Za nepotvorjeno resnico o našem narodnoosvobodilnem boju« in o konceptiji ljudske obrambe.

Zelo počaščenega se čutim, ker me je tako pomembna znanstveno-pedagoška ustanova, kakor je ljubljanska univerza, promovirala za častnega doktorja. Najprišrčnejše se zahvaljujem v svojem imenu kakor tudi v imenu tovarišev, ki so bili danes promovirani skupaj z menoj.

To priznanje, ki mi ga izkazuje, ko proslavljamo petdesetletnico slovenske univerze, mi je toliko bolj drago, ker vem, kolikšen pomen ima ta univerza za Slovenijo in za vso jugoslovansko socialistično skupnost.

Slovensko ljudstvo se je pod tujim jarmom stoletja borilo za svojo nacionalno bitnost in proti asimilaciji. Sam se spominjam, kako je leta 1908 na Pogačarjevem trgu v Ljubljani tekla kri, ko je avstrijski oficir ukazal streljati na demonstrante, ki so šli na ulice, da bi dali duška svojemu nezadovoljstvu in odporu proti germanizaciji slovenske kulture in jezika. Takrat je to vzbudilo najhujše zgražanje ne samo pri slovenski inteligenci, ampak med ljudstvom sploh.

Sele z razpadom avstro-ogrske monarhije si je slovensko ljudstvo lahko nekoliko svobodneje obrnilo v prid sadove svojega dolgoletnega boja za nacionalno osamosvojitve in afirmacijo. Ustanovljena je bila tudi univerza v Ljubljani, katere petdesetletnico slavimo danes. Postala je srce razvoja slovenske kulture, šolstva in znanstveno-raziskovalnega dela. Nastanek slovenske univerze po svoje priča o stoletnem boju slovenskega ljudstva za narodnostno osamosvojitve, afirmacijo in enakopravnost, pa tudi o pomenu visokega šolstva, znanstveno-raziskovalnih in umetniških ustanov za razvoj naroda, tako da bi lahko zares razvil vse svoje moči in postal enakopraven ustvarjalni člen mednarodne skupnosti.

V stari Jugoslaviji je igrala ljubljanska univerza pomembno vlogo. Na njej so zrasla velika imena znanosti in umetnosti. Ustvarjala je rodove intelektualcev. Treba pa je opozoriti tudi na dejstvo, da ji spričo reakcionarnega režima in nacionalne neenakopravnosti ni bilo omogočeno, da bi vsestransko razvijala vse svoje sposobnosti.

Tako kot je stara Jugoslavija v vseh vprašanih bridko razočarala vse narode Jugoslavije, ki so ob njeni ustanovitvi zahtevali nacionalno, socialno in ekonomsko

osvoboditev, tako je bila tudi ustanovitev ljubljanske univerze leta 1919 samo drobec tistega, kar je slovensko ljudstvo po pravici pričakovalo od nove države glede razvoja šolstva, znanstvenih in kulturnih ustanov.

Sele z zmago našega narodnoosvobodilnega boja in revolucije, s pravilno ureditvijo nacionalnega vprašanja, s popolno osvoboditvijo in afirmacijo slednjega od jugoslovanskih narodov je bilo mogoče, da se vsestransko razvije tako pomembna znanstveno-pedagoška ustanova, kakor je vaša. In danes daje v socialistični skupnosti Jugoslavije svoj velik prispevek k šolanju strokovnjakov, razvoju znanosti in umetnosti, graditvi socializma in krepitvi socialističnih družbenih odnosov.

Komunistična partija Jugoslavije je v svoji predvojni dejavnosti, zlasti po ustanovitvi Komunistične partije Slovenije in Hrvatske, posvečala med drugim veliko pozornost ljubljanski univerzi, tako da se je bojevala za njeno avtonomnost, proti surovemu vmešavanju reakcionarnih režimov v njeno delo, za svobodno ustvarjalnost univerzitetnih kadrov. V boju z reakcionarnimi režimi je zrasel na ljubljanski univerzi, tako kot tudi na drugih univerzah in šolah ter kulturnih ustanovah, kader revolucionarjev, kakor so bili pokojni Boris Kidrič, Tone Tomšič, Boris Kraigher in mnogi drugi, ki so odigrali zelo pomembno vlogo v pripravah za obrambo dežele in 1941. leta, ko je Komunistična partija Jugoslavije poklicala jugoslovanske narode k vstaji.

Ti revolucionarni študentski kadri in inteligenca, ki so imeli marksistično komunistične poglede na nacionalno vprašanje in na zgodovinsko vlogo delavskega razreda v razvoju družbe, so v naše delavsko gibanje in narodnoosvobodilni boj vnašali vso svojo spretnost, znanje in sposobnost in so tako v dejanjih prispevali h krepitvi enotnosti delavcev, kmetov in naprednih intelektualcev. Prav ta enotnost delavcev in intelektualcev je ena od posebno pomembnih značilnosti našega narodnoosvobodilnega boja. Študentje in intelektualci so se z ramo ob rami borili z delavci in kmeti za iste cilje, za izgon okupatorjev in za boljšo prihodnost vseh naših narodov. Takšno enotnost je bilo mogoče uresničiti samo v tako specifični socialistični revoluciji, kakor je bila naša.

Dokazala je, da zmorejo ljudske množice čudeže, kadar so enotne in kadar vedo, za kaj se bore. Ta izkušnja je velikanskega pomena tako za nas kakor za druge tudi danes. Uči nas, da ni sile, ki bi si lahko podvrgla narode, ki so trdno odločeni braniti svojo svobodo, socialistično družbeno ureditev, neodvisnost in ozemeljsko neokrnjivost svoje dežele.

Naš narodnoosvobodilni boj je bil hkrati tudi boj za prosvetljenost ljudstva in za to, da bi omogočili resnično osvoboditev znanosti, umetnosti in kulture vseh spon in utesnitev, za svobodo ustvarjalnosti. Zato so se tudi znašli v vrstah naše revolucije ugledni predstavniki kulture in znanosti. In samo ob sebi je umevno, da gre znanstvenikom, umetnikom in naši inteligenci sploh danes izredno važna vloga v nadaljnji graditvi naše samoupravne socialistične družbe. Mislim, da nikoli ni odveč poudarjati, kako veliko pomoč lahko pomeni gojitev velikih tradicij našega narodnoosvobodilnega boja v prizadevanju za pravilno reševanje mnogih sedanjih problemov naše družbe sploh, pa tudi problemov v znanstveni, prosvetni in umetniški dejavnosti. Tem dejavnostim mora naša družba posvečati še večjo pozornost v vsakem pogledu. Sleherno zaostajanje bi bilo za našo družbo zelo škodljivo. Nikoli ne smemo pozabiti, da avantgarda delavskega gibanja ne v narodnoosvobodilnem boju ne ustvarjanju socialistične družbe ni nikdar bolehala za antiintelektualnim stališčem. Tu in tam se je sicer dogajalo, da so imeli nepravilen odnos do intelektualcev, toda Zveza komunistov Jugoslavije je zmeraj odločno udarjala po takih pojavih in se je zavzemala za resnično svobodo znanstvene in umetniške ustvarjal-

nosti, pri čemer je poudarjala velik pomen inteligence, ki se lahko polno uveljavi samo v samoupravni socialistični družbi, v kateri so svobodni in enakopravni vsi delovni ljudje, tako fizični kot umski delavci.

In prav zavoljo svobodne ustvarjalnosti smo dolžni idejno obračunavati s temi posamezniki, ki pod plaščem svobode in demokracije skušajo preokreniti naš družbeni razvoj.

RESNICA O NAŠEM NARODNOOSVOBODILNEM BOJU

Dovolite, da povem nekaj besed v obrambo resnice o našem narodnoosvobodilnem boju. Spet je treba danes opozarjati na dejstva iz našega narodnoosvobodilnega boja tudi zato, ker poskušajo nekateri na svetu potvarjati zgodovino, podcenjevati naš narodnoosvobodilni boj, ga omalovaževati, tako da ga prikazujejo kot neko spontano gibanje maščevalcev. Slutimo, kakšen je njihov cilj, in prav zaradi tega bom govoril o tem.

Dogaja se, da sprevrčajo zgodovinske dogodke pri nas in neresnično prikazujejo naš narodnoosvobodilni boj nasploh, kakor da se je bojda razvil šele v drugi polovici leta 1943 ali kakor da je bil samo neki stranski element v veliki vojni proti Hitlerjevi koaliciji.

Kakšen pa je bil naš boj in skozi kakšne faze je šel?

Začetek osvobodilnega boja, že leta 1941, je bil odločen za vse naše narode. Naša dežela je bila razkosana in razdeljena med okupatorje. Naši narodi so doumeli, da morajo vzeti svojo usodo v svoje roke, da morajo pustiti v nemar vse tisto, kar bi jih lahko pri tem oviralo, da bi združili svoje sile v skupnem boju proti skupnemu sovražniku.

To je bila prva zmaga Komunistične partije Jugoslavije in vseh drugih naprednih sil naše dežele. Poziv Komunistične partije Jugoslavije kakor tudi poziva Komunistične partije Slovenije in Komunistične partije Hrvatske še pred 4. julijem 1941. leta, ustanovitev Osvobodilne fronte 27. aprila 1941. leta so bili pozivi, ki so veljali ne samo komunistom in delavskemu razredu, ampak tudi vsem rodoljubom Jugoslavije, da se upro okupatorjem in njihovim domačim hlapcem. Odločitve, da se začne oborožen boj proti okupatorju, niso narekovali neki lokalni interesi in maščevalni nagibi, marveč globoka nacionalna in internacionalistična dolžnost naše partije in ne samo nje, ampak tudi vseh naprednih ljudi naše dežele — da skupaj s Sovjetsko zvezo, ki so jo fašistične sile iznenada napadle, in z drugimi državami antifašistične koalicije, zavajujejo skupen boj proti nemškim in drugim fašističnim silam. Tedaj smo menili, da tudi danes mislimo tako, da je bil boj sovjetskega ljudstva tudi naš boj. Ta čas, ko so fašistične sile vse svoje moči osredotočile v napad na ZSSR, da bi jo uničile, smo imeli za svojo internacionalistično dolžnost, da priklepamo čimveč sovražnih divizij v naši deželi, zato da bi s tem olajšali napore sovjetske armade. Tako je to bilo in to so neovrgljiva dejstva, ki jih nihče na svetu ne more izpodbiti. Leta 1941, leta 1942 in vse do jeseni leta 1943 smo se borili sami sredi mračne hitlerjevske evropske trdnjave, sami brez materialne pomoči od kogarkoli.

Borili smo se ne samo proti Hitlerjevim in Mussolinijevim okupatorskim vojskam, ampak tudi proti bolgarskim in madžarskim fašističnim okupatorskim četam. V najtežjih razmerah, spoprijeti z največjim vojnim strojem, smo se morali boriti tudi proti številnim domačim oboroženim kvislinškim divizijam in okupatorskim hlapcem vseh barv.

Ko zdaj berem skoraj vsak dan informacije o pisanju tiska neke sosednje države o tem, kaj vse so njihove čete osvobodile v Jugoslaviji, pri čemer s pod-

cenjevanjem pišejo in govore o našem osvobodilnem boju, si ne morem kaj, da ne bi navedel dejstev, neizpodbitnih resnic, ki zelo hudo obtožujejo.

Ob nekaterih člankih o našem narodnoosvobodilnem boju, v katerih zamoščujejo naš prispevek antifašistični stvari prav v najtežjih letih, to je 1941., 1942. in 1943. leta, se moramo vprašati, kaj se skriva za poskusi omalovaževanja našega narodnoosvobodilnega boja.

Prav v teh resnično najtežjih letih smo morali dokazovati svetu, da smo mi tisti, ki se borimo proti okupatorju, da mi prelivamo kri in ne kdo drug. Mar ni — milo rečeno — žalostno, ker dopuščajo, da moramo dandanes znova dokazovati, da je naše ljudstvo pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije štiri leta bojevalo hud boj proti okupatorju, skupaj s Sovjetsko zvezo in zavezniki, pa ne kdo drug.

Tudi pri nas se najdejo reakcionarni posamezniki in skupinice, ki skušajo na razne načine devati v nič naš narodnoosvobodilni boj in ki napadajo pridobitve naše revolucije. Smo demokratična socialistična družba, ki je ustvarila možnost za svobodno ustvarjalnost na vseh področjih. Zagrešili pa bi neodpustljivo napako, če bi dopustili neovirano delovanje reakcionarnih skupin, ki poskušajo razvrednotiti naš narodnoosvobodilni boj in njegove pridobitve. Zato je potreben odločen idejni boj proti vsem takim tendencam in poskusom. Zavedati se namreč moramo, da je vsak poskus degradiranja našega narodnoosvobodilnega boja v resnici napad na našo socialistično samoupravno družbo, na enakopravnost narodov, na neodvisnost Jugoslavije. Gre za poskuse, da bi razbili največje pridobitve narodnoosvobodilnega boja: zavest o nepremagljivosti lastnih sil narodov, ki se bore, bratstvo in enakopravna povezanost delovnih ljudi vseh narodov in narodnosti Jugoslavije.

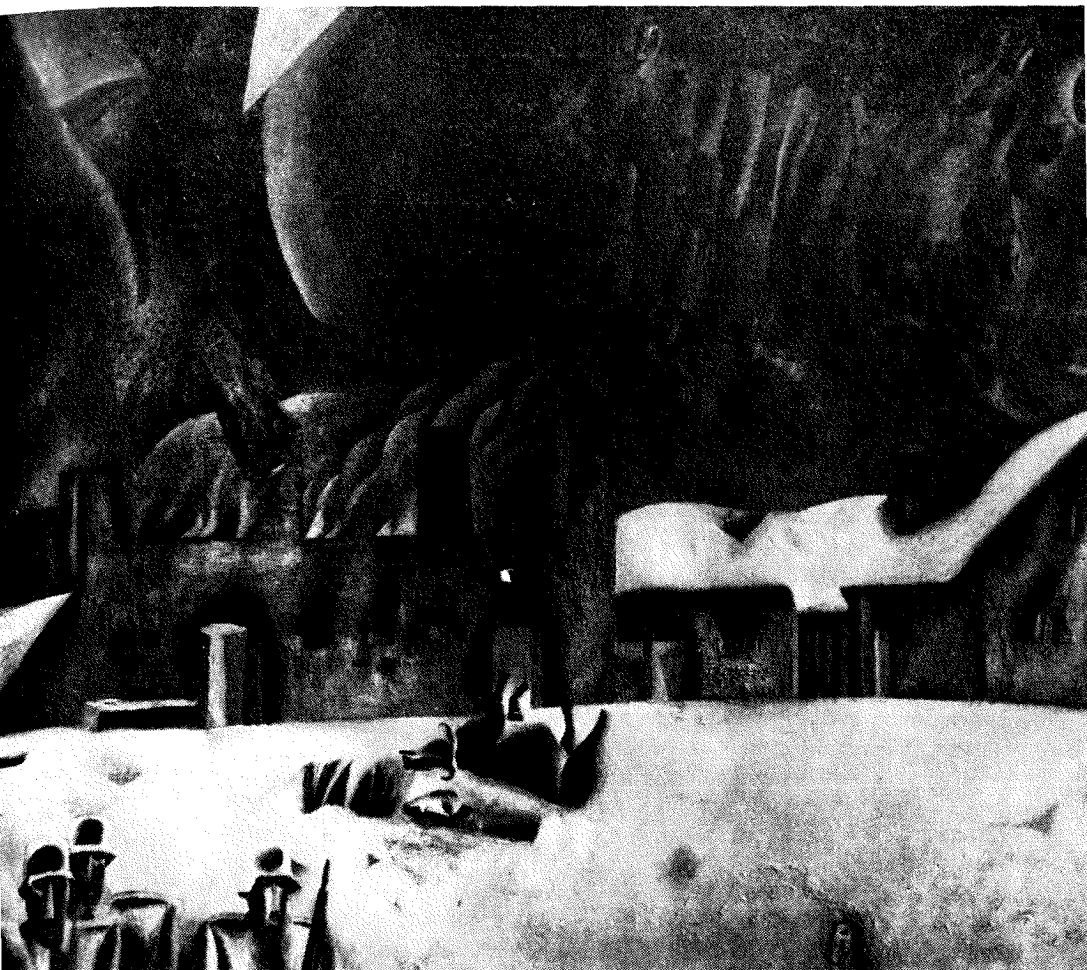
LJUDSKA OBRAMBA

V narodnoosvobodilnem boju smo storili to, kar je bilo s stališča klasičnih vojnih doktrin povsem nepojmljivo. Tako rekoč golih rok smo šli v boj proti tedaj najmočnejšemu svetovnemu vojnemu stroju. Bili smo čisto sami. Na nikogar v tujini se nismo mogli neposredno opreti, ker so bile vse države, članice anti-fašistične koalicije, geografsko daleč od nas, v prvi fazi pa so imele preglavice z lastnimi hudimi problemi. Kot okupatorska dežela nismo imeli nobenega zaledja v tujini, na katero bi se lahko naslonili, kar zadeva orožje in preskrbo. A tudi v političnem pogledu nismo imeli nobene pomoči.

Opirali smo se na lastne sile. Naš narodnoosvobodilni boj je v polni meri izpričal moč ljudskih množic. Dokazal je, kaj morejo ustvariti ljudske množice, kadar vedo, za kaj se bore. In zato so izkušnje našega narodnoosvobodilnega boja velikanskega pomena za našo splošno ljudsko obrambo danes.

Nekateri v tujini napačno prikazujejo koncepcijo naše splošne ljudske obrambe kot nekaj povsem novega. Mi pa smo to koncepcijo razvili in izoblikovali že v naši narodnoosvobodilni vojni, ko smo pozvali ljudstvo na boj za obrambo neodvisnosti in svobode. V splošnem ljudskem boju proti napadalcu, v katerem so sodelovali vsi naši narodi in narodnosti, delavci, kmetje in napredna inteligenca, je prišla do polnega izraza visoka zavest, samoiniciativa in požrtvovalna vnema naših ljudi od najmlajših do najstarejših.

To je bil boj, ki so ga naši narodi pod vodstvom Komunistične partije Jugoslavije bojevali, organizirani v splošno jugoslovansko osvobodilno gibanje, v vojaškem smislu pa organizirani v velike borbene enote naše operativne vojske —

Ive Šubic: 21. januar 1942 pri Muhu, 1967, olje

brigade, divizije, korpuse, armade — nadalje v partizanske in diverzantske odrede, povezujoč oborožen boj z vsemi drugimi oblikami odpora proti okupatorju.

Naša sedanja koncepcija splošne ljudske obrambe ni nič drugega kakor dosledna in odločna uporaba teh velikih izkušenj iz narodnoosvobodilne vojne v naših sedanjih razmerah.

Danes je ta koncepcija sestavni in neodtujljivi del razvoja naše samoupravne socialistične družbe. Zdaj se razvija v razmerah mirne socialistične graditve, v razmerah, ko smo ekonomsko bogatejši, ko je samoupravljanje močno razvilo družbeno zavest in odgovornost, da za vsako ceno branimo revolucionarne pridobitve naše narodnoosvobodilne vojne kakor tudi samoupravnega socializma.

Samoupravni socialistični družbeni sistem nam omogoča, da združeni proizvajalci in občani organizirajo obrambne sile družbe kot svoje lastne sile. To je, z drugimi besedami, angažiranje vseh obrambnih sil in zmogljivosti družbe, v čemer

vidimo najzanesljivejše jamstvo za zagotovitev neodvisnosti in nedotakljivosti naše socialistične skupnosti.

Krepitev obrambne moči naše države v sedanjih razmerah, po načelih organiziranja splošne ljudske obrambe, ni naperjena proti nikomur, ki želi mir in ki spoštuje našo pravico do svobode in samostojnega gospodarskega, političnega in družbenega razvoja. Sicer pa vsak ve, da oboroženo ljudstvo še ne more ogroziti nikogar, ampak lahko samo brani sebe in svoj obstoj. Zato me čudi, da nas nekateri na svetu zdaj kritizirajo, ker organiziramo svojo splošno ljudsko obrambo. Moram pa reči, da so proti organiziranju naše splošne ljudske obrambe lahko samo tiste sile na svetu, ki ne želijo dobro socialistični Jugoslaviji. Takšne sile pa so žal še vedno na svetu in tega se moramo zavedati.

Pred očmi nam mora biti položaj na svetu, kakršen je v resnici. Jugoslavija si je pridobila velikanski ugled in prestiž na svetu, ima zelo razvite mednarodne stike, zelo veliko ima tudi prijateljev na vseh celinah. Vendar nikar niti za trenutek ne pozabimo, da so na svetu sile, ki jih socialistična Jugoslavija moti, tako zaradi sistema delavskega samoupravljanja kakor tudi zato, ker je to skupnost enakopravnih narodov in narodnosti, ker je neodvisna in samostojna in uveljavlja dosledno antiimperialistično politiko. Zato imamo organiziranje splošne ljudske obrambe, pripravljenost vse naše družbe — tako oboroženih sil kakor vseh delovnih, družbenopolitičnih organizacij in družbenopolitičnih skupnosti, vseh naših občanov — za trajno nalogo, ki se moramo z njo nenehno in vztrajno ukvarjati ter jo izpopolnjevati. Kolikor bolj bomo namreč pripravljeni in organizirani, toliko manjša bo nevarnost, da bi nas napadli, in toliko večji prispevek bomo dali naši politiki miru in miroljubnega, enakopravnega sodelovanja med narodi.

Nenehno moramo izpopolnjevati sistem naše splošne ljudske obrambe na osnovi trajnih izkušenj iz naše narodnoosvobodilne vojne tudi zato, da bi nadalje okrepili in razširili samoupravne pravice naših delovnih ljudi. Nemogoče si je namreč zamisliti uresničevanje samoupravnih pravic našega delovnega človeka v gospodarskem, političnem, kulturnem življenju in družbenem življenju sploh, ne da bi take pravice uresničevali tudi na področju ljudske obrambe.

Zatorej mora biti v nadaljnjem razvoju in izgrajevanju koncepcije splošne ljudske obrambe v središču pozornosti naš delovni človek in njegova samoupravna pravica in dolžnost, da aktivno sodeluje v organiziranju obrambe pridobitev naše socialistične revolucije in razvoja samoupravne socialistične družbe.

Enotna družbena osnova splošne ljudske obrambe nam omogoča skladno izgrajevati vse elemente obrambnega sistema — operativno armado, teritorialno obrambo in civilno zaščito — ter integrirane priprave gospodarskih organizacij, državnih organov in družbenih služb, družbenih in političnih organizacij. Pomembno vlogo v idejnopolitičnem usmerjanju obrambnih naporov ima vsekakor Zveza komunistov.

V graditvi in nadaljnjem razvoju obrambnih sil družbe imamo pred očmi, da sta jugoslovanska ljudska armada in teritorialna obramba nedeljiva celota. Zaradi tega enotno rešujemo bistvena vprašanja, ki se tičejo vojne tehnike in organizacije, strategije in taktike, upoštevajoč vlogo sleherne komponente obrambnih sil kakor tudi specifičnost in pestrost oblik njihovega organiziranja, uporabe in načina delovanja.

Posebno važno je razvijanje znanstveno-raziskovalnega dela pri nadaljnjem izoblikovanju koncepcije splošne ljudske obrambe. Znanstveno-raziskovalno delo postaja izredno pomembno za usmerjanje, razvijanje in izpopolnjevanje borbenih sredstev in opreme, ki optimalno ustrezajo našim razmeram. Pri tem je nujno

treba zagotoviti povezavo znanstvenega dela v družbi in v oboroženih silah, z namenom, da bi racionalno vpregli vse zmogljivosti naše dežele.

Koncepcijo splošne ljudske obrambe moramo torej nenehno razvijati tako kot enega od glavnih elementov nadaljnjega razvoja naše socialistične skupnosti na samoupravnih temeljih kakor tudi kot bistven element naše politike miru in miroljubnega sodelovanja. V njenem uresničevanju se morajo v polni meri izraziti pravice našega delovnega človeka in enakopravnosti vseh naših narodov in narodnosti v obrambi suverenosti, neodvisnosti in ozemeljske nedotakljivosti Socialistične federativne republike Jugoslavije, v obrambi nadaljnjega samostojnega razvoja naše samoupravne socialistične družbe.

JUGOSLOVANSKA SOCIALISTIČNA SKUPNOST

Napredni ljudje Slovenije so stoletja prispevali k ideji mednacionalnih odnosov brez zavisti in sovraštva, kakor je o tem pel veliki slovenski pesnik France Prešeren. Na usodno povezanost boja slovenskega naroda z bojem vseh narodov Jugoslavije za delavske pravice in nacionalno osvoboditev je z močno besedo opozarjal veliki slovenski pisatelj in borec Ivan Cankar. Razumel je, da lahko majhni narodi, ki jih nenehno ogrožajo njihovi močnejši sosede, uspešno izvojujejo svoj narodnostni obstoj samo, če v bratski skupnosti z drugimi narodi najdejo svojo skupno osvoboditev, skupno zaščito, pomoč in podporo.

Kako nujna je povezanost boja za nacionalno osvoboditev in boja proti razrednemu izkoriščanju delavskega naroda, sta znanstveno dokazala Marx in Engels, temu vprašanju pa je posvetil posebno pozornost tudi Lenin.

Bistvo njihovega nauka o tem je, da se proletariat ne more osvoboditi, dokler ne postane vodilna sila v svoji lastni naciji. Samo na tej podlagi je mogoče razvijati resnični proletarski internacionalizem, ki pomeni popolno enakopravnost narodov, velikih in majhnih.

V teoriji in praksi o nacionalnem vprašanju in proletarskem internacionalizmu je bilo tudi v vrstah delavskega gibanja veliko izkrivljanja. Omenimo naj avstromarksizem, stalinizem, teorije o omejeni suverenosti itd.

Mirno lahko rečemo, da so komunisti Jugoslavije, zvesti stvari delavskega razreda, izoblikovali glede nacionalnega vprašanja načelno marksistično stališče, ki ni odvisno od trenutnega položaja, zavedajoč se, da je boj za osvoboditev dela in človeka hkrati tudi boj za popolno afirmacijo pravic narodov.

Rad bi opozoril na to, da je razdelitev Slovenije na tri države po prvi svetovni vojni in čedalje bolj surovo nacionalno zatiranje v stari Jugoslaviji postavilo z vso ostrino na dnevni red vprašanje odnosa Komunistične partije Jugoslavije do slovenskega nacionalnega vprašanja. To pa je spodbudilo tudi hitrejše razčiščevanje odnosa Komunistične partije Jugoslavije do nacionalnega vprašanja sploh.

Potem ko sem prišel iz zapora, sem pri delu za obnovitev Komunistične partije, našel v Sloveniji položaj, ki je bil značilen po tem, da je Komunistična partija Slovenije začela izstopati iz ozkega sektaškega okvira. Tu sem našel svoje sodelavce, tovariše Kardelja, Kidriča in druge, ki so uspešno delali, prizadevajoč si povezati delavsko, študentovsko in kmečko gibanje v močno revolucionarno gibanje. Decembra 1934. leta je bila v Ljubljani IV. konferenca Komunistične partije Jugoslavije, na kateri je bilo sklenjeno, da se ustanove nacionalne partije. Ta sklep je bil v Sloveniji in Hrvaški uresničen sicer šele 1937. leta, vendar je sklep, sprejet že 1934. leta, pomenil temelj za bodoče naloge delavskega gibanja kakor tudi za uspešen razvoj narodnoosvobodilnega boja. Za delavsko gibanje Slovenije je bila

zelo pomembna tako temeljita marksistična osvetlitev nacionalnega vprašanja, kot je bila podana v knjigi tovariša Edvarda Kardelja — Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

Privrženost stvarjem delavskega razreda in trdno prepričanje, da je boj za odpravo izkoriščanja človeka prvi pogoj za resnično osvoboditev narodov, je omogočila Komunistični partiji, da je postala vodilna sila vseh narodov in narodnosti Jugoslavije in da je bila v dneh, usodnih za samoodločbo narodov in za njihovo osvoboditev, pobudnik in voditelj tega boja.

Socialistična Jugoslavija je skupnost enakopravnih narodov in narodnosti, kjer so se v načelnem pogledu pravilno reševala vsa vprašanja mednacionalnih odnosov. Svobodo in popolno enakopravnost vseh narodov in narodnosti Jugoslavije jamčita tudi federativna ureditev ter sistem delavskega in družbenega samoupravljanja. To zagotavlja resnično perspektivo enotnosti Jugoslavije.

Samoumevno je, da so in da bodo še naprej nekateri problemi v odnosih med našimi narodi in narodnostmi kakor tudi med posameznimi območji Jugoslavije.

Ti problemi izvirajo največkrat iz gospodarskih vprašanj in niso taki, da jih ne bi mogli razmeroma lahko urejati.

Če pri obravnavanju teh vprašanj ravnamo po načelih in v duhu naše družbene ureditve, tedaj ni nevarnosti za enotnost Jugoslavije niti ovire za njihovo dejansko ureditev.

V zadnjem času je, če smem povedati, čedalje manj slišati besedo Jugoslavija, piše se samo o federaciji. Močneje moramo poudarjati Jugoslavijo. Smo Slovenci, Hrvati, Srbi, Makedonci, Črnogorci in drugi, hkrati pa smo vsi tudi Jugoslovani, vsi smo državljani socialistične Jugoslavije. V tem smislu moramo krepiti duha pripadnosti jugoslovanski socialistični skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti.

Ne gre torej za jugoslovanstvo v unitarističnem smislu, ki negira narode in poskuša zmanjšati njihovo vlogo. Proti jugoslovanstvu v unitarističnem smislu smo se odločno borili in tudi v prihodnje se moramo boriti proti vsaki, tudi najmanjši tendenci unitarizma, ki nosi v sebi hegemonizem kateregakoli naroda. Gre za potrebo, da se poglobi spoznanje o pripadnosti Jugoslaviji, o tem, da je krepitev naše jugoslovanske skupnosti stvar vseh naših narodov in narodnosti in da jim samo kot takšna jamči dejanski napredek in prihodnost.

Zavoljo resnične enakopravnosti in vsestranskega razvoja vseh narodov in narodnosti Jugoslavije moramo premagovati vse objektivne težave in odločno odстранjevati vse subjektivne ovire, se nenehno brezkompromisno bojevati proti vsem nacionalizmom, bodisi da se pojavljajo v obliki unitarizma, bodisi v oblikah šovinizma in separatizma. Prav zato, ker je naša socialistična družba svobodna skupnost enakopravnih narodov in narodnosti, ne more dopuščati nobenih kompromisov z nacionalizmi.

Nekateri krogi na svetu vidijo v večnacionalni Jugoslaviji slabotnost, ponesrečenost in oviro za hitrejši razvoj. Jaz pa ponovno trdim, da je večnacionalna socialistična Jugoslavija naša velika prednost, ker se v njej v vsakdanji praksi goji čut resničnega spoštovanja vseh narodov in narodnosti. In zato je čisto razumljivo, da je taka večnacionalna skupnost, kakor je naša, pomemben faktor na svetu v boju za enakopravnost in za demokratizacijo mednarodnih odnosov.

Edvard Kardelj

Tok in izredni pomen življenjske poti Edvarda Kardelja se očitno usmerja na naslednja in določena dejstva: proletarsko poreklo, nenavadno temeljito poznavanje marksizma-leninizma, izredna delavnost ter nenehno prizadevanje za uveljavljanje pravic delovnih ljudi in za enakopraven položaj narodov v svetu.

V letih doraščanja ga je oblikovalo ljubljansko učiteljsiše in delo v kulturno-prosvetnem društvu Svoboda. Zdi se, da ga je pri študiju pedagogike najbolj zamikala misel, da je vzgoja lahko uspešna in resnično človeška samo po načelu, da mladi ljudje niso objekt, ampak subjekt vzgoje. Ta temeljna pedagoška misel se nenehno javlja tudi v njegovih razpravah in njegovi praktični politični dejavnosti. Zamisel samoupravljanja in enakopravnosti malih narodov izhajata iz istih korenin. Iz zamisli, naj se z ljudmi in narodi ne manipulira, iz zamisli, naj ne bodo delavci predmet izkoriščanja oziroma predmet bolj ali manj shematičnih zamisli birokratov, narodi pa enakopravni ne glede na njihovo gospodarsko in vojaško moč.

Za zamisli in politiko komunistov se je Kardelj odločil že v Svobodi, kjer je prihajalo do konfliktov med socialdemokrati in komunisti. »Imponirala mi je njihova večja borbenost in odločnost,« je Kardelj sam izjavil urednikom Mladosti (15. aprila 1959). Do kraja pa je odločil njegovo politično usmeritev prvounijski spopad med rudarji in orjunaši leta 1924 v Trbovljah. Kardelj je bil med najaktivnejšimi udeleženci ilegalnih marksističnih krožkov v šoli in drugod. Član ilegalnega SKOJ je postal leta 1926 (star 16 let). Leta 1928 je bil član mestnega komiteja SKOJ v Ljubljani, leta 1929 pa je postal član Pokrajinskega komiteja SKOJ. Jeseni 1929 so ga prvič zaprli. Po vrnitvi iz zapora konec istega leta je postal sekretar Pokrajinskega komiteja SKOJ. Februarja 1930 so ga ponovno zaprli in hudo mučili v policijskih zaporih v Beogradu. Čeprav je bil še mladoleten, ga je sodišče za zaščito države v Beogradu obsodilo na dve leti strogega zapora, ki ga je zdržal v Zabeli pri Požarevcu. Zapor je izkoristil za učenje in za delo v ilegalnih krožkih med zaporniki.

Po vrnitvi v Ljubljano je postal leta 1932 član obnovljenega PK KPJ za Slovenijo. Njemu pripada poleg Kidriča glavna zasluga za obnovev partijske organizacije v Sloveniji, ki je bila zaradi številnih aretacij komunistov v letih 1929—30 razbita. Ena osnovnih misli, ki je vodila Kardelja pri partijskem delu, je bila misel o čim širši aktivizaciji delovnih množic. Odtod pobuda za izdajanje legalnih partijskih tiskov in marksističnih knjig. Že v tem času je bil Kardelj tudi publicistično zelo aktiven. V ilegalnem in legalnem tisku. Tako je na primer leta 1933 objavil brošuro »Fašizem« pod psevdonimom Brodar, ki je vsekakor prvo temeljitejše z marksističnih stališč napisano opozorilo na fašistično nevarnost za naše narode. Kot eden od sekretarjev Pokrajinskega komiteja je sodeloval pri pokrajinski partijski konferenci v Goričanah pri Medvodah, ki je imela izreden pomen za nadaljnji razvoj in uveljavljanje partije v Sloveniji.

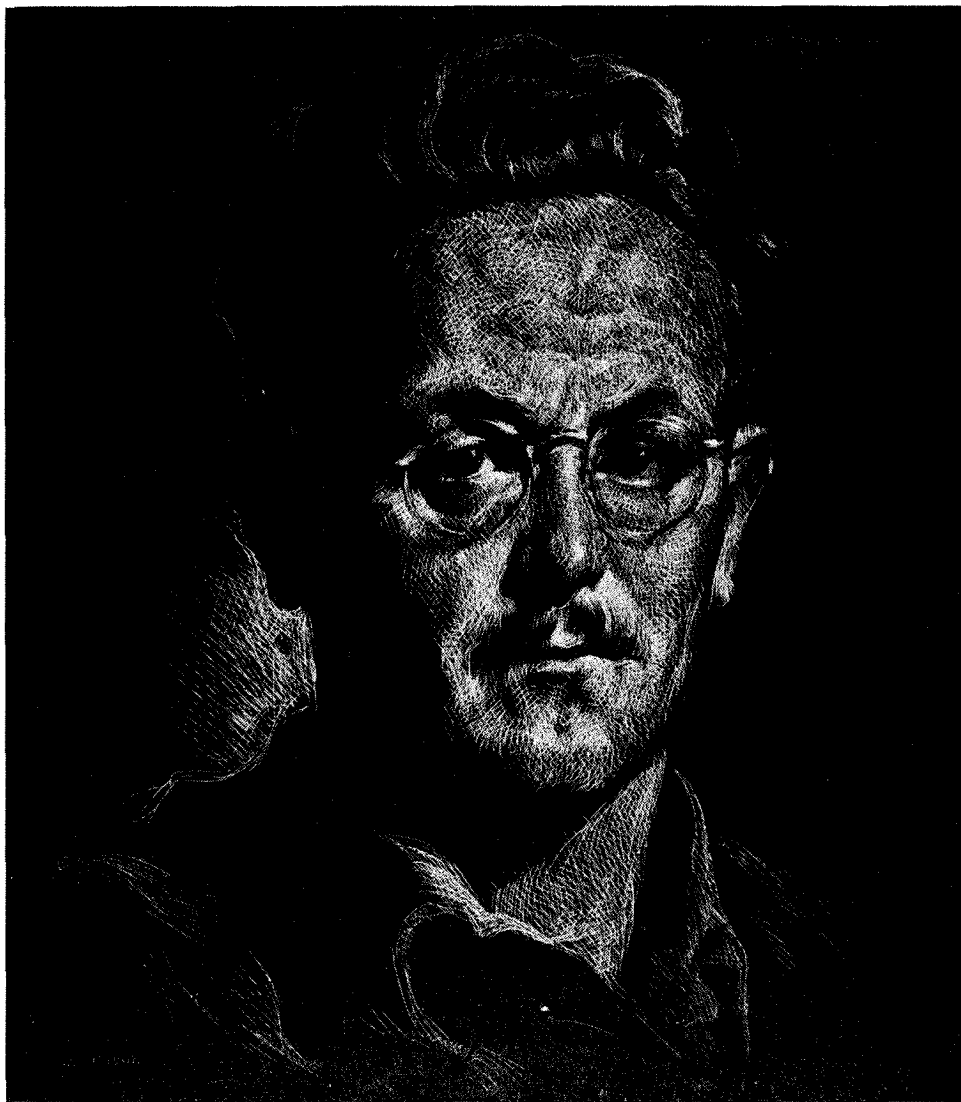
Konec leta 1934 je Kardelj odšel po sklepu CK KPJ v SZ, kjer je ostal dve leti. Obiskoval je leninsko šolo, nato pa je bil docent na Komunistični univerzi narodnih manjšin Zahoda. Leta 1937 se je vrnil ilegalno domov skozi Pariz, kjer je bil takrat sedež politbiroja CK KPJ. Vrnil se je predvsem z nalogo, da organizira ustanovni kongres KPS. V začetku 1938 se je uspel legalizirati; toda policija ga je znova zaprla. V zaporu je bil štiri mesece. Tudi tam je nadaljeval priprave za svojo poglobljitno predvojno publikacijo »Razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja«, ki je izšla leta 1939 pod psevdonimom Sperans.

V knjigi je Kardelj na temelju bogatega zgodovinskega gradiva prikazal razvoj slovenskega naroda in bistvo narodnega vprašanja v sodobni družbi sploh. Poudaril je, da lahko zagotovi bodočnost slovenskemu narodu, narodom Jugoslavije in malim narodom sploh le revolucionarno delavsko protifašistično gibanje. V usodnem zgodovinskem trenutku je prepričljivo svaril slovensko in jugoslovansko javnost pred iluzijo, da je svoboda prihodnjih naših rodov v sodelovanju z imperialističnimi silami in sploh z Nemčijo. Njegova trditev, da brani Jugoslavija z obrambo svoje neodvisnosti hkrati mir in svobodo, se je kmalu izkazala za pravilno. Kardelj pa ni le teoretično jasno razčlenil položaja Slovencev in Jugoslavije ter malih narodov na večer pred fašističnim vdorom, ampak je bil hkrati tudi eden od poglavitnih organizatorjev ljudskofrontne koncentracije sil, zlasti v Sloveniji. Že omenjena brošura »Fašizem« in »Razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja« pa še zdaleč nista edini Kardeljevi predvojni marksistični deli. V tem času je objavil pod različnimi psevdonimi najmanj 50 člankov in razprav, idejnih obračunov z meščanskimi voditelji, več aktualnih političnih razprav.

Leta 1941 je bil Kardelj hkrati s Titom in drugimi voditelji KPJ med organizatorji narodnoosvobodilne vstaje naših narodov. Tako je sodeloval kmalu po nemškem napadu na Jugoslavijo v Zagrebu na sestanku razširjenega politbiroja, ki je sprejel sklep, da se začne s pripravami na vstajo, v Ljubljani pa pri ustanovitvi OF. Bil je njen podpredsednik. Do septembra je sodeloval še pri organizaciji vstaje na Hrvaškem, nato pa je odšel skoz Beograd na osvobojeno ozemlje v zahodni Srbiji. Na zasedanju, ko se je formiral vrhovni štab NOV, je postal član vodstva vstaje. V Užicu je urejal Borbo in organiziral ljudsko oblast na svobodnem ozemlju. Po nemški ofenzivi na svobodno ozemlje v Srbiji je odšel z VŠ v Bosno, od tam pa v Zagreb, kjer je organiziral ilegalno oporišče CK na okupiranem ozemlju. Na zgodovinskem zasedanju v Stolicah je postal član vrhovnega štaba NOV.

V številnih člankih je Kardelj obrazložil temelje in cilje narodnoosvobodilnega boja na splošno, sodeloval je pri vseh pomembnejših odločitvah vodstva NOV, še posebej pri oblikovanju temeljev nove Jugoslavije. V Borbi je oktobra 1941 označil značaj in perspektivo narodnoosvobodilnih odborov ter pri tem poudaril, da je nemogoče, da bi se ohranili organi oblasti stare Jugoslavije, »ker so le-ti mreža, prek katere okupator ropa in zatira narod... Ne dajejo možnosti in zagotovila za zagotovitev svobodnih oblasti... Celo v primeru, če so v njih najboljši ljudje, niso v tem trenutku sposobni, da mobilizirajo ljudstvo za boj proti okupatorjem«, »narodnoosvobodilni odbori pa so demokratični... Njihovi člani so izvoljeni svobodno in neposredno iz ljudstva, zato jim omogočajo, da delajo z njim in z njegovim zaupanjem... Narodnoosvobodilni odbori so z našimi oboroženimi silami temeljno orožje za zmago pravice, stvari našega ljudstva.«

Na prvem zasedanju AVNOJ je bil Edvard Kardelj izvoljen za podpredsednika Izvršnega odbora. V analizi pomena tega zasedanja je podal notranje in zunanje-politične pogoje, ki so bili pogoj ustanovitve takšnega telesa, preciziral pa je tudi značaj in neposredne naloge AVNOJ. Kardelj je sodeloval tudi v pripravah na drugo zasedanje AVNOJ v Jajcu. Na njem je bil izvoljen v predsedstvo AVNOJ in je postal tudi podpredsednik Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije. Skoncentrirano je označil vsebino treh sklepov zasedanja: potrditev in uzakonitev demokratične ljudske oblasti; federativno ureditev; obračun z emigrantsko in notranjo protiljudsko reakcijo. Po tem obdobju se je Kardelj ukvarjal predvsem z zakonodajo in organizacijo nove ljudske oblasti. S Titom in drugimi vodilnimi tovariši je sodeloval v pogovorih med delegacijo NKOJ s kraljevsko vlado I. Šubašića v Londonu za ustanovitev skupne vlade. Po sporazumu Tito — Šubašić marca

Božidar Jakac: Edvard Kardelj-Krištof, 1944, visoka jedkanica

leta 1945 in formiranju nove vlade je Kardelj postal njen podpredsednik in minister za Konstituantno. Kot podpredsednik vlade je vodil delo pri oblikovanju prve ustave FLRJ in oblikovanju temeljnih zakonov.

Swobodna ozemlja so v tem času postala najbolj aktualna vprašanja nadaljnje utrditve ljudske oblasti. V zvezi s tem je Kardelj objavil članek »Moč naših množic«.

Po sprejetju prve ustave 1946. leta je Kardelj postal tudi predsednik kontrolne komisije in bil na tej dolžnosti do leta 1948. Od 1948 do 1953 je bil zunanji minister, istega leta pa je po sprejetju ustavnega zakona bil izvoljen za podpredsednika zveznega izvršnega sveta.

Kardelj je v mnogih svojih delih razkril vsebino birokratizma in opozoril na nujnost razvijanja in krepitve socialistične demokracije.

Kardelj je še posebej posvetil pozornost delavskemu samoupravljanju in komuni, temeljni družbeno ekonomski enoti družbene ureditve FLRJ, odnosom v proizvodnji in izgradnji mehanizma komunalne samouprave. Zavzemal se je za njeno materialno krepitev, pri tem pa vedno poudarjal, da se komuno ne sme gledati kot zaprto univerzalno družbeno organizacijo, ampak kot celico sestavljene ali enostavnega državnega organizma. Pri tem je Kardelj vedno poudarjal nujnost enotnosti družbene skupnosti, ki je pogojena s stopnjo razvoja proizvajalnih sil in to ne samo v mejah ene države, ampak vsega sveta. Zato socialistična Jugoslavija ni nekakšna zveza komun, temveč enotni družbeni organizem, ki temelji na osvobojenem delu.

V povojnih letih je bil Kardelj šef jugoslovanskih delegacij na vseh najvažnejših mednarodnih konferencah, na katerih so razpravljali o osnovnih vprašanjih svobodnega in neodvisnega razvoja jugoslovanskih narodov in mednarodnih odnosov. Vodil je jugoslovansko delegacijo na mirovni konferenci leta 1946 v Parizu. Kardelj se je v razlaganju politike socialistične federativne republike Jugoslavije vedno zavzemal za takšne rešitve mednarodnih problemov, ki bi zagotovile mir na svetu in prispevale k razvoju miroljubnega sodelovanja med narodi. Upoštevajoč načela, za katera se ZKJ bori v mednarodnih odnosih, se je Kardelj vedno zavzemal za vzpostavitev vse širšega in globljega sodelovanja med narodi na temelju enakopravnosti.

V realistični oceni položaja na svetu, odnosov sil, reakcije in naprednih miroljubnih sil, je Kardelj v svojem delu Socializem in vojna (1960) podkrepljeno dokazal, da so različni družbeni, ekonomski in politični vzroki ter stopnja razvoja vojaške tehnike tisti vzroki, ki v sodobnem času kažejo na to, da je vojna vedno možna.

Edvard Kardelj vedno poudarja nujnost čimbolj intenzivnega povezovanja družbenih znanosti z našo družbeno prakso.

V prvi številki letošnje izdaje naše revije objavljamo enega izmed pomembnejših člankov Edvarda Kardelja, ki je v teh dneh dopolnil 60 let.

O današnjih glavnih nalogah

Edvard Kardelj

I.

Naša končna in popolna zmaga nad fašističnim sovražnikom in njegovimi pomagači in oporišči zavisi danes od tega, ali bomo pravilno rešili dve temeljni nalogi: prvič, izgraditi, učvrstiti, oborožiti in preskrbovati našo narodnoosvobodilno vojsko, da bi mogla zadati sovražniku smrtni udarec, drugič, dvigniti zaledje, organizirati in okrepiti oblast, ki je zrastle iz narodnoosvobodilne borbe, usposobiti zaledje, da da svoji vojski vse, kar ji je potrebno, da bi mogla razbiti sovražnika. Toda osrednje vprašanje te druge naloge je naše gospodarstvo. Čim hitrejša gospodarska obnova z jasnimi pogledi na bodoči razvoj — to je skupek vprašanj, ki predstavlja našo glavno nalogo v zaledju.

Hočem spregovoriti nekoliko besed o tej naši nalogi zaradi tega, ker zelo mnogi naši organizatorji ali ne vidijo vse njene važnosti ali se napačno lotevajo njenega reševanja. Ti ljudje najčešče pristopajo k tej nalogi s stališča praktika, ki se prijemlje onega, kar mu prinaša vsakdanji slučaj, kar mu prinašajo od njega neodvisni procesi, a je nesposoben videti celoto in si ustvariti nek celoten pogled in načrt. To je značilen pojav pri ljudeh, ki zaradi mnogo dreves ne vidijo gozda.

Razume se in več ali manj je vsakomur jasno, da je čim hitrejša gospodarska obnova edini izhod iz ruševin, ki nam jih je zapustil okupator na vseh področjih narodnega življenja. Težnja za tako imenovano »normalizacijo« (ureditvijo) razmer je lastna najširšim ljudskim množicam. Potemtakem vsak korak v smeri te ureditve — seveda kolikor je to mogoče v vojnih pogojih — še krepkeje veže množice v narodnoosvobodilni borbi in daje možnosti za še večjo pomoč naši vojski od ljudskih množic v zaledju.

Toda to niti ni vse, niti ni to najvažnejše. Voditelji naših organov oblasti, civilnih in vojnih se morajo do kraja zavedati, da se v zaledju, a v prvi vrsti na področju gospodarstva, začena glavna in najvažnejša bitka za očuvanje pridobitev narodnoosvobodilne borbe in za njihov nadaljnji razvoj. Pred nas stopajo nove oblike borbe na novem, gospodarskem področju. Tisti, ki nas niso mogli potolči niti na fronti niti politično, bodo poskušali in že poskušajo, da nas zlomijo na gospodarskem področju. Sedaj je pred nami fronta, nič manj važna od ognjene črte, na kateri bije sovražnika naša slavna narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije. V tem je močan politični pomen naše borbe za čim hitrejši tempo gospodarske obnove. Kdor tega ne razume, kdor omalovažuje to fronto, kdor beži od nje v neko ločeno, abstraktno »politično« aktivnost, ta v sedanjem času ne more biti dober organizator.

Naše gospodarstvo ima poseben značaj. Seveda, kadar govorimo o tem posebnem značaju, ne mislimo reči, da gre tu za spremembo družbeno-gospodarskega sistema. Ne, naše gospodarstvo ni izšlo iz splošnih okvirov kapitalizma. Čisto posebne so vsekakor oblike njegovega razvoja, njegove bodočnosti, posebno glede na značaj oblasti. To poslednje poudarjamo zaradi tega, ker imajo mnoge iste oblike in mere lahko popolnoma drugačen značaj danes, ko so na oblasti demokratične ljudske sile, kakor so ga imele takrat, ko so imele v svojih rokah oblast reakcionarne sile izkoriščevalcev delovnega ljudstva.

O današnjih glavnih nalogah zaledja. Predavanje tovariša Edvarda Kardelja, podpredsednika vlade federativne demokratične Jugoslavije v beograjskem radiu 13. februarja 1945.

Za naše gospodarsko življenje so značilni trije sektorji: državni, združni in privatni. Državni sektor objema znatne dele industrije, rudarstva, finančnih pozicij, gospodarske imovine, trgovine itd., posebno v zvezi z zaplembo premoženja narodnih sovražnikov. Združni sektor veže velike množice malih proizvajalcev in konsumentov v skupnem stremljenju, da dvignejo na višjo stopnjo svojo proizvodnjo in da se hkrati izognejo določenim oblikam izkoriščanja, ki so jim bili v kapitalističnem sistemu sicer neizbežno podvrženi mali proizvajalci kakor tudi široke delovne množice konsumentov. Privatni sektor obsega ves ostali del našega gospodarskega življenja. Glede samih oblik naše gospodarske strukture zares ni nikakih bistvenih sprememb. V vseh kapitalističnih državah obstoje prav tako kakor tudi v Jugoslaviji večji ali manjši državni sektor, določene združne organizacije in privatni sektor. Toda v značaju oblasti, v katere korist obstoji in se razvija državni gospodarski sektor, leži bistvo, ali bo državno vodstvo uporabilo ta sektor v napredne ali v reakcionarne, nazadnjaške namene.

V teku narodnoosvobodilne borbe so bile v Jugoslaviji zrušene politične pozicije reakcionarnih kapitalističnih oblik. Onemogočeno jim je vzpostaviti svojo diktaturo, ki je bila značilna za staro Jugoslavijo. V novi Jugoslaviji je vzpostavljena oblast demokratičnih sil, demokratičnih ne samo po svoji ideologiji, ampak tudi po svojem socialnem, razrednem bistvu. Gre za zvezo temeljnih ljudskih — da uporabim zastarelo besedo — plebejskih množic na čelu z delavskim razredom.

Potemtakem v novi Jugoslaviji državni sektor ni in ne more biti nič drugega kakor krepko gospodarsko oporišče te oblasti in teh množic. Ne more biti nič drugega kakor pobuda za napredek in močno orožje demokratične oblasti zoper vse one, ki bi hoteli prenesti borbo proti njej na gospodarsko področje.

Prav tako so izredno važen činitelj v razvoju našega gospodarskega življenja zadruge. Danes je v prvi vrsti njihova naloga mobilizirati množice, da bi s pobudo od spodaj zagrabile stvar obnove naše države, da bi pomagale pri premagovanju velikih gospodarskih težav, da bi pomagale pri izhodu iz krize, v katero nas je vrgel sovražnik. Gotovo bodo množice dajale in že dajejo pobudo k socialnemu napredku v naši državi, kar bo čvrst branik temeljnih ljudskih množic pred izkoriščevalskimi tendencami. Poprej so zadruge, zlasti kmetске, v tej ali oni obliki neizbežno — in to vedno bolj — postajale plen izkoriščevalcev in finančnega kapitala. Sedaj se morejo za naslonitvijo na državno oblast demokratičnih sil ne samo v večji meri izogniti tej usodi, temveč morejo tudi hkrati same postati krepka opora te demokratične oblasti zoper one, ki bi ponovno hoteli napraviti iz države zaščitnika svojih izkoriščevalskih interesov.

Evo, v tem je važnost zadrugarstva za novo Jugoslavijo. Državni in združni sektor našega gospodarskega življenja sta dva glavna stebra, na katera bo oprta v gospodarstvu demokratična oblast. Od tod torej izredna važnost kar največjega in pravnega razvoja teh dveh sektorjev v našem gospodarstvu. Potemtakem je jasno, da je oni naš organizator, ki misli, da je gospodarstvo stvar, s katero naj se bavijo uradniki, trgovci, špekulantje in miličniki, zelo slab organizator, ki ne vidi dalj od svojega nosa.

Poleg teh dveh sektorjev bo igral važno vlogo tudi privatni sektor našega gospodarstva. Ta lahko mobilizira znatne sile in sredstva, ki so sedaj neizkoriščena. Država mora seveda podvzeti določene ukrepe državne kontrole, ki bo zelo važen regulator našega gospodarstva, sicer je pa treba omogočiti svoboden razvoj gospodarskih sil tudi na tem področju, ker brez tega si ne moremo zamisliti obnove naše države. Razume se, da bodo hkrati še bolj bogateli razni špekulantje, da bodo poskušali čim več zaslužiti od narodne bede, toda z odločno borbo vsega ljudstva in sistematičnimi ukrepi državne kontrole je možno te pojave omejiti.

Država bo morala na tem področju biti aktivna in daljnovidna v svoji kreditni politiki. Pravilna kreditna politika bo najvažnejše sredstvo gospodarskega posega države demokratičnih ljudskih sil v privatnem sektorju našega gospodarskega življenja. Na drugi strani pa bodo do neke meje mogle gospodarsko posegati na tem sektorju tudi zadruga, zlasti na področju trgovine.

Take bi bile potemtakem temeljne črte našega gospodarskega razvoja. One odgovarjajo družbeni strukturi naše demokratične oblasti.

Taka smer razvoja ima tudi svoj družbeno-gospodarski in politični pomen. Bilo bi skrajno napačno misliti, da se bomo v gospodarskem pogledu vrnili na staro. Čeprav — razen v primeru narodnih sovražnikov — niso bili podvzeti nikaki radikalni ukrepi v gospodarskem življenju, je vendar jasno, da se nikdar več ne bomo vrnili k staremu, tudi ne na področju gospodarstva. Če bi se vrnili k staremu, bi se zgodilo, da bi bila politična oblast v rokah demokratičnih sil, a gospodarske pozicije v rokah reakcije. Naravno je, da tak položaj ne bi mogel dolgo trajati. V takem položaju bi se vprašanje »kdo bo koga« pojavilo v najostrejši obliki. Ali bo zveza demokratičnih sil na čelu s proletariatom — ako bi se naslanjal samo na politične pozicije — naletela na frontalni odpor reakcije na gospodarskem področju, ki bi ga prej ali slej tudi politično tako oslabela, da bi izgubil oblast — ali pa se bo moral nasloniti na lastne gospodarske pozicije, to je, na močan državni gospodarski sektor, od koder bo mogel vplivati na gospodarski razvoj.

Če zares hočemo zagotoviti oblast demokratičnih sil v naši državi, potemtakem ni dovolj samo govoriti o demokraciji ali razpisovati svobodne volitve ali podvzemanj politične ukrepe, temveč mora demokratično vodstvo naše države obenem težiti tudi za tem, da država predvzame tudi določene važne vodilne gospodarske pozicije. Vojaška zmaga nad okupatorjem in njegovimi pomagači v državi, politična zmaga nad temi silami, to je končna in popolna izolacija protidemokratičnih, profašističnih reakcionarnih sil od temeljnih ljudskih množic, in gospodarska zmaga nad gospodarskim kaosom in tistimi silami reakcije, ki hočejo, da »poslednjo borbo« zoper demokracijo prenesejo na gospodarsko področje, to je en sam enotno povezan proces, ki pomeni — končno zmago narodov Jugoslavije nad tlačitelji.

Evo, iz katerih razlogov je danes tako važno, da se z vsemi silami lotimo gospodarske obnove in izgradnje, upoštevajoč pri tem, in to je glavno pri vsej stvari, perspektivo vsega našega gospodarskega razvoja. Brez te perspektive bi bili slepi, izgubili bi se v vsakodnevnem prakticismu, postali bi sužnji golega slučaja.

II.

A tu se pravzaprav pričinja neko novo vprašanje — vprašanje stila pri delu v današnjem času. Pred našimi voditelji, pred vsemi odgovornimi delavci naše dežele, je mnogo vprašanj, mnogo nalog. Težave so tako velike, da zahtevajo naporov, ki često niso več v soglasju z našimi močmi. Zato brezštevna, vsakodnevna vprašanja zelo pogosto zamračujejo našim aktivistom pogled v prihodnost. Od tod izhaja tisto drobno delo, »delo v koščkih«, ki je največji sovražnik načrtnega, organiziranega dela. Ljudje izgubljajo smisel za tisto, kar je važnejše, kar je usodnejše za določen trenutek in zato zaostajajo za potrebami bodočnosti. A zaostati pomeni podleči, izgubiti bitko. Tako delo »v koščkih« vodi neizbežno v vsakodnevni prakticism, ki je nesposoben, dvigniti pobudo množic od spodaj, ter v birokratizem. In ne samo to, ta prakticism lahko okrepi samo sovražnike narodnoosvobodilnega gibanja, svobode in demokracije, ki bodo izkoristili vsako naše zaostajanje, vsako našo slabost in napako v delu.

Da bi mogli resnično biti kos nalogam današnjega dne, moramo vedeti, kaj je v tem trenutku najvažnejše. Treba je med mnogimi nalogami najti tisto, ki je najvažnejše in od katere zavise vse ostale naloge.

»Vsa umetnost politika,« pravi Lenin, »je tudi v tem, da odkrije in čvrsto zagrabiti tisti člen, ki ga je najtežje iztrgati iz rok, ki je najvažnejši v danem trenutku, ki najbolje jamči tistemu, ki ga je zagrabil, da bo povlekel celo verigo.«

Mislim, da je danes v naši deželi, v našem zaledju, ta najvažnejši člen: produkcija in trgovina.

Izpolniti to nalogo pomeni, postaviti trdno osnovo za premagovanje razsula in opustošenja v naši deželi, vnesti mnogo več organizacije in sistema v naše celotno gospodarsko življenje, stabilizirati denar in preprečiti poglobljanje finančne krize, ustvariti možnosti hitrejše obnove prometa, dvigniti standard življenja naših izmučenih ljudskih množic, to pomeni končno utrditi politične pozicije in množično podlago demokratične narodne oblasti. Toda ne samo to! Izpolniti v čim hitrejšem tempu to nalogo pomeni krepiti državni sektor našega gospodarstva, pomeni utrditi tisto gospodarsko osnovo, brez katere je nemogoča resnična zmaga nad sovražnikom.

Vsa ta dejstva torej zahtevajo od nas, da zagrabimo v verigi z vsemi silami tisti člen, ki se imenuje produkcija in trgovina. Toda, da bi mogli to storiti, je treba najprej videti in odstraniti nekaj najosnovnejših slabosti in napak v delu naših voditeljev in odgovornih delavcev. Našteli jih bomo samo nekaj:

1. Treba je čim prej odstraniti tisto nesistematičnost pri delu, tisto beganje od naloge do naloge, ki ovira, da bi se katera koli naloga stvarno do konca realizirala. Na ta način postajajo naši voditelji sužnji brezštevilnih vsakodnevnih težav in odvzeta jim je možnost, da s koncentracijo sil na enem, na najodločilnejšem mestu, razbijejo verigo težav in da se tako trdno postavijo na noge. Potem bo mnogo lažje reševati tudi druge stranske naloge. Treba je uvesti pri delu načrt, sistem in organizacijo in ne dovoliti, da vsled pritiska drugorazrednih vprašanj in nalog zaidemo s te poti.

2. V naših gospodarskih prizadevanjih se je pojavil nek grob centralizem, ki je postal resna ovira pri obnovi. Brez dvoma je v vojnem času, kakršen je sedanj, in sredi vojnega opustošenja, neobhodno potrebno, da se centralizirajo gospodarski naporji vseh naših narodov, ker samo tako lahko premagamo uničevalne sile. Toda med centralizmom in centralizmom je velika razlika. Je nek centralizem, ki z združevanjem naporov množic od spodaj dosega maksimalne uspehe. Obstaja pa tudi birokratski centralizem, ki se vtika v vse in ki od zgoraj ukazuje s papirnatiimi odloki, ki so često v popolnem nasprotju z dejanskim stanjem. Mislim, da je prav tega drugega škodljivega centralizma pri nas mnogo in da zelo pogosto od spodaj veže našim voditeljem roke in noge. Podedovali smo ga s starim uradniškim aparatom in znebimo se ga lahko samo z mobilizacijo množic od spodaj.

Ta dejstva ne veljajo samo za odnos med centralnimi in federalnimi organi, temveč prav tako tudi med federalnimi in okrožnimi ter okrajnimi organi oblasti. Naši voditelji pa ne smejo postati negibljivi, statični, kadar je govora o »kompetencah«, o katerih se danes toliko govoriči. »Kompetence« niso in ne morejo biti enkrat za vselej določene, temveč se menjajo po potrebi, kakor to zahteva objektivno stanje. Gotovi sektorji našega gospodarstva, ki morajo biti danes neizbežno centralizirani, bodo prešli jutri v kompetenco federalnih oblasti. Toda, nasprotno ne moremo danes obnoviti gotovih sektorjev splošno državnega značaja v gospodarstvu, če ne prevzamejo prehodno nase te naloge federalne oblasti, to je, ako jih ne izročimo v njihovo »kompetenco«.

Janez Vidic: Prodajalka vaz, 1960, olje

V glavnem, mislim, moramo danes postaviti vprašanje takole: potrebno je strogo centralizirati razpolaganje z izvori in z njihovo delitvijo, a prav tako tudi razpolaganje z vsakodnevno produkcijo. Toda v pogledu obnove in neposredne delovne kontrole je treba omogočiti maksimalno iniciativo federalnih organov oblasti. Pri tem vsakodnevnom delu je treba glede na dejanske potrebe postavljati osnovne razmejitve kompetenc centralnih in federalnih oblasti.

»Taka razmejitev,« je rekel tovariš Tito v svojem članku »Pomen odlokov AVNOJ«, »se lahko vrši še sedaj, v procesu te vojne, a pri tem je treba paziti, da se to dela zelo pazljivo in s popolnim medsebojnim sporazumevanjem.«

A to pomeni, da se to razmejevanje ne sme prepustiti papirnatim, birokratskim odlokom uradnikov, ki se še niso vživeli v bistvo federacije, temveč doslovno, — kakor pravi tovariš Tito, — »s popolnim medsebojnim sporazumevanjem med centralnimi in federalnimi oblastmi.«

3. Tesno je povezano z gornjim vprašanjem tudi dejstvo, da je škodljivi centralizem v veliki meri zadušil tudi iniciativo množic od spodaj. Birokrati so razu-

meli, da pomeni centralizirati ta ali drugi sektor, pahniti množice od neposrednega sodelovanja na tem sektorju, odvzeti jim iniciativo in skrb za ta sektor.

Ni je nevarnejše napake od te. Za vse naše uspehe v preteklosti, ko so se težave pogosto zdele za ljudske sile nepremagljive, se imamo zahvaliti iniciativi ljudskih množic od spodaj in sposobnosti naših aktivistov, ki so znali pritegniti široke ljudske množice k sodelovanju v vseh vejah državnega življenja.

Kaj morda danes ta iniciativa ni več potrebna? Nasprotno, ona bo vedno potrebna, ona je sestavni del ljudske demokracije. Toda ona je bolj kot kdaj koli potrebna danes, če hočemo našo deželo dvigniti iz ruševin.

Vzemimo na primer naše rudnike, tovarne itd., ki večkrat sploh ne delajo, ali pa ne delajo s popolno kapaciteto zaradi birokratskega vodstva. Ali je zagotovljena polna iniciativa delavcev v podjetju in njihova kontrola v pogledu maksimalnega izkoriščanja kapacitete? V zelo mnogih primerih ni! Ne računamo dovolj na iniciativo delavskih sindikatov, niti delavskega odbora Narodnoosvobodilne fronte v podjetju. Bolj ali manj aktivno delo v naših tovarnah ni danes samo stvar tehničnega vodstva ali lastnika, temveč tudi stvar države, stvar delavskih sindikatov in stvar Narodnoosvobodilne fronte. Treba je v vseh podjetjih pritegniti predstavnike sindikatov in Narodnoosvobodilne fronte kot svetovalce k tehničnemu vodstvu podjetja.

Podobno se more in mora postaviti vprašanje tudi na drugih sektorjih našega gospodarstva.

4. Vso našo aktivnost pri obnovi dežele zavirajo in ji delajo težave ostanki starega aparata, starih birokratičnih oblik, starih načinov mišljenja. Ni dvoma, zelo mnogo starega moremo in moramo sprejeti, zelo mnogo se moremo in moramo naučiti.

Toda potrebno je razumeti, da so se pri nas dogodile take velike spremembe v zgradbi oblasti in v pogledu federativne ureditve, da stari uradnik, če mu stalno ne pomagaš in če ga vsak dan ne kontroliraš, ne more pravilno opravljati svojih današnjih nalog. Glede na to delajo naši voditelji veliko napako, ko prepuščajo uradnikom, da vodijo tam, kjer bi morali voditi oni sami. A v prvi vrsti je treba razumeti, da uprava našega gospodarstva ni uradniški posel, temveč skozi in skozi politična naloga. Samo tisti naši voditelji, ki to razumejo, ne bodo podcenjevali naše gospodarske naloge.

5. Ena največjih slabosti naše borbe za obnovo dežele je dejstvo, da mnogi organi in celo vodstva Narodnoosvobodilne fronte čestokrat menijo, da je gospodarstvo stvar, ki se njih ne tiče, da je z odloki raznih gospodarskih poverjeništev že vse opravljeno, brž ko so natisnjeni v časopisih, in da je konec konca treba, da se z gospodarstvom ukvarjajo ljudje, »ki so za ta posel določeni«.

Medtem pa gre za obnovo in izgradnjo naše domovine, gre za to, da se našim ljudskim množicam ustvari človeka vredno življenje, gre konec koncev za to, da se utrdi demokratična narodna oblast. Ali so politiki glede na to, da se jih vprašanje naše gospodarske obnove ne tiče? A kako se ta vprašanja šele ne bi tikala Narodnoosvobodilne fronte!

Ni vprašanja, ki bi ga Narodnoosvobodilna fronta mogla prepustiti samo izvrševanju državne vlade, federalnih vlad, narodnoosvobodilnih odborov ali posameznih komisij. Vsak odlok ali odredbo, vsak sklep, vsak poziv, ki ga izdajo organi naše oblasti, mora Narodnoosvobodilna fronta prenesti v množice. Aktivisti Narodnoosvobodilne fronte morajo pred ljudskimi množicami oživiti mrtve paragrafe odlokov, jih razjasnjevati, tolmačiti in odpirati perspektive. Vsak važejši odlok naših vrhovnih centralnih in federalnih oblasti se mora spremeniti po iniciativi

organizacij Narodnoosvobodilne fronte v splošno ljudsko kampanjo, v tekmovanje, v še trdnejše zbiranje ljudskih množic okoli naše demokratične oblasti.

6. Hkrati je potrebno ustvariti pogoje za razvijanje zdrave in konstruktivne kritike in kontrole od spodaj.

»Ne smete se odrekati« — je rekel tovariš Tito v svojem govoru na prvem protifašističnem mitingu srbskih žena — »kritike, če vidite, da stvar ni dobra. Zdrava, konstruktivna kritika lahko samo pomaga. In tisti, katerega se tiče, če je pošten, se ne bo jezil, temveč mu bo kažipot, da bo pravilno delal in vodil narodno stvar. Tisti, ki ga zdrava narodna kritika žali, ni naš prijatelj, ta ni narodni prijatelj, ta je sovražnik naroda...«

Evo, zaradi tega je zdrava kritika in kontrola od spodaj najmočnejše orožje demokratične, resnične ljudske oblasti. Taka kritika bo pokazala vse, kar je nezdravo in trhlo v našem aparatu. Kritiko ljudskih množic je treba poslušati in se po njej ravnati.

Medtem pa naši voditelji ne smejo biti občutljivi za kritiko ljudskih množic, temveč morajo biti sami do sebe neusmiljeni, kontrolirati morajo sami sebe, naučiti se morajo spoznavati svoje lastne napake in jih hitro odstranjevati.

Kritika in samokritika ter kontrola od spodaj, to je najučinkovitejše orožje zoper vse škodljive pojave v našem aparatu in pri našem delu.

7. Z druge strani je potrebno povečati budnost pred aktivnostjo sovražnika na gospodarskem področju. Prav tu bo zdrava kritika od spodaj največ pomagala. Najenergičnejše je treba udariti po špekulantih, saboterjih in vseh tistih, ki poizkušajo ovirati obnovitveni proces.

8. Potrebno je pospešiti tempo naše obnove. Še vedno je za mnoge naše voditelje značilna nerazumljiva počasnost pri delu. Oni se boje odgovornosti, kadar je treba odločiti, obtičijo pred vsako težavo, ne kažejo dovolj iniciative pri premagovanju težav.

Njim morajo biti vzgled ruski delavci, ki so evakuirali tovarne na zahodu, jih postavili sredi sibirske stepe ter pričeli tam delati, ne da bi čakali, da se napravi streha nad njihovimi glavami. Mi smo danes v položaju, v katerem moremo in moramo delati tisto, kar je mogoče, če se zavestno lotimo posla, če ne štedimo svojih moči in ako do skrajnosti razvijamo iniciativo ljudskih množic.

9. Toda pri tem je treba rešiti še eno nalogo: mnogo bolj se je treba brigati za izboljšanje materialnih pogojev naših delavcev in nameščencev v tovarnah, na poljih, v uradih. Naravno je, da so težave ogromne. Naši delavci se tega zavedajo in ne zahtevajo zase ničesar, kar je nemogoče. Treba pa je storiti vse, kar je mogoče. Z iniciativo samih delavcev, s pomočjo zadrug in sindikatov, bi se brezpogojno moglo vsaj do neke mere popraviti materialno stanje naših delovnih množic.

To so torej nekatere glavne slabosti in napake, ki jih je treba brezpogojno odstraniti, če hočemo izpolniti poglobljeno nalogo v našem zaledju. Treba je storiti vse, da ne bo naša fronta dela in obnove zaostajala za fronto, na kateri borci naše narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije branijo svobodo in bodočnost naših narodov in naših delovnih množic. Tudi na našem gospodarskem bojišču se bije danes težka, toda odločilna bitka. Sovražnik je močan. To so ruševine in opustošenja, ki nam jih je zapustil okupator, to so sovražne agenture v naši deželi, ki hočejo te ruševine in ta opustošenja izkoristiti za zrušenje oblasti resničnih ljudskih demokratičnih sil.

Proti temu sovražniku se je treba boriti z istim junaštvom in požrtvovalnostjo, s kakršno se bore naši borci na fronti. Treba je popularizirati junake dela, slaviti delo, ker zasluži slavo in spoštovanje, treba je razviti udarniško tekmovanje od tovarne do tovarne, od urada do urada, od polja do polja, od vasi do vasi, treba

je razviti vsenarodni delovni polet, za sebe, za svojo hišo, za lepšo bodočnost. Našim delovnim množicam je treba neprestano odkrivati perspektivo, pot k srečnejši bodočnosti in njihovo vlogo, vlogo njihovega sedanjega dela in sedanjega trpljenja pri izgradnji njihove bodoče sreče.

Toda ni dovolj samo junaštvo in požrtvovalnost. Treba se je naučiti misliti in delati z živim smislom za organizacijo, za sistem, za načrtno aktivnost. Treba je znati varčevati z našimi materialnimi viri in sredstvi, treba je znati izkoristiti vse možnosti in vsa sredstva, vse do raznih odpadkov, starega železja itd. Se mnogo je pri nas razmetanih, raztresenih sredstev. Treba jih je zbrati, treba je vzbuditi iniciativo množic za to zbiranje. Pri nas ne sme nič propasti, kar bi moglo služiti naši produkciji.

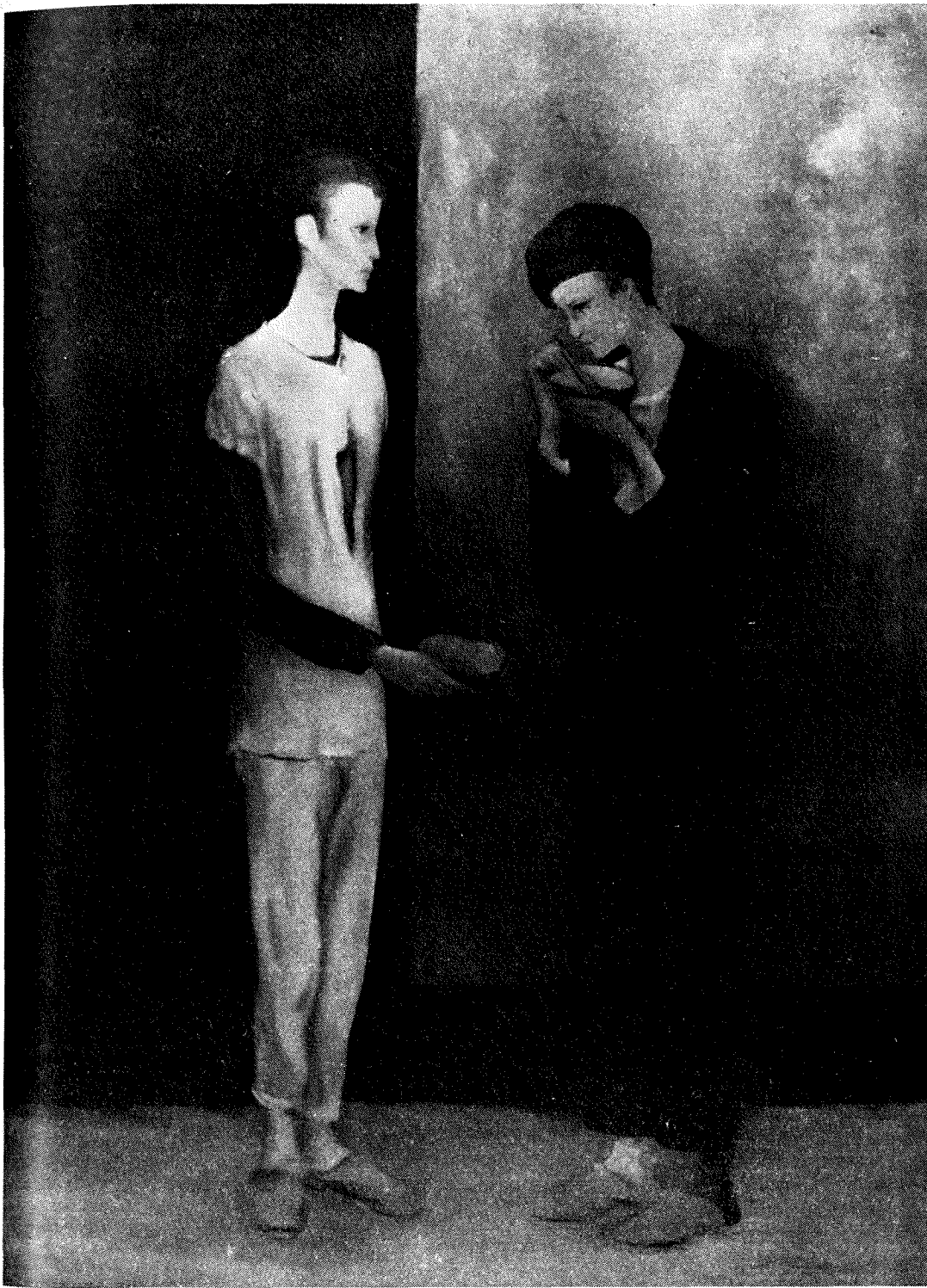
To so naloge, ki jih moramo brezpogojno izpolniti. Ne samo naši borci na fronti, ne samo neposredne potrebe vsakodnevne obnove, temveč tudi potreba, da se zaščitijo pridobitve narodnoosvobodilne borbe, interes srečnejše bodočnosti naših narodov in naših delovnih množic zahteva od nas, da z vsemi silami zagrabimo za najvažnejši člen v dolgi verigi naših nalog, za člen, ki se imenuje produkcija in trgovina. Zato se mora trdno usidрати pri naših voditeljih in v naših ljudskih množicah zavest o tem, da ni nobene zapreke, ki bi je mi, graditelji nove Jugoslavije, ne mogli premagati.

Koliko je bilo in še bo Song Myjev?

V vsej človeški zgodovini so se vrstile vojne, pokoli, osvajanja. Vedno se je našel kdo, ki je želel osvojiti sosednjo ali daljno deželo v imenu križa, polmeseca in drugih znamenj. Že tisočletja velja na Zemljinem planetu »človek človeku zver«, in to vse do današnjih dni. Leta 1863 je ameriški predsednik Lincoln izdal za svoje vojake predpise, ki naj bi veljali na bojiščih za vojsko ZDA. V 8. poglavju ameriškega zakona o vojni na kopnem je določeno: »Vsaka kršitev vojnega prava je zločin.« Toda kljub tem strogim predpisom se že Lincolnovе čete niso držale teh pravil v državljanski vojni proti južnim ameriškim državam. Lincolnov general je takrat izjavil: »Ljudem ne smeš pustiti prav nič drugega kot oči, da jočejo nad svojo usodo!«

Predstavniki 41 držav, med njimi tudi ZDA, so leta 1907 podpisali v Haagu konvencijo, da v vojni na suhem ne smejo uporabljati bojnih strupov in napadati nezavarovanih mest, vasi, naselij in zgradb. Toda že nekaj let kasneje, v I. svetovni vojni, se nista niti ena niti druga stran držali teh določil konvencije in artilerija je razdejala cele mestne četrti. Ubitih je bilo 10 milijonov ljudi, v glavnem v uniformi, ker so bile takrat razlike med civili in vojaštvom še dokaj jasne. V II. svetovni vojni je bilo od 60 milijonov žrtev 36 milijonov civilov. Vsi smo po tej strahotni štiriletni klavnici upali, da bo človeštvo zdaj za dolgo časa pomnilo vse te strahote in se izogibalo vsem poskusom vojskovanja v malem ali velikem. Toda po dobrih petih letih se je že začel pokol v Koreji.

Leta 1949 je 59 držav v Ženevi sodelovalo pri sestavi konvencije o »zaščiti civilnega prebivalstva med vojno«. Najvažnejši stavek tega dokumenta je bil: »Z osebami, ki ne sodelujejo neposredno v sovražnih vojaških akcijah, se mora v vseh primerih ravnati humano...«

Vladimir Lakovič: Prošnja, 1968, olje

Toda, žal, tudi ta konvencija je samo mrtva točka na papirju. V nobeni naslednji vojni niso upoštevali teh načel, ubijali so vsevprek in prav gotovo ne zato, ker bi vojno pravo tako težko spoštovali, ali mogoče zato, ker še ne obstojajo pravne norme za partizansko vojskovanje. Človek, posameznik ali skupine, se spremeni v žival. Pri tem mu ni pomagala ne večja razsvetljenost, ne humanistične vede, niti moderna tehnika in tehnologija, ki sta prvič v zgodovini človeštva človeka pripeljala na drugi planet.

Moderna znanost in tehnologija sta padli pri izpitu že v Hirošimi in Nagasaki, ko prvi atomski bombi terjata že desetletja človeške žrtve. Kaj se je dogajalo v Indokini, Alžiru, Indoneziji, Kongu, v Južnem Sudanu, Biafri! Koliko nedolžnih življenj, koliko pohabljenih!

In Vietnam!

Novoje vremena 12. 4. 1963. Ameriška specialna letala »S-123« mečejo vsak dan na tisoče ton raznih kemičnih sredstev, s katerimi uničujejo gozdove in pridelke na njivah ter zastrupljajo ljudi. Samó v letošnjih prvih treh mesecih so zaprašili sedem provinc in pri tem okužili s kemičnimi sredstvi tudi 20.000 ljudi. Ko so letala priletela, je petletno dekletce živahno tekalo po vasi, čez nekaj dni pa je v strahotnih mukah umrlo in z njo veliko njenih sovaščanov. Četrtno vietnamskih provinc je zajela ista usoda. Obsojeni so na počasno ali hitro umiranje, pa ne samo ljudje, tudi bivoli, krave, ptice pevke, uničenih je na desettisoče hektarov pridelkov.

Vse to se je dogajalo in se še dogaja na ozemlju Južnega Vietnama z nezmanjšano silo, čeprav Američani nikoli niso uradno priznali, da preskušajo biološko in kemično orožje, vse do pred nekaj dnevi, ko je njuno uporabo prepovedal predsednik Nixon.

Čeprav je že 14. 4. 1964 Washington Post energično zahteval od ameriške vlade, naj takoj brezpogojno uniči vse zaloge bojnih plinov in kemičnih vojaških sredstev, jih v vojaških tovarnah še kar naprej proizvajajo in kljub vsem konvencijam uporabljajo. Zlasti pa je napadel tajno proizvodnjo »živčnega plina«, ker so ZDA tako velika država, da se ji pač ni potrebno braniti s tako podlim in strašnim orožjem.

Toda vsa opozorila so bila in so še bob ob steno. Ves strahotni vojni ples se nadaljuje z nezmanjšano silo. Figaro je 24. 8. 1963 zapisal: »Ker se je na tisoče budističnih menihov, ovitih v rumene halje in obritih glav, uprlo okrutnostim Diemovega režima, je vojni stroj urno ukrenil vse potrebno. V zaprte samostane so skozi vse špranje nasuli solzilnega in druge pline ter tako prisilili menihe k predaji. Samostan je bil obkoljen z močnim vojaškim kordonom, kdor je hotel ubežati, so ga takoj pokosili rafali strojníc. Stevilni so se sami zažgali ali napravili harakiri. Peščico, ki je še ostala pri življenju, so naložili na kamione in jih odpeljali v zloglasna taborišča. Samostan, cerkev in vse zgodovinske in umetniške dragocenosti pa so uničili.

Zaradi teh grozodejstev so se vrstili vsak dan zažigi boncev in redovnic na javnih mestih.

Ameriški novinar James Pickerell je preživel dve leti in pol v Južnem Vietnamu in ob vrnitvi zapisal v pariškem Nouvel Observateurju 29. 12. 1965 naslednje vrstice, hkrati pa priobčil slike: »Ko ameriški vojaki ujamejo vietnamskega kmeta, za katerega sumijo, da podpira Vietkong, navadno zakurijo ogenj in nanj postavijo velik lonec z vodo. Ujetnika, enega ali več, zvežejo z žico in ga prislone ob lonec, da ima ožgan ves hrbet. Nato pa ga primejo za noge in ga na silo z glavo navzdol potunkajo v vrelo vodo. Če jetnik ni hotel spregovoriti, včasih tudi ni mogel več,

so to kar ponavljali. Mislil sem, da bo umrl pred mojimi očmi. Ko pa so čete osvobodilnega gibanja pred tremi meseci ujele tri ameriške vojake, so Američani zagnali takšen vik in krik, češ da je to mednarodni zločin, in se sklicevali na ženevsko konvencijo o vojnih ujetnikih, ko je sami niso nikoli spoštovali. Po njihovem mnenju ujeti somišljeniki Vietkonga sploh ne sodijo v pravila konvencije, ker niso mednarodno priznana organizacija ali država, zato ameriško vojaštvo z njimi počenja, kar se jim zljubi.

Leta 1967 je znani angleški filozof Bertram Russell zbral okrog sebe številne pristaše z vsega sveta in razglasil ameriška grozodejstva v Vietnamu za genocid ter na podlagi tega hotel obsoditi ZDA. V Stockholm je pripeljal številne priče z vsega sveta, zdravnike, biokemike, ameriška vojaka, ki sta sodelovala pri pokolih, in celo nekaj žrtev napalm bomb iz Vietnamu.

Profesor Meilandes, biokemik na kalifornijski univerzi, je z ustrezno dokumentacijo in znanstveno obrazložitvijo prikazal, kako ZDA sistematično preskušajo v Vietnamu orožje CBU nad civilnim prebivalstvom. Žrtve teh napadov so predvsem bolnišnice z jasno oznako rdečega križa na strehah, cerkve in vasi. Ko je ameriško obrambno ministrstvo takoj uradno protestiralo in zanikalo vse te trditve, je profesor Meilandes z drugimi znanstveniki takoj predložil Pentagonu točne podatke o uporabi orožja CBU, fragmentarnih in fosfornih bomb, celo s točnimi podatki meseca proizvodnje, vrsto in številko bombe, ki je bila odvržena.

Med vietnamskimi pričami, iznakaženimi od napalm bomb, je bil najbolj pretresljiv pogled na devetletnega Do Van Ngoca, čigar telesce je bilo ena sama brazgotina.

In koliko je bilo v Vietnamu takšnih nebogljenih sirot, žrtev napalm bomb? Računajo, da jih je bilo najmanj 8000. Do leta 1966 je ostalo najmanj 100 000 vietnamskih otrok brez staršev, pri bombardiranjih je bilo ranjenih 15 000, od tega je 1000 otrok oslepele, 9000 pa je delno invalidnih.

Poleg vseh tegob, ki jih prinaša vojna, so že leta 1966 zdravniki Svetovne zdravstvene organizacije, ki so se mudili v Vietnamu, zabeležili 3000 primerov kuge. Od tega 119 s smrtnim izidom. Leta 1967 pa že 4532 okuženih in 203 mrtvi. Pa ne samo kuga, v Vietnamu se širijo tudi kolera in venerične bolezni.

Že dolga leta se vprašujemo, kje črpa ta hrabri narod toliko nadčloveške moči, da se jih pečica upira temu velikemu, modernemu vojaškemu stroju z onkraj oceana. V Vietnamu že generacije in generacije prebivalcev ne vedo, kaj je mirno, človeka dostojno življenje. Zamislimo si samo, da je bilo po podatkih Pentagona od srede 1965 do konca 1967. leta odvrženih na ta drobnji košček zemlje 1 660 000 ton bomb, kar pomeni 45 kg eksploziva na vsakega prebivalca Vietnamu in povprečno 12 ton na vsako kvadratno miljo ozemlja. Generalni sekretar ZN U Tant je že lansko leto izjavil, da stane Američane vsak dan vojskovanja v Vietnamu toliko, kot letni stroški za Organizacijo združenih narodov, to je dve milijardi dolarjev. In če prištejemo k temu še 33 630 padlih Američanov in 210 000 ranjenih v tej krvavi vojni, potem se res lahko vprašujemo, kje so vzroki, za to ameriško ihto, za preskušanje najstrašnejšega orožja na ljudeh, ki jim niso nikoli skrivili lasu, dokler se niso z vsem orožjem pripodili na njihovo ozemlje in jih pričeli »osvobajati«. Saj so to vendar velikanske finančne in človeške žrtve na obeh straneh. Američani so izgubili 2698 letal in 2664 helikopterjev, pa še vsak dan dodajajo nove izgube. Hitlerja so ob koncu vojne razglasili za shizofrenika. Katero bolezen pa bodo naprtili obema dosedanjima ameriškima predsednikoma, če se ne bo kmalu končala vojna v Vietnamu?

Toda številke o grozodejstvih se nizajo dalje!

Sredi letošnjega leta je Komisija DR Vietnam za ugotavljanje vojnih zločinov objavila poročilo o posledicah štiriletnih ameriških letalskih napadov na Severni Vietnam: od šestih največjih naselij so štiri popolnoma zravnali z zemljo. V letalskih napadih je bilo porušenih 1589 šol, 6607 bolnišnic in zdravstvenih ustanov, 457 cerkva, 450 pagod in 348 tržnic. V 100 000 napadih so Američani odvrgli več kot milijon ton bomb oziroma dvakrat več, kot so jih zahodni zavezniki vrgli v II. svetovni vojni na področje Pacifika.

Ameriška vojska pa ne uničuje le ozemlja Severnega in Južnega Vietnam, pač pa tudi bližnjo miroljubno Kambodžo. Le-ta je obvestila Varnostni svet letos poleti, da so letos maja in junija južnovietnamska in ameriška letala petkrat sipala rumen strupen prah vzdolž vseh njenih mej. Pridelek na poljih je bil skoraj ves uničen, poleg tega so številni prebivalci zboleli za podobnimi znaki kot pri najhujših napadih gripe. Številni so tudi podlegli. Naš dopisnik beograjske Politike pa je bil priča, skupaj s številnimi člani Mednarodne komisije in vojaških atašejev nekaj deset ambasad iz kamboškega glavnega mesta, kako so v oktobru ameriška letala tipa fantom bombardirala obmejne kamboške vasi. Vas Dak Dam je bila popolnoma porušena. Na srečo so tik pred napadom otroke odpeljali na šolski izlet, toda vojašnica, polna mladih pripravnikov, ni imela takšne sreče. Bilo je na desetine ranjenih in ubitih.

In kaj zato? Ena vas ali naselje več ali manj, vietnamsko ali kamboško, to je Američanom prav malo mar.

Znana ameriška biologa Gordon Orians in Egbert Pfeiffer sta te dni objavila v ameriški znanstveni reviji US Magazine Scientific Research neverjetno poročilo. Ameriško vojno ministrstvo je v poluradnih krogih sicer delno priznavalo, da preskuša razno kemično in biološko orožje v Južnem Vietnamu zato, da bi ameriški vojaki imeli lažji posel na svojih pohodih skozi neprodirno džunglo, saj ta prašek povzroča odpadanje listja.

Ta dva znanstvenika, ki sta komaj štirinajst dni bivala v Južnem Vietnamu in imela le malo priložnosti videti velikansko škodo, ki jo povzroča tovrstno orožje, sta zapisala, da so vladne izjave laž, kajti tri vrste kemičnega orožja — to je »oranžni«, »beli« in »modri« prašek, ki jih sipljejo vsak dan po poljih, nasadih in gozdovih, so praktično uničile že velik del rastlinstva in tudi živali. Največ uporabljajo »oranžnega«, ker je najcenejši. Posipavajo zgodaj zjutraj, ko so temperature še zelo nizke in še ni vetrov, ki bi lahko prašek zaganjali nazaj v letalo. Ameriške oblasti so trdile, da po posipanju tega praška vegetacija oživi v 18 mesecih in sploh ne škoduje živalim. Znanstvenika sta povedala prav nasprotno. Uničeni so skoraj že vsi nasadi gumijevcev, mangova drevesa in drugo sadno drevje. Kjer pa sipljejo »beli« prašek, takó imenovani picloram, pa so razmere še hujše. To sredstvo ima stokrat hujšo moč od »oranžnega« praška, saj 1 kg zadostuje, da so uničeni vsi gozdovi na 40 arih. V skladiščih ga imajo že nad 3 milijone kilogramov. Picloram se v deževni dobi ne razkroji, pač pa z vodo vred prenika do korenin. Prvo pomlad poganjki še odženejo, toda sadu ne obrodijo nikoli več. Zemlja postane trda kot cement. Zato ga imenujejo tudi »beli ubijalec«.

Znanstvenika nadalje navajata, da so z vietnamskega ozemlja izginili vsi insekti, sloni, jeleni, opice, vepri in druga divjad. Številne reke, nekdam polne rib, so zdaj prazne. Ribe je napadla neznana bolezen in trumoma poginjajo. Mnogi domačini jih sicer ob pomanjkanju hrane še uživajo, vendar je bojazen, da se bo zaradi tega razpasla kakšna hujša bolezen.

Na ozemlju pa je mnogo tigrov in kač, ki povzročajo velike preglavice tudi vojakom na fronti. Tigri pač pospravljajo mnoge mrtve, zato se čedalje bolj množe.

Ivan Seljak-Čopič: Samomor sezonskega delavca, 1966, olje

Ta dva ameriška znanstvenika menita, da se je rastlinstvo in živalstvo v deželi povsem spremenilo, ter zahtevata od ameriškega vodstva, naj nikar več ne počenja teh obupnih strahot.

Vsi ti nanizani podatki so le del zbranega gradiva, ki prikazuje strahote vojne in ameriško udeležbo v njej. Toda videti je, da Američanov ne prizadene prav nič, ne podatki mednarodnih komisij ne poročila znanstvenikov, ne upori v lastni vojski, kolesja vojaškega morilnega stroja se premikajo vztrajno naprej. Za vse strahote ni bil obsojen še nihče, razen nekaj znanstvenikov, ki so postali persone non gratae v Ameriki, vse do nedavnega, ko so poročnika Williama Calleya obtožili za pokol v južnovietnamski vasi Song My 16. 3. 1968, ko je majhna pehotna enota ameriške vojske ubila 567 neoboroženih vietnamskih mož, žená in otrok. Ameriški vojaki, ki so storili to dejanje, se sklicujejo, da so imeli pač ukaz, naj to store.

Koliko je bilo že takšnih Song Myjev in koliko jih je bilo po tem datumu, pa nismo zvedeli za nobenega tako podrobno, za noben pokol ni bil nihče kaznovan. Z geslom »Najboljši Vietnamec je mrtev Vietnamec« so ameriški vojaki masakrirali iz dneva v dan. Šele dve leti po Song Myju pa se je zaustavilo.

Takole izjavlja v New York Herald Tribuni 19. 11. 1969 nekdanji ameriški vojak Ronald Ridenhour, star 23 let: »Presunjen sem bil nad tem, kar sem slišal govoriti. Menda se je vse zgodilo nekje sredi marca lanskega leta. Sam sem za dogodek slišal šele aprila. V pokolu nisem sodeloval, ker sem bil takrat na drugem koncu dežele, pač pa sem jih srečal veliko, ki so bili poleg. Ker sam nisem videl dogodka in sem bil še vedno v vojski, nisem v začetku storil ničesar, ker pač nisem imel oprijemljivih dokazov. Nato pa sem novembra 1968 srečal fanta, s katerim sva se dobro poznala. Ta pa je bil v Song Myju, a se je ustrelil v nogo, ker ni hotel sodelovati pri pokolu. Nad dogodkom je bil strahovito ogorčen, kot sem jaz. Sveto sem mu obljubil, da bom vse to objavil, ko pridem domov. Decembra sem se vrnil v ZDA in pričel že marca sestavljati pismo. Odposlal sem ga v številnih kopijah aprila meseca predsedniku Nixonu, obrambnemu ministru Lairdu in nad 20 članom ameriškega kongresa. Toda odgovora nisem dobil od nikogar, razen od svojega poslanca.«

Vsa stvar bi bila lepo zaspala, mladi Ridenhouer je bil pač obupan, a ni vedel več, kam naj se obrne. Čez nekaj mesecev pa je dobil odgovor poslanca Udalla iz Arizone, ki je fanta zaslišal, preveril podatke in skrivaj pričel preiskovati. Stvar je prišla v javnost 6. septembra. Poročnika Calleya so pripravili pričeli proti njemu preiskavo. Časopisje pa sploh ni reagiralo, dokler se za stvar ni pozanimal mladi svobodni novinar Hersh, ki je pričel poizvedovati po vsej Ameriki. Pri tem je naletel na vojnega reporterja Haerberlea, ki je pokol v Song Myju snemal, črno-beli film oddal v vojno ministrstvo, barvnega pa zadržal zase. Tako je prišel na vrsto še Riderhouer in drugi.

Mladi Hersh je najprej objavil v amerškem, potem pa v svetovnem časopisju poročilo o vseh grozodejstvih in jih podkrepil s slikami.

Ob tem pa so se pričele govorice o še drugih strahotah, kajti vojaki, ki so se vračali domov, se niso upali veliko govoriti o početjih v Vietnamu. Zdaj pa so mnogi junaško povedali, kako so ameriški vojaki ujetnikom rezali glave in jih metali po hribu navzdol, če niso hoteli govoriti. K izpovedim so jih prisilili tako, da so nekaj ujetnikov iz skupine vrgli iz helikopterja z višine 2000 m. Kako so ubijali nosečnice, otrokom parali trebuhe! Teh grozodejstev je brez konca in kraja.

In vendar se najdejo še mnogi, ki opravičujejo vse to pošastno početje nad civilnim prebivalstvom, da so vojaki pač izpolnjevali povelja. Znana ameriška političarka Rebecca West vprašuje, bi mar ubogali tudi tedaj, če bi se jim za kosilo serviralo otroško meso. Calleyev oče je odgovoril sinu: »Dragi sin, imel si še eno možnost, streljati naravnost v čelo poveljniku.«

Kdaj bodo obsojeni tisti, ki vsa ta grozodejstva ukazujejo? Je mar sila na svetu, ki bi spravila pred sodišče najvišje, da bi ti odgovarjali za vsa ta grozljiva početja. Ameriški poslanci, ki so gledali film o pokolu v Song Myju, so bruhali in padali v nezavest, tako strahoten je bil. Zakaj potem takoj nekaj ne ukrenejo. Najbrže je resnična trditev bivšega ameriškega politika Theodora Sorensona: »Bojim se, da je Amerika že izgubila dušo!«

Milka Mirtič

Alojz Gradnik :
POJOČA KRI

Od tebe sem sprejel to težko kri,
ti sveta zemlja moje domovine :
z njo, kar je prah grobov in kar živi
in kar je večno in kar v času mine,

z njo silo, ki jo tratil je barbar,
z njo vso udanost in nemoč tlačana,
z njo vse, kar seje vate oratar,
z njo, kar zori in kar mori mu slana —

z njo živo vero v večni vir duha,
ki v zlati luči in še v mraku vlada
in v vetru, valu, travi trepeta
in še čez grob je prava pot in nada.

O zemlja sladka : kamen, zrno, sok,
o zemlja sveta, ki si me rodila,
ki zibelka si mi in smeh in jok
in tudi mene boš upokojila —

če tvoja kri ljubezen je in gnev,
če tvoja kri molitev je in kletev,
če je cvetenja in trohnobe žetev,
o, naj le vsa razlije se v moj spev.

Rado Bordon :

NOVI ČAS

V maju 1945

Iz ruševin še vedno vonj puhti
po svincu, pogorišču in smodniku,
še vedno jastreb v zraku voha kri.
V samotni uri kdaj prisluhnem kriku
zadete ptice, ki na stok armad
spominja me, potolčenih v umiku.

A čez poljá, ki jih zamel je čad,
čez razkopane hribe in doline
utre si nova pota zarod mlad.
Povsod, kjer žalostne so požganine,
za novo setev se bo krčil laz,
se plodna njiva širila v daljine.

V spominu naj zbledi krvavi čas,
ko v nove dni upiramo obraz.

Ivan Minatti:
POGOVORI
S TABO

Šotorke smo po travi razprostrli
in legli utrujeni v omamo spanja.
Težko na veke spanec se naslanja,
vsi vtisi dneva so se v nič podrli.

II Nad nami mesec jadra med zvezdami.
V voščenenem slapu lije na krajino
svilenomehko, sinjo mesečino —
In že se misel nate v prsih zdrami,

zdrsi po tirih k tebi, ki mameče
svetlikajoč gubé se za ovinkom.
Kako nocoj me, draga k tebi vleče.

In skoraj me je sram: tam stroj hropeče
drobi gramoz in rôke krvavijo,
a jaz: želim s teboj le ozke sreče.

France Kosmač:
JUTRA
NA PROGI

Jutra so kakor zlato, razsejano v sinjino!
Mlada telesa na soncu so gibka:
zdaj ob vagončkih, zdaj na nasipu
sijejo v enakomernem utripu —
zemlja pod njimi je krhka in šibka.

Jutra so kakor zlato, razsejano v sinjino!
V travi še rosa mrzlo se sveti,
biserna mavrica gulgje se v njej.
Biserna mavrica gulgje se, glej —
v kapljicah znoja na licih razgretih!

Jutra so kakor zlato, razsejano v sinjino!
Jutra mladosti prešerne žar!
V svetle daljave gubi se obzor,
zadnje zavese odstira napor —
jutrom vsa srca se nudijo v dar!

Peter Levac:
PESEM
BRATSTVA

Sto tisoč src je v meni zaživelo.
Naš slavni dan, tovariši, je vzšel!
Iz žil odprtih bratstvo je privrelo,
goreče bratstvo src stotisočev.
In koder grem, srečujem borce mlade,
ki na pohodu po cestah pojo.
Podrli smo poslednje barikade,
za nami sužnji dnevi mro!

Naš kmet trdó prijel je za svoj plug,
iz svežih brazd sopara se dviguje.
Čez polja je zapihal mehek jug.
Življenje novo vsepovsod zmaguje! —
Pozdravljeni junaki in kovarji,
vsi delavci, zidarji in ratarji —
in vsi, ki ste za našo zmago pali!
Pozdravljen brat, ki z nami srečo variš!
Poglejte, zdaj vsi eno smo postali
in eden drugemu smo si: tovariš.

Stotisoči skoz mene so zapeli!
Nad nami pne se bratstva slavolok. —
In vsi, ki z nami v sponah so trpeli,
drhte nocoj v objemu mojih rok.

France Filipič:

**PESEM
DELA**

Čuj, kličejo nas,
čuj, kličejo nas:
Vstanite!
Gore so odrpte in rude v njih bokih:
Vzemite!
S pobočij se reke valijo, vode neugnane,
da svetijo, ženejo stroje so sile jim dane.

Čuj, kličejo nas: močvirja, puščave, gozdovi,
gradite iz nas,
vrzite v nas seme,
rodili bi radi
in klili,
zoreli s sadovi!

In tisoče rok se zganilo je, tisoče src ohrabilo,
tisoče misli v veliki načrt se sklenilo,
v vero mogočno se tisoče src napolnilo:
gora se maje
in zemlja nam daje,
in reka bori se z zajezo srdita,
močvirja s pretoki do dna so razrita,
iz plavžev železo stopljeno se lije,
čez pušče nasip se železniški vije —

Čuj, kličejo nas,
čuj, kličejo nas, stoletja
v bodočnost nas vabijo novih načrtov spočetja,
milijoni v pohodu grmijo čez loke mostov
in mimo kmetij in tovarn in zaraslih grobov
gre delovno ljudstvo v svobode svetla
razodetja.

*Marička
Žnidaršič:*

ZA PRVI MAJ

Na jablanah se je napelo popje
kot mlade, v delu prekaljene prsi,
ob bregu so se prebudili trsi,
iz zemlje gleda vsak kot majhno kopje.

Na oknih spet stojijo cvetni lončki
prepolni nageljnov in rožmarina,
za prvi maj pripravlja se dolina,
v ogradah k prazniku zvonijo zvončki.

Pod gorami je trobentica vzdrhtela,
ko davi iz gmajn pomlad prišla je mimo.
Še mi v naročje njeno se vrzimo
in z njo zapojmo pesem zmage, dela.

Lojze Krakar:

IZPOVED VRANDU- ŠKEGA MINERJA

Namesto reportaže
Pred meseci, ko prvi veter z juga
je nosil raz goré visoki sneg,
ko kakor rebra bil je skalni breg,
so me pozdravili: »Gle novog druga!«

V razpokane barake vel je mraz.
Prišel sem v krog tovarišev neznanih;
bilo mi je kot včasih v partizanih:
na vsak korak uzrl sem drug obraz.

Vsi so bili kot skale po goráh:
tršati, temnih lic, rok kot polena
in prsi ko na hrastu grča klena,
še vrag, kaj Vranduk, bi začutil strah!

Ko ob večerih nas je skupaj zgnala
cvileča burja, segajoč v kosti,
objeti preko pleč okrog peči
smo sedli — pa je včasih misel vzplala
domov, v mladost, ko razcapan pastir
sem se ogledoval s planin v ravan,
sledil v daljavo vlakom po ves dan
in želel z njimi splavati v vsemir . . .

Še vem, kako me za nadlogo mati
je vzela s sabo, starega pet let:
takrat sem prvikrat pogledal v svet
in mislil: se bom smel kdaj sam peljati?

Ko šel sem, rekla mati je: ne hodi,
šibak si, težko v soncu boš vzdržal . . .
A s temi fanti, vrag, če bi se bal
zapreti s plečmi proti viharju, vodi!

Zagrizli smo kot klošči se v pečine
in prve skale so zdrčale v niz,
moč naših rok jim je ko gada ugriz
spodnesla tla, razžrle so jih mine.

In v rovu, ki s temó nas je obdajal,
sred dima, blata, praha in bobnenja
smo tolkli se z močjo, ki ne odjenja . . .
Vse globlje je za nami dan ostajal.
In peli kot pred leti v Črni gori
med kraškimi vasicami in bori
v koloni ob jutranjem prvem svitu
o zmagi, o svobodi in o Titu.

Povej, kaj naj še rečem ti o nas?
Umazan, glej, prišel sem iz predora,
kjer rili osem ur smo brez odmora,
uporni in hitrejši kakor čas.

— — — — —
Obrisal si je s čela pot v rokav.
Za njim sem zrl, ko je hitel domov:
da, fant, iz vas nam raste človek nov,
gigantskih, krepkih rok — in v duši zdrav!

Matej Bor
Po težki noči

Po težki noči spet me je veselja
naliv opral in spet je svet svetel.
Spet se podi po meni burna želja,
da pel bi, vasoval, pohajkoval.

Pomešal spet se bom med veseljake,
pa bom razdiral take, da bo smeh
bučal krog mene in plašil bedake,
ki menijo, da je živeti greh.

In znova šel bom po širokem sveti,
sanjaril v mraku laških oštarij,
pozdravljal sonce, ki nad Louvrom sveti
in v naših gmajnah, polnih čarovnij.

In sam bom čaral — pel bom ko pravadni
so pevci peli: v senci žlahtnih trt
slavil življenja čudež zmagoslavni
in tudi tebe, zadnji čudež — smrt.

In tudi tebe. In zato zahtevam,
da mi ne godeš več teh mračnih viž,
kot si to noč jih — če te jaz opevam,
zakaj sovražno vame se režiš?

Jože Šmit
**SVOBODNI
ZEMLJI**

Zemlja slovenska, tesno sem te k srcu privil.
Puntar ljubezni in vendar srcu pokoren
s prsti oral sem te, z znojem pojil,
zate sem s tujcem se davil uporen,
za te tovariše v borbah gubil.

Mislil na Kras: ko kamen si trda bila,
suha, od stotisočerih ustnic izpita,
strašno kričala so žejna ti tla,
pa je priteklo iz prsi »bandita«,
da si zmehčala se v krvi nam vsa.

Spet si zakrivaš čista z zelenjem telo,
grudi usahle so spet ti studenci napeli,
vdano te orje orač, z neskrunjeno slo,
tvoji sokovi so paša čebeli,
v tvojih gozdovih ptice pojo.

Gledam te, zemlja, vonjam tvoj čudežni cvet:
moja si, srečen sem v svoji dragi posesti,
v tebi smehlja se mi srečnejši svet,
ljubil te bom in pozabljal boleti,
ki sem bil vanje predolgo ujet.

Vida Taufer
VENOMER

Iskati venomer,
tavati in iskati,
tiho od kraja do kraja,
venomer pravo smer
in iz srca dajati
lepoto, ki v njem nastaja.
Liti se v noč in v dan.
Temo in luč dojeti,
iskati svetlobo zarje,
ki ne sije zaman.
Z lučjo stvari objeti.
V sebi krotiti viharje.

Dojeti dih pozab,
z njim vse zlo ublažiti,
človeka soditi blago;
biti gibanja slap,
odkrito se boriti,
ob delu iskati zmago.

Cene Vipotnik

**SKICA
O ŠIMNU
SIROTNIKU**

Spoznavaj me, brat! Jaz sem, Sirotnik.
V laseh spi veter pohorskih gozdov,
noge so utrudili kamni Krasa,
prebredel sem, še bredem vse do pasa
trpljenje osivelo — tisoč let!
Čez Triglav, preko Sotle sem razpet,
doma sem, a le iščem pot domov.

Skozme poglej in se načudi:
ogromna kaplja, skrepeneli slap
krvi in solz in slutenj vseh vekov,
v težaške prsi mi visi — srce.
In kot sinice po zorani grudi
nemirno hrepenenje čezenj gre.

Brat, me poznaš? Jaz sem! Sirotnik!
Ded vsemu, kar je temnega bilo,
otrok vsega, kar svetlega prepno
čez zemljo našo veličastni časi.

Tone Pavček

**MAJHEN
JE TA SVET**

Majhen je ta svet,
lep, zamaknjen vase,
kakor droben cvet,
ki aprila rase.

Po bregéh poljé,
ki se komaj dramí,
zadaj pa gore
in veseli hrami.

In ozké poti,
preorana njiva:
z dolgimi lasmi
deklica igriva.

Z dolgimi lasmi,
ki jih v kite veže,
s toplimi očmi,
da v srce ti seže.

Pa še ptič, drevo,
ki bo kmalu v cvetu
in ljudje, kot so
pač ljudje na svetu :

majhni kot njih svet,
vsak zamaknjen vase,
vsak bolj lep kot cvet,
ki aprila rase.

Janez Menart

HOČEM

Nočem biti sam !
Nočem se v črnih temah
kakor raketa
viti v brezkončne, samotne višave
k zvezdám.
Nočem, mi pravi strah.

Nočem stareti
od ene do druge predstave
kakor igralec
in sam svoj gledalec
v cirkusu svoje glave.
Nočem, mi pravi sram.

Nočem plesneti
kot zláto obrezan latinski brevir
po prašnih podstrešjih prostranih hiš,
ki ga le še kdaj na kak zimski večer
povohta sestradana miš.
Nočem, mi pravi prezir.

Nočem ves zlat in bleščeč
kot marmornat kip
s svetniškim, bronziranim sijem krog glave
strmeti z oltarja Lepote
ves vzvišeno tog in molčeč
na spodaj klečeče,
v pobožnosti zgrble postave.
Nočem, mi pravi utrip.

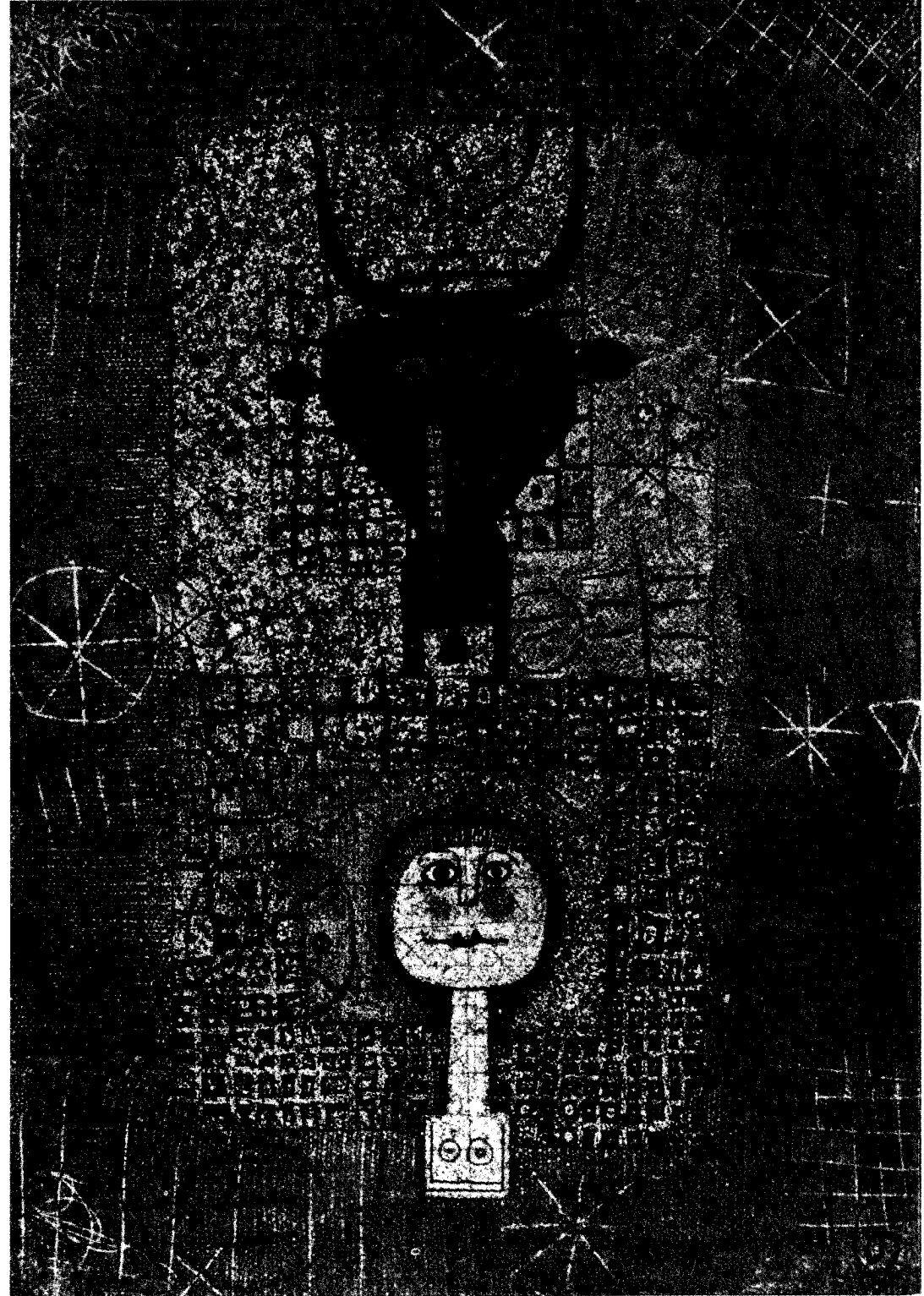
Vse v meni pravi : nočem !
Nočem božanske lepote
zaprte v svetniški hram.
Nočem samote.
Nočem postati drag kamen,
ki se žari in sveti,
a brez toplote.

Hočem živeti !

Hočem na hrupna križišča cest,
v čelo ljudi in v oči otrok,
v divje zverženo žensko pest
in v žuljaste zemljevide rok.
Hočem k večerji, v gostilno, na ples,
v kino dvorano, kjer strop se smeje,
hočem k porokam in na pogrebe,
hočem v samotne jesenske aleje,
hočem med knjige po sobah, kjer zebe
in k peči, kjer greje.

Hočem v možgane, ki pilijo spono atomov,
hočem v glasilke, ki njih trepetanje
iz duše vse resasto snetje izveje,
hočem v spiralaste misli zakonov,
v škripanje ročk in zobatih koles,
v roko, ki zadnjikrat žito seje
in v mavrični spekter črnila
preroških peres :
hočem na splavih besed
skoz tajno spletena porečja teles
in v blazne, pošastne skrivnosti sonc
in v daljni, jekleno betonski svet
in v tiho poletno šumenje dreves
na svatbo pikapolonc.

Hočem živeti,
hočem sesati smehljaje in vzdihе,
hočem živeti in peti
bele in črne stihe
kakor jih vem in znam.
Nočem biti sam !

Vladimir Makuc: Evropa, 1965, barvna jedkanica in akvatinta

Čez dobro uro bi bilo Kočevje padlo...

Milan Guček

Lepo urejeno in prostrano središče današnjega Kočevja tam okoli hotela Pugled še malo ne kaže, kakšen je bil ta kraj v nedavnih časih. Skoraj ves prostor današnjega trga in parka s spomenikom je zavzemal mogočen grad z več kot seženj debelimi zidovi. Kočevsko mesto je strateško nadvse važna postojanka, sečišče mnogih poti, ki vodijo s severa na jug in z vzhoda na zahod. Zato se je vanj vgnezdil dobro utrjen okupator že takoj ob začetku vojne. Vanj so bili usmerjeni tudi sunki nemške ofenzive v pozni jeseni triinštiridesetega. Ko je novi okupator tako imenovane Ljubljanske pokrajine po hudih obrambnih bojih, ki so jih vodile z njim trdovratne enote slovenske narodnoosvobodilne vojske, dosegel Kočevje, je tu tudi ostal. V obsežno osvobojeno ozemlje je bila zabita boleča zagozda.

Ker so enote XIV. divizije v začetku decembra v eni noči pospravile in pokončale prav tako nevšečnost — združeno nemško-domobransko postojanko v Velikih Laščah, bi se z likvidacijo Kočevja razširilo po partizanih zasedeno ozemlje od proge Rakek—Ljubljana—Novo mesto prek Gorjancev in Bele krajine tja do Kolpe in Ilirske Bistrice. Zato je glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije sklenil, da do kraja izkoristi ofenzivni zalet enot svojega VII. korpusa. Odločil se je, da z vsemi tremi njegovimi divizijami zavzame in uniči tudi združeno nemško-domobransko postojanko — Kočevje.

Neposreden napad nanj bo vodila prekaljena XIV. divizija, Šercerjeva bri-

gada bo v njej imela odgovorno nalogo, da predre v močno branjeno trdnjavo iz smeri Livolda in drži sklenjen obkoljevalni obroč na odseku jug—zahod. Na njeno desno krilo je bila postavljena Tomšičeva brigada z nalogo, da na svojem prodiranju uniči premogovnik in električno centralo, Trinajsta ali loška brigada pa je bila Tomšičevi na desnem krilu z nalogo, da na svoji poti proti središču mesta, gradu, zavzame železniško postajo. Enote XV. divizije so imele braniti dostope k napadenemu mestu od severa in zahoda, XVIII. divizija pa od juga in vzhoda.

Neposreden napad na Kočevje je vodil štab XIV. divizije s komandantom podpolkovnikom Mirkom Bračičem na čelu. Divizijski operativni oficir Tone Vidmar-Luka se je pridružil Šercerjevi brigadi, starim bojnim znancem, ki se je pripravljala v svojem izhodiščnem oporišču v Kočevski Reki. K njej je prišel potem, ko so si divizijski in vsi trije brigadni štabi z Mestnega vrha nad Kočevjem temeljito ogledali mesto in izdelali razčlenjen operativni načrt. Tako se po natančnih in vsestranskih pripravah ne bi moglo zgoditi nič nepredvidenega ali nevšečnega: napadena postojanka bi morala pasti najkasneje v dveh nočeh in enem dnevu. Tudi baterija težkih havbic in pa velike zaloge razstreliva plastika, ki se mu ni mogla upirati nobena debelina zidu, je bila jamstvo uspeha. Za hiter uspeh so bili tu tudi preizkušeni borci štirinajste in pa dejstvo, da sovražnik daleč naokoli ne razpolaga s pomembnejšimi silami, ki bi jih lahko sprostil in poslal na pomoč

A tako kot so se brigade pripravljale na napad, se je mrzlično pripravljala obramba tudi sovražnik. Ni mu ušlo, da so se zbrale v posredni okolici Kočevja močne partizanske sile. Po padcu Grahovega in Velikih Lašč je bilo tedaj pričakovati udarec na prvo bližnjo postojanko. In ta je mogla biti edinole Kočevje.

Branilo ga je okoli 100 mož nemških vojaških policijskih sil, ki mu je poveljeval kapetan Fridolin Guth, dodeljeno pa mu je bilo še okoli 200 mož Rupnikove nove domobranske vojske. Vodila sta jo poročnika Šabič in Jakoš, v tem primeru pribočnika komandanta Gutha.

Glavna opora obrambi je bil grad, sam po sebi že močna trdnjava, kočevsko mesto pa je oklepalo več utrjenih obrobočev z bunkerji, zasedenimi z lažjim orožjem. Nekaj dni pred 9. decembrom so nemški policisti vodili iz grajskih zaporov jetnike kopat nove strelske jarke in postavljati iz priložnostnega gradiva bunkerje, znotraj pa so utrjevali z vrečami peska in klafterskimi poleni tudi grad.

Tako so napadalci in branilci dočakali polnočno uro od 9. do 10. decembra, ko so se na robu mesta raztreščile prve ročne bombe. V obrambi Kočevja se je nekaj premaknilo in to je takoj okusila Šercerjeva brigada. Bombaši in napadalci njenih bataljonov, ki so se prvi zaleтели v žične ovire pri cesti, so bili ostro zavrtnjeni z orožjem iz bunkerjev, medtem ko bi bili morali biti ti po poročilih obveščevalcev — prazni. Prvi nalet in preboj nista uspela in brigada je imela že tudi prve žrtve. Nekaj jih je bilo ranjenih, padel pa je mlad oficir Nikola, ki je pri vrhovnem štabu pravkar končal višjo oficirsko šolo in je še z nekaj svojimi vrstniki iz južnejših krajev bil dodeljen za pomoč slovenski narodnoosvobodilni vojski. Ko so jim domačini v brigadah svetovali, naj ne gredo takoj v boj, ker ne poznajo razmer, je vprav ta Nikola odrezavo rekel: »Pa zašto smo došli — valjda da se borimo...!«

Medtem se je štab brigade odločil, da premakne glavni napad bolj v levo pod

Mestni vrh. Tam ni bilo pričakovati, da bi bili bunkerji tako močno zasedeni.

To je bila uspela poteza. Borci so navalili in v prvem jurišu vdrli skozi žico in med utrjene hiše.

Sovražnik se je srdito branil. Bombaši in borci so morali zavzemati sobo za sobo. Ko ni šlo drugače, so kopali iz prostora v prostor luknje v zidovih in v boju prsi ob prsi pokončevali ali izganjali branilce, ki se jim je poznala nemška komanda. Prestrašeni prebivalci so medtem obležali kar v posteljah ali pod njimi.

Tako je šercerjevcem uspelo, da so do poznega dopoldneva korak za korakom le prodrli skoraj do središča mesta. Zasedli so oba dijaška domova nasproti šole, Kresetovo tekstilno tovarnico in več drugih večjih zgradb. Borci so uničili precej sovražnikov, nekaj pa so jih ujeli. Patulja prvega bataljona je izkopala v neki drvarnici na Podgorski cesti tri žive Nemce, vse črne od premoga. Pri ubitih domobrancih pa so našli v žepih izkaznice. Večina je bila doma od Šentjerneja in Šentruperta.

V zavzetih hišah so se borci takoj utrdili. Okna so zabarikadirali in nanje postavili dežurne mitraljezce. Tisti, ki pa niso bili pri orožju, so se kar po tleh zleknili k prvemu zasluženemu počitku.

V tem čudnem opoldanskem predihu pa so imeli precej dela borci, ki so zasedli Kresetovo tovarnico. V svojem dosegu so imeli med šolo in gradom brisani prostor. In v šolo so se zatekli branilci, ki so jih Šercerjevci izrinili iz bunkerjev in utrdb. Ko so od polnoči do jutra spoznali, da bo to pot šlo zares, so se skušali zbrati tako, kot je to predvidel divizijski štab, na obrambo v — gradu. Če pa so iz šole hoteli priti za grajske zidove, bi morali preteči kakšnih dvesto metrov po čistini.

Srečo jih je preizkušalo dosti, do gradu pa ni pribežal nihče. Strelci prvega bataljona so čakali vsakega posebej. Videli so, kako so se po eden pripravljali za šolskimi vrati. Vsakič, ko se je kdo izmed njih pognal, je tudi počilo...

Če bi bili napadalci zunaj vedeli, kakšno je razpoloženje v gradu, bi se bili trdega oreha morda lotili drugače.

V zaporih kočevskega gradu se je zadnje dni pred napadom nabralo precej jetnikov, ki so jih bili Nemci zajeli ob raznih pogonih. Zasliševala sta jih dva gestapovca — eden je bil iz Banata, drugi, ki je služil tudi za tolmača, pa Mariborčan. Z jetniki pa nista bila nikdar sama. Vedno so bili poleg nemški vojaki, ki pa so zapornike branili tudi pred domobranci. Ti so ves čas prežali nanje, da bi se znesli nad njimi. Ze ko so jetniki hodili na obrobje mesta utrjevati obrambno črto, so jih domobranci zmerjali in jim grozili, da bo zdaj prišel obračun...

Ko je v četrtek ponoči na vseh koncih kočevskega mesta začelo grmeti, so bili branilci pripravljeni. Vendar je kmalu po pričetku napada prišel v celice k jetnikom, ki so znali nemško, sam komandant Guth v polni bojni opremi in jih obvestil: »Slišite, kaj je zunaj? — Kaj menite, kaj bo iz tega?«

Kazal je prav malo poguma. Bil je Avstrijec in je pogosto zahajal med razgledane jetnike in iskal priložnosti, da jim je dal vedeti, kako je že sit vsega. Dobro pa je tudi vedel, da daleč naokoli ni nobene take nemške enote, ki bi mu lahko prišla v pomoč.

Ob pričetku napada so domobranci pobesnili. Samo čakali so, da bi Nemcem popustila pozornost pri jetnikih in bi se vrgli nanje. Komandant Guth je jetnike tolažil: »Dokler smo tukaj mi, se vam ni treba bati!«...

V grad so že prvo noč dobili nove goste. Vanj so se zatekli z družinami vsi tisti meščani, ki so po odhodu narodnoosvobodilne vojske iz mesta pokazali svoje prave barve. Njihov kolovodja je bil bivši klerikalec prof. Uršič, sedaj nemški komisar ali župan Kočevja in drugi. Nemški komandant ni bil do njih preveč obziren. Namestil jih je kar tja, kjer so bili zaporniki. Tako je bila tudi priložnost za razgovore med njimi. Vsi begunci so zatrjevali, da pristašem OF

niso storili nič zlega in da računajo na partizansko prizanesljivost. Zapornikom so delili celo cigarete in župan je govoril o dveh ideologijah, ki razdvajata slovenski narod in podobno. Takšno je bilo v kočevskem gradu ozračje prvega dne napada. Borci so se medtem v napol zasedenem mestu pripravljali na odločilen naskok, ki bi se moral začeti z nočjo. Tedaj so prinesli kurirji v štab brigade novico, da so tomšičevci uničili električno centralo in premogovnik in da se za prodor k mestu pripravljajo iz svoje smeri. Slišati pa ni bilo, da bi bil sovražnik od koderkoli silil obkoljenemu Kočevju na pomoč. In ker je bilo tudi nebo »čisto«, je bilo razpoloženje napadalcev toliko bolj vedro.

Z nočjo pa je vstal bojni metež. Tomšičeva in trinajsta sta se v naletu pretolkli k Rinži in cerkvi, od juga in vzhoda je pritiskala Šercerjeva. Vse tri brigade so zasedle vse bloke hiš okoli gradu in zaprle obroč. Boji so bili zagrizeni. Šercerjevci in tomšičevci so se spet morali prebijati skozi posamezne zidove sob.

Sedaj je bil pred Domom slepih priporjen prostor za postavitve havbic, kar je Luka že komaj čakal. Cevi so bile naravnane naravnost v grad in vsakokrat je strahovito počilo že pri orožju, kaj šele v gradu!

Toda med zidovi je to malo zaleglo. Dva in tudi tri metre debel zid se ni niti zamajal.

Vseeno so havbice nabijale, kar se je dalo.

Šercerjevci so se do grajskih zidov skušali pretolči skozi dvorišče gostilne, ki se je držala gradu. Tam bi jim podtaknili plastik. Ko so vdrli na dvorišče, jim je branil pot do gradu velik hlev, poln živine. Z vsem skupaj so ga spodnesli s plastikom, a tudi sedaj niso mogli dosti naprejš.

Strahovit in osredotočen ogenj vsega orožja je le vzel pogum branilcem. Begali so po grajskih prostorih in brezglavo mašili luknje. Uspelo pa jim je, da so priklicali pomoč. V prvih jutra-

njih urah je nad kadečim se mestom zaokrožilo eno samo letalo, pripeljalo branilcem municijo. Eden izmed zabojev pa je padel na grajsko streho in razdejal radijsko postajo in ubil strežnika ter gestapovca. Drugi gestapovec pa je ves obupan sedel na dvoriščnih stopnicah, da so ga zasmehovali celo nemški vojaki: »Prej si hodil za partizani, zdaj imaš pa podelane hlače...«

Ker je bila premoč napadalcev očita, so pri dnevu skušali oblegovalci zlomiti odpor v gradu zlepa. Pozvali so jih na vdajo.

Namesto odgovora iz gradu pa je priletelo še nekaj letal. Spet so pripeljala municijo. Za spuščanje pa je ostal le še majhen in neprikladen prostor — grajsko dvorišče. Tega pa piloti niso vedeli, in ko so partizani posnemali sovražnika, ki je dajal letalom znake z rjuhami in papirčki, so to delali tudi oni. Precej pošiljk je tako padlo v njihove roke.

Na nesrečo pa se je na gostilniškem dvorišču raztreščil zaboj min in je pri tem ranilo tudi komandanta glavnega štaba generala Staneta, ki je prišel pogledat, kako poteka boj. Ko so letala odvrгла ves tovor, so na hiše zunaj mestnega središča spustila še nekaj bomb, pa brez večje škode.

Komandant Bračič pa je hotel od blizu videti, kako bi zgrabil sovražnika za roge. Akcija se je proti pričakovanju že preveč zavlekla. Končana bi morala biti že prejšnjo noč. Priplazil se je do samega gradu in skočil v neko vežo, kjer je bil že Dušan, komisar I. bataljona Šercerjeve.

Bračiču pa se ta položaj ni zdel ravno najbolj prikladen. Hotel je videti več. Pognal se je čez cesto, tedaj pa je zadržalo iz dveh grajskih oken hkrati...

»Fasal sem jo...« je še vzkliknil in kleknil.

Tako je padel komandant XIV. divizije, podpolkovnik Mirko Bračič. Komaj pred nekaj dnevi je vrhovni komandant Tito podpisal povelje, da ga

postavlja za prvega komandanta novega IX. korpusa narodnoosvobodilne vojske.

Tega priznanja heroj Mirko Bračič ni več dočakal.

Poveljstvo nad XIV. divizijo je prevzel Jože Klanjšek-Vasja, ki je bil tedaj načelnik štaba VII. korpusa, še prej pa komandant Šercerjeve brigade.

Opoldne je streljanje iz gradu prenehalo in na grajskem vohu se je prikazal civilist z dvignjeno metlo v rokah, nanjo pa je bil pripet kos rjuhe. Vse-naokrog je zavladala tišina, pa tudi nobenega živega bitja ni bilo nikjer. Le človek z belo zastavo v rokah je taval po zapuščenih ulicah, polnih zdrobljene opeke, odkrhnjenega kamenja, praznih izstrelkov, ometa, polomljenih voz!

Ko je že kazalo, da ne bo na njegovo znamenje za pogovore nobenega odziva, je opazil, da se okoli kamnitih cerkvenih zidov premika nekaj postav. Z dvignjeno zastavo se je napolil tja in nalez na partizane. Bili so borci XIII. brigade. Zahteval je njihovega komandanta.

Dogovorili so se, da bo sestanek z zastopniki napadajoče divizije ob 14. uri v mestni kavarni.

Ob dogovorjeni uri sta prišla komandanta Tomšičeve in Trinajste brigade Daki in Gedžo. Posrednik, ki ga je poslal do partizanov komandant Guth, je bil grajski jetnik, aktivist in prej mlad odvetnik v kočevskem mestu. Povedati je mogel le, da komandant gradu prosi, naj bi partizanska vojska ne obstreljevala tistega grajskega krila, ki stoji proti cerkvi. Tam da so ranjenci branilcev...

Drugega nič. Samo še, da je iz pogovorov v gradu izvedel, da branilcem Kočevja prihaja pomoč.

Pri tem sta se oba komandanta spogledala in Guthovemu odposlancu rekla, naj kar pridejo. Zapora na vse strani je taka, da tudi miš ne pride skozi.

Nato je komandant Gedžo vzel kos papirja in napisal nemški komandi v gradu poziv, naj se nemški vojaki pre-

dajo, hkrati jim je zagotovljen prost odhod. Le domobranci naj razorožijo in vse orožje pripeljejo na most. Polikomisar Brkin, ki je bil tudi zraven, pa je pripisal, da bodo na odgovor čakali 30 minut. Če do takrat ne bo pritrilnega odgovora, bodo partizani odprli silovit ogenj.

Ker pa so bili partizani kmalu po nedogovorjenem premirju nestrpni in se je divje streljanje na grad od blizu znova razplamtelo, so s topovskimi streli razdejali vhodna grajska vrata. Tako je bil Guthovemu odposlancu presekan dohod v grad. V stiski in nevarnosti, da ga kdorkoli že vzame na muho, je med dvema ognjema opozarjal nase in z belo zastavo v rokah iskal pot.

Pa so ga vendar z gradu opazili in se nekako z onimi zunaj dogovorili, da oboji prenehajo streljati. Partizani so prinesli lestev, z grajskega okna pa so spustili do moža z belo zastavo trak zvezanih šotorskih kril in ga potegnili kvišku in noter. Komandant Guth je že ves nestrpen čakal, kdaj se bo njegov mirovni posrednik vrnil. Popeljal ga je v štabno sobo, nagnal iz nje domobranci in gestapovski tolmač mu je prevedel Gedžovo sporočilo.

Kapetan Guth je nekaj časa razmišljaj, držec v rokah list s partizanskimi pogoji, nato pa poslal ven še gestapovca ter jetnika prosil, da mu vse prevede dobesečno.

Ko mu je odvetnik približno ponovil partizansko sporočilo, je Guth spregovoril: »Pogoji so zame nesprejemljivi. Razumite me! Sem vojak in ne morem, ne smem pustiti svojih tovarišev v orožju na milost in nemilost sovražniku. Slovenski domobranci se borijo skupaj z nami. Vrnite se ven in prosite v mojem imenu, da bi ustavili ogenj za dve uri. Potrebujem čas za premislek...«

Mirovni posrednik se je vrnil. Prošnja za premirje je bila sprejeta.

Čas je delal za — branilce. Napadalci so se zanašali na brigade, ki so jih varovale daleč naokrog.

Dve uri sta minili in boj je vzplamtel znova. Napadajoče brigade so prišle do prvega plena: sovražniku so odvzele dve 100 mm havbici, 75 mm poljski top in 47 mm protitankovski top.

Kljub vsemu pa se odločitev le ni nikamor premaknila. Šerčerjevci so se pripravljali še na en poizkus: s podporo ognja iz vsega orožja bi se minerci prebili k podnožju gradu in ga »obložili« s plastikom.

Vse je že težko čakalo, kdaj bo boja konec. Borci so bili že utrujeni. Najbolj izkušeni in drzni napadalci so se pripravljali, da vdrejo v grad, če bo plastik le količkaj odprl zidove. Za zadnji naskok na trdoživega sovražnika so izbrali 2. četo II. bataljona Šerčerjeve brigade, ki jo je vodil poročnik Mirko in ki se je izkazala že pri zavzetju Velikih Lašč.

Nenadoma je zagrmelo. Mogočno in na široko. Kot se to spodobi za grad.

Nastala pa je šele — luknjica.

Vanjo so naložili nov nadev. Ko je zagrmelo drugič, je bila že luknja. Šele tretjič je odprlo zid, celo tako ga je odprlo, da se je sesulo na onem koncu pri gostilni na tla še vse sodnijsko nadstropje.

Se v kadečo se vrzel so planili Mirkovi borci in si krčili pot z bombami in mitraljezi. Pa niso prišli do hodnikov. Medtem ko so morali plezati prek kupov razmetanega sodnijskega pohištva in se prebijati skozi prah in ruševine, je sovražnik že zabarikadiral zevajoče hodnike. Besno se je branil, metal na napadalce bombe in kosil z orožjem. Šerčerjevci so morali odnehati.

Ogenj naj opravi svoje, je bilo rečeno.

Medtem ko je del borcev kar naprej držal prste na petelinih in je orožje venomer drdralo, so drugi znašali skupaj slamo in dračje ter z bencinom polili razmetano pohištvo. Mogočen plamen je vzbuhel pod grajske stropce. Lezel je narazen in kvišku in požiral vse, kar je dosegel.

Zdaj so se za plastikom potrudile tudi havbice pri cerkvi. Posrečilo se jim je izkopati še eno luknjo in vhodna grajska vrata so bila prebita. Pa tudi tu niso mogli napadati skozi barikade. Ra- je so zakurili ogenj.

Že ko je prejšnjega poznega popoldneva nehalo premirje, je bilo razpolo- ženje v gradu klavrno. V tistih dveh urah predaha so znosili mrtve in ranje- ne na hodnik zaporniškega krila zgrad- be, ki ni bilo na udaru partizanskega težkega orožja. Komandanta Gutha je tudi stiskalo. Dokler je še delala radij- ska postaja, so mu iz Ljubljane obljub- ljali pomoč. Toda — kje jo vzeti? SS- Gruppenführer Erwin Rösener, ki je ta- krat sam neposredno vodil vojaške ak- cije v okupirani slovenski deželi, je mo- ral poklicati na pomoč nekje v severni Italiji stacionirano divizijo, ki je imela sicer drugo nalogo.

Do polnoči na nedeljo je Guthu pa- dla že polovica moštva, bil je ranjen v roko, hude izgube so imeli tudi domo- branci. Ker se odvetnik ni več vrnil v grad, je med jetniki poiskal mladega slovenskega inženirja in ga odpeljal na samo. Vprašal ga je, če bi bil priprav- ljen prebiti se do partizanskega povelj- stva. Izrekel še ni, videti pa je bilo, da se je že odločil — brezpogojno se pre- dati. Med pogovorom je inženirja ne- kajkrat spomnil na svoje dobro ravna- nje z jetniki in pričakoval vse razume- vanje, ko bo partizanski ujetnik.

Ko mu je inženir odvrnil, da bo storil svojo dolžnost in zagovarjal pravič- nost, besede niso Guthu zadostovale. Zahteval je še roko...

Tako se je obramba gradu dejansko že zrušila. Morda bi bil poveljnik Guth svojega novega odposlanca pri priči pos- lal do nasprotnika, da ni bila pot skozi razbesnelo fronto tako tvegana.

Trdnjava pa je gorela z vsem žarom kar na dveh koncih. Borci so le še pre- žali, da ne bi kdo ušel živ. Na oknu se je prikazal civilist in obupno nekaj kri- če dopovedoval ter krilil z rokami. Na-

to pa se je povzpел na okensko polico in skočil. Za njim so storili isto še ne- kateri drugi...

Brigade so samo še čakale, da ogenj opravi svoje.

Kurirju, ki je prav ta čas pritekel od ribniške strani in ves iz sebe v preseka- nih stavkih nekaj govoril o Nemcih, ki gredo nad Kočevje, sprva ni mogel nihče verjeti. Potem pa se je tam daleč nekje oglasilo nabijanje tankovskih to- pičev.

Ob novici, da so Nemci blizu, je bor- ce popadel nemir. Štab divizije je takoj proti prodirajočemu sovražniku poslal dva bataljona Tomšičeve brigade in ba- taljon trinajste, ki naj podpreta IV. ba- taljon Tomšičeve in III. bataljon belo- kranjske brigade, ki sta bila na položa- jih pri kotli Jazenca in vasi Ložinah. Tam sta se borila z nemško divizijsko kolono. Dva bataljona Šercerjeve briga- de in bataljon trinajste so zadržali po- ložaje okoli grajskega pogorišča, ki ni smelo ugasniti, vse drugo pa je priprav- ljalo umik. Prvi so bili na vrsti ranjen- ci in težko orožje...

Vse je prišlo tako nepričakovano, da nihče ni mogel verjeti boleči resnici. V dobri uri bi bila štirinajsta divizija za- vzela Kočevje in zmagala... Kako prav bi ji sedaj prišla vsaj ena izmed onih dveh ur včerajšnjega premirja... Okoli treh popoldne 12. decembra so v Ko- čevje kar po glavni cesti vdrle horde 162. nemške pehotne divizije turkestan- ske, ki jih na položajih pri Škofljici niso mogle zaustaviti brigade XV. divi- zije. Tudi kasneje se jim ni nihče po- stavil v bran, vse dokler niso prodrle do IV. bataljona Tomšičeve in III. ba- taljona belokranjske brigade tik pred Kočevjem.

Komandant turkestanke pehotne di- vizije generalmajor Ritter von Nieder- meier je nosil s seboj odlikovanje za kapetana Fridolina Gutha. Pripel mu ga je sredi grajskega dvorišča. Obema pa se je v dnevnem povelju še posebej za- hvalil Erwin Rösener. Župan prof. Ur-

Vito Globočnik: Osnutek za veliko kompozicijo, 1946, olje

šič se je potrudil, da je bila čimprej izdelana zahvalna skupinska plaketa »rešiteljem«.

Neuspeh v Kočevju je bil mučen. Toliko bolj, ker so borci zaradi svoje borbenosti, požrtvovalnosti in iznajdljivosti zaslužili drugačen konec tridnevnega krvavega boja. Brigade so se umaknile na obronke Kočevskega Roga in

Suhe krajine, ker ni še nihče vedel, kaj bo storil sovražnik v Kočevju.

Gradu ni gasil in bo mesto morda izpraznil.

Tega pa ni storil. In tako je okupirano Kočevje čakalo skoraj leto dni, da so se ga spet lotile partizanske brigade in se je spet skoraj natanko ponovil december triinštiridesetega...

S Sicilije do Beograda

Ivan Žejn

Takrat je bil november leta 1942. Bil sem v bataljonu Speciale, kakor so ga imenovali Italijani, komandant pa je bil major nadut Kalabrež. Tisti dan smo ga dolgo in zato vsi premraženi morali čakati na dvorišču kasarne Piave v Arezzu. Zelo radovedni smo bili, kaj nam bo spet povedal. Navadno smo se sestajali le po četah. Tako smo majorja videli zelo poredkoma, kadar pa je prišel, nas je vedno zmerjal s »schiavi, ribelli, banditi in slavi«, zraven pa je klel, da se je kar iskriilo.

Potem je le prišel. Ko so bile končane vse ceremonije v zvezi z njegovim prihodom, nam je s svečanim glasom razodel, da pride na inšpekcijo sam komandant mesta Arezzo, neki general, ki sem mu ime pozabil. V zvezi s tem nam je zabičeval:

»Le glejte, da se boste dobro zadržali! Da se ne boste obračali kakor megle, saj ste mladi!«

Da, res smo bili mladi! Premladi za kasarno, saj so zbrali tu same doraščajoče mladeniče, ki smo bili stari od šestnajst do devetnajst let! V tem času je človek vedno lačen, ker se razvija. Potrebovali bi veliko hrane, ki pa je nismo dobili. Vedno smo bili lačni, zato ni bilo čudno, da smo bili bolj podobni okostnjakom kakor vojakom. Kar pa smo dobili, je bilo silno malo in še to tako redko, da žlic ne bi niti potrebovali, poleg tega pa smo le redkokdaj zasledili kakšno maščobo. In zdaj naj bi se zaradi napihovanja in zadovoljstva surovega komandanta obračali strumno in delali zadovoljne obraze! Mi za kaj takega nismo imeli nobenega veselja. Kako le, če smo na vsakem koraku slišali samo zmerjanje in dobivali brce.

V takem razpoloženju smo pričakovali napovedanega generala.

Potem smo le dočakali dan, ko smo zvedeli, da bo general resnično prišel.

Vse je bilo svečano, vznemirjeno, vse je moralo biti v redu in na svojem mestu. Generalov prihod je bil napovedan za enajsto uro. Razvrščeni smo bili na velikem polju kake četrte ure iz mesta. Bilo je še dosti zgodaj, a mi smo morali biti tam že prej, tako da so nas že bolele noge. Nenadoma so sporočili, da prihaja! Ura še ni bila niti deset, a trobenta je naznanjala generalov prihod. Morali smo stati mirno in za kakšne razgovore ni bilo več priložnosti. General je bil tu. Mislili smo, da bo to kak sivolas, skrbno uniformiran in oster možak, a pred nami se je pojavil izredno mlad in čeden človek, odločnega in pri vsem tem vendarle simpatičnega obraza.

Zdaj smo pričakovali, kaj bo, in bili prepričani, da nam bo »podaril« kak dolg, navdušujoč govor, kot so nam obetali pred njegovim prihodom. Toda tega ni bilo. Namesto tega je nekajkrat šel pred našo vrsto sem in tja, se včasih ustavil in kakega med nami kaj vprašal. Naše oči so potovale za njim in glave so se obračale tako, kakor se je on sprehajal pred nami. Njegov nastop je bil zelo prijazen in pred nami je hodil nasmejanega obraza. Zato smo računali, da je z nami zadovoljen in bo ta dan gotovo boljša hrana kakor običajno. Toda njegov obisk je bil nepričakovano kratek. General se je kmalu poslovil, kakor da se mu kam mudi.

Komaj je visoki gost odšel, smo odkorakali nazaj v kasarno. A nismo še vsi odšli z dvorišča, ko je trobentač ob vhodu spet zatrobil znamenje za mirno! Bili smo prepričani, da je spet prišel naš komandant major ter pričakovali zmerjanje in naštevanje, kaj vse med obiskom ni bilo v redu.

Toda ni bil major, temveč spet general. Ni nas dobil tam, kjer je bilo določeno in kjer smo ga pričakovali. Le

kaj naj pomeni ta zmešnjava? Kako je prišel v kasarno, ko se je že poslovil?

Oficirji v kasarni so zmedeno gledali drug drugega in bili vsi iz sebe, ko so ugotovili, da jih je prej nekdo pošteno potegnili! Tudi mi smo zvedeli, da je bil tisti prvi »general« Janko Premrl-Vojko, doma iz Šentvida pri Vipavi, naš znani narodni junak! Tega dogodka dolgo nismo pozabili in vedno smo se smejali ob tem, saj smo vedeli, kdo je bil in da je bila na njegovo glavo razpisana visoka nagrada!

Kmalu po tem »obisku« so nam rekli, da se odtlej dalje imenujemo delavski bataljon, in nas bodo razdelili po četah ter poslali na Sicilijo! Major nas je ob tem tako zmerjal in klel, kot bi mu šlo za to, da nas s tem uniči. Svoje zmerjanje je končal s stavkom:

»Zakaj moram ravno jaz biti komandant take golazni, kakor ste vi?!«

Na oddaljeno in osovraženo Sicilijo smo bili pravzaprav pripravljene že vse-skozi, kajti znano je bilo, da tja dol pošiljajo skoraj vse Slovence, ki so takrat morali v italijansko vojsko. Toda preden smo odpotovali, smo polomili vse postelje. Sobe so bile videti, kot bi bilo po poplavi.

Potem so vendarle tudi ukazali, da odrinemo. Po večkratnem štetju in pre-rivanju so končno ugotovili, da eden manjka. To je bil naš tovariš Bratina z Angelske gore nad Ajdovščino. Ni in ni ga bilo, mi pa smo dobili vsak po tri konzerve in po šest četrtilogramskih hlebčkov prepečenega kruha. Vkrkali so nas v živinske vagonne — in vlak je počasi odpeljal.

To je bilo sredi februarja 1943. leta. Do Sicilije smo se vozili ves teden. Tiste hrane, kolikor so nam je dali, je bilo komaj za dva dni, zato smo bili med vožnjo silno lačni. Da ne bi uhajali, nas je na vsaki železniški postaji nadzorovala straža, mi pa smo kljub temu vdrli v neki vagon, kjer so bile suhe fige. Teh smo pobrali večjo količino in si vsaj za silo tolažili lakoto. Sicer pa smo se večinoma vozili ponoči, ker so na več

krajih podnevi popravljali progo, ki so jo zbombardirala angloameriška letala.

Ko smo se peljali čez Mesinski kanal, je bil nenadoma alarm! Takrat smo si rekli:

»Zdaj nas bo konec!«

Tudi oficirji, ki so potovali z nami, niso nič skrivali, kako se počutijo. Tudi oni so nam govorili:

»Fantje, z nami je konec!«

A iz vsega grmenja in preplaha ni bilo nič hudega, bali pa smo se vsi skupaj prav hudo.

V Mesini so bili tudi Nemci. Ti so nas s kamioni zapeljali prek hriba, zjutraj pa smo nadaljevali pot z vlakom. A ta se je premikal takó počasi, da smo med vožnjo lahko skakali z njega in si trgali pomaranče, ki so rasle ob progi. Tedaj bi bilo mogoče tudi pobegniti, toda kam se boš vtaknil in kam šel tako daleč od vsega?

Končna postaja je bila Alcamo na skrajnem zahodu Sicilije.

Razšli pa smo se v Palermu. Ena četa je šla v Caltanissetto — druga v Trappani, naša četa pa je bila dodeljena v Alcamo. Tja so kmalu pripeljali tudi pobeglega Bratino, ki so ga medtem ujeli pri Gorici. Fant je bil namreč iz naše čete.

To je bilo že konec februarja. Tam je bilo že kar vroče, da smo bili dosti-krat žejni. Sicer je v bližini tekel velik potok, a so nam rekli, da je voda za-strupljena in naj je nikar ne pijemo. Bilo je pomanjkanje vode, zato pa povsod dovolj dobrega vina. Tako smo si žejo gasili kar z njim. A po njem smo bili še bolj lačni, ker je bilo vino zelo močno. Hrana pa je bila tu zelo slaba, kajti na Siciliji je bilo veliko vojaštva, poleg tega pa so tja težko pripeljali večje ladje s hrano. Angleži so jim skoraj vsako potopili. Za nas se še tako in tako nihče ni dosti več zmenil. Zato smo poleg lakote trpeli tudi zaradi uši in raztrganosti. Menda so uši tam lezle kar iz tal, toliko jih je bilo.

Sredi aprila smo bili premeščeni na Etno nad dolino Vel di Bone, da bi tam

delali drva. Visoko na Etni smo si potem res postavili šotore in vsak dan hodili uro daleč v kostanjev gozd, kjer smo sekali les. Delali smo od šestih zjutraj do petih popoldne. Čeravno smo bili več ko tisoč metrov nad morjem, je bilo tam zelo vroče. V bližini so ležale velike količine lave, ki se je postopoma spreminjala v zemljo, v zelo rodovitno prst. Zato ni čudno, da tam pridelujejo imenitno vino. Vsak dan smo dobili po pol litra vode. Kako jo bo kdo uporabil, je odločal vsak sam: če bi jo popil, je ni bilo dosti za umivanje, če si se pa za silo umil, si bil silno žejen! Za oboje je ni bilo.

V začetku junija sem zbolel. Tresel me je mraz, potem me je zgrabila vročina, nato me je spet mrazilo in tako naprej. Zdravnik je ugotovil, da sem staknil malarijo. Tako so me spravili v bolnišnico v Mesino. Ponoči od 10. na 11. julij pa so se izkrkali Angleži in Američani. V Mesini je bilo takrat strašno. Zavezniški avioni so bili nad mestom noč in dan ter spuščali bombe. Zgradbe so padale, kot bi bile iz papirja, in hudo se je kadilo. Zavladal je strašen nered in preplah. V Mesini je bil leta 1908 močan potres, ki je porušil velik del mesta. Po tem so zidali hiše iz železa in betona, ki pa kljub temu niso vzdržale težkih bomb.

Bolnišnica se je začela polniti z novimi in številnimi ranjenci. Medtem pa sem toliko okreval, da sem odšel od tam in se vrnil v svojo enoto. Naših nisem več našel. Tam je bil samo še kuhar. Toda čez dva dni so se vrnili tudi vsi drugi, ker niso uspeli priti čez Mesinski kanal.

Že čez nekaj dni smo dobili novo povelje za odhod. Imeli smo tudi osem mul. Za te je bilo naročeno, naj hodijo ponoči, drugi pa naj bi šli s kamioni iz najbližjega mesta Zafermo. Osem, med njimi sem bil tudi jaz, pa nas je bilo odrejenih mulam, s katerimi bi morali hoditi samo ponoči in peš. Takrat mi je bilo že vsega dosti. Druge sem začel nagovarjati, da je bolje, če prebegnemo k

Angležem, kakor da nas bodo nekje potopili ali pa nas zajeli Nemci in odgnali kam v Nemčijo. Fantje so se dali pregovoriti in domenili smo se, da se bomo najprej skrili. Tako smo se nekaj dni že potikali okoli in skrivali, da bi prišli v stik z Angleži, toda dva izmed nas nista zdržala. Pobegnila sta. To je pomenilo novo nevarnost!

Ta se je resnično pokazala prav kmalu. Ko smo se nekega večera že pripravljali, da se bomo zaradi pobegeth dveh preselili drugam in mimogrede mule prodali kmetom, so nas obkolili in presenetili Nemci. Proti nam so šli z naperjenimi brzostrelkami, čeprav mi nismo imeli nobenega orožja. Tako smo jim brez vsakega odpora padli v roke! Zdaj se je pokazalo, da so tista dva begunca Nemci ujeli in potem sta izdala naše skrivališče.

Nemci so nam rekli, da bodo vzeli mule, mi pa jih bomo morali voditi in naj se pripravimo za odhod na fronto. Tam jim bomo z mulami prenašali municijo na položaje. Odgnali so nas v svoje taborišče, odkoder pa smo jim še to noč pobegnili. Nazaj na poti v gozd nas je spet našla neka nemška patrulja, a smo ji natvezili razne izgovore. Tako smo se ji izmotali in se napotili še više na Etno. Bali smo se, da nas Nemci ne bi lovili. Potem smo se držali bolj na tej gori, kajti zdaj se je bilo treba dobro skrivati. Če bi nas staknili Nemci, bi šli gotovo pred puške.

Hranili smo se samo s sadjem, kajti h kmetom smo se bali iti. Lahko bi nas kdo izdal.

Nekega dne smo zakurili ogenj, da bi si skuhal jabolka. Že cel teden nismo zaužili nič toplega. Kdo bi si mislil, da nas bodo opazili! Pa so nas. Ni trajalo dolgo, ko je priletel avion in spustil bombo. Imeli smo srečo. Tam, kjer smo bili, je bilo toliko zemlje, da se je bomba zapicila vanjo in ni eksplodirala.

Tako smo se skrivali še nekaj dni in končno prišli do Angležev. Prvi njihovi vojaki, na katere smo naleteli, so bili črnici. Še nikoli prej v življenju jih

nismo videli, zato smo bili v strahu, kaj bodo naredili z nami. A nam niso hoteli nič hudega. Nasprotno! Jereba, doma iz Vojskega nad Idrijo, so celo obvezali, ker je bil nekaj ranjen. Vsem skupaj pa so ponudili bonbone in čokolado ter nas takoj napotili v zaledje. Prav takrat je namreč začelo silovito pokati.

Potem so nas naložili na džipe in nas odpeljali v mesto Catanio. Mimogrede smo videli veliko ranjenih in mrtvih. Tudi mi smo jih morali pokopavati. Trupla so bila razbita in že več dni na prostem, da smo z velikim odporom opravljali to nevhvaležno delo. Pri Catanii teče reka, čez katero Angleži niso in niso mogli predreti. Boji ob njej so bili tako hudi, da je bilo na obeh straneh veliko mrtvih. Zato so nas kar naprej poganjali iz kraja v kraj in nas silihi h grobarskemu opravilu.

Vse bi še nekako šlo, tudi grozno pokopavanje, če bi bili imeli vsaj vodo. Tako pa smo trpeli grozno žejo! Vsak je dobil polkilogramsko škatlo mesa in po dva zavitka keksov ter pol litra čaja z mlekom. Ljudje so od žeje in malarije na gosto umirali!

Neko noč pa so nas poleg vsega napadli tudi nemški letalci. Najprej so vrgli rakete, da je bilo svetlo kakor podnevi, potem pa so nas obstreljevali s strojnicami, da je bilo spet veliko mrtvih in ranjenih. To se je zgodilo v mestu Augusti. Po tem dogodku pa so vse taborišče premestili v Siracuso. Tam je bila močna protiletalska artilerija in se napada iz zraka ni bilo treba več bati.

Tu smo hodili zlagat z ladij municijo. Neko nedeljo je v pristanišču nastala močna eksplozija. Angleži so nam povedali, da je nemška podmornica torpedirala njihovo ladjo, polno municije.

Kmalu potem sem spet zbolel. Potolkel sem se namreč po nogi in roki ter se zastrupil. Nogo so mi morali operirati, povrh tega pa sem dobil še krvavo grižo. Medtem sem spoznal Dalmatinca, ki je bil s Korčule, pisal se je Joža Fulan. Ta mi je v tem času veliko poma-

gal. Morda sem danes živ prav zaradi njegove pomoči. V bivši jugoslovanski mornarici je bil narednik-vojnik. Italijani so ga 1941. leta zajeli na Sredozemskem morju, pozneje pa je bil italijanski ujetnik na Siciliji. Tako smo bili zdaj vsi pod Angleži.

Dne 13. decembra 1943 je bil tak dan kakor vsak drugi. Ob petih zjutraj smo vstali, potem zajtrkovali, ob sedmih pa se je začelo delo. Naša skupina je hodila delat v angleško taborišče. Vojaki so nas Slovence imeli radi, rekli so, da smo pridni. Ko smo ob petih prišli nazaj, je bila že večerja. Delali smo od sedmih do petih, spat pa smo morali ob osmih. Sredi noči pa je nenadoma nastal alarm. Rekli so, naj vsak vzame samo najnujnejše, potem pa v zbor. Naglo so nas prešteli, razvrstili v kolono po dva in dva in že smo krenili. Odvedli so nas v pristanišče ter vkrcali na ladje. Bili smo sami Slovenci, interniranci iz Jugoslavije in mi Primorci. Mislili smo, da nas bodo odpeljali v Palermo, kjer bomo vsi Slovenci skupaj. Vsaj tako je bilo slišati. Toda ko smo drugo jutro odpluli, nismo vedeli, v katero smer je zavila ladja, kajti vreme ni bilo nič kaj pravo. Mornarji, ki smo jih spraševali o tem, pa nam niso hoteli nič povedati. Tako smo se vozili cele tri dni. Tretji dan proti večeru pa smo se izkrcali na afriško obalo v Bizerti. Od tam so nas na kamionih prepeljali v kakih 70 km oddaljeni Tunis, kamor smo prispeli ob enajstih ponoči. Taborišče je bilo kakih deset minut od mesta in obdano z žico. Bili smo utrujeni, zato smo takoj pospali.

Zjutraj pa smo ostrmeli. To je bilo veliko mednarodno taborišče prostovoljcev za boj proti Hitlerju. Videl sem Arabce, Italijane, Čehe, Nemce, Ruse. Od tam so nas potem pošiljali na vse strani. Slovenska skupina je v februarju 1944 odpotovala v Alžirijo v mesto Bône, ki ni tako daleč od Tunisa. Dokler smo bili v Tunisu, je bilo vreme še kar lepo in toplo, med potjo pa se je začelo veliko deževje. V Bônu je bilo že precej

Slovencev, zlasti Primorcev. Zbrali so nas že okrog sedemsto! Ustanovili smo svoj pevski zbor, ki ga je vodil učitelj Vovk iz Ljubljane. V zboru pa so bili še Jazbec iz Ljubljane, Sancin in Toni iz Trsta ter Majdič iz Domžal. Organizirani smo bili čisto po vojaško ter smo sodelovali z angleško vojaško enoto. Sestavljali smo kamione, ki so v zabojih prihajali iz Kanade, ter jih nakladali na ladje, ki so jih vozile na fronto.

Bilo je v marcu 1944. leta, na nedeľjo, ko smo imeli prosto in smo lahko odšli v Bône. Takrat je neki Italijan tako nesrečno udaril mojega sovaščana in prijatelja Kočevarjevega Korla iz Trebče pri Črnem vrhu, da je ta padel vznak, si pri tem prebil lobanjo in že čez nekaj ur umrl.

Prvega maja 1944. leta zjutraj smo si takoj, ko smo vstali, pripeli za kape rdeče vrtnice, saj jih je bilo okoli našega taborišča več ko dovolj. Nekdo pa je na telefonski drog odnesel celo rdečo zastavo, ki smo jo naredili za to priložnost. Ko je to opazil komandant taborišča, mu ni bilo prav. Hudo se je razjezil in nam zagrozil, da nas ob nedeľjah ne bo več pustil v mesto. Zastavo smo morali takoj sneti, kajti komandant je rekel ostro:

»Saj nismo v Rusiji! Vaš komandant pa sem jaz in jaz odgovarjam za vas!«

Večkrat smo izrazili željo, da bi nas pustili oditi k partizanom v Jugoslavijo. Toda Angleži o tem niso hoteli nič slišati. Med nami je bilo tudi dosti internirancev in takih, ki so že prej imeli stike s komunisti ali pa so bili to že sami. Tako nam je bilo jasno, da bi v Jugoslaviji dosti več pripomogli k zmagi kakor tam v oddaljenem Alžiru!

Jaz sem že pred vojno vedel za revolucionarno gibanje in navezal stike z naprednimi ljudmi. Potem so naju z očetom Tonetom odpeljali v Arezzo. Oče je bil med prvo svetovno vojno v Rusiji. In ker so ga fašisti preganjali, je s Črnega vrha nad Idrijo pobegnil v Ljubljano. Meni je potem pošiljal knjige in druge reči še vedno na Črni vrh, kjer

sem ostal še naprej. Knjige sem potem oddajal naprej Hladniku in Klepcu, ki sta bila očetova prijatelja iz mladih let. Očeta so potem fašisti internirali v Renicci, pozneje pa na Ustiko, Nemci pa so ga odpeljali nekam na sever.

Proti koncu maja smo doživeli sila prijeten obisk. Seveda ne uraden, temveč čisto tako na tihem. Iz Barija je namreč prišla z ladjo skupina jugoslovanskih partizanskih mornarjev, ki naj bi v Bônu naložila živež. Ob tej priložnosti so nas prišli na skrivaj obiskat. Pripovedovali so nam, kako poteka partizanski boj v domovini, kaj vse je že doseženega, mi pa smo izrazili željo, da bi tudi nadvse radi šli v partizane! Mornarji so nam rade volje obljubili, da bodo našo željo sporočili poveljstvu v Bariju, mi pa smo zadovoljni nad tem spodbudnim srečanjem zbrali še nekaj cigaret in drugih drobnjarij ter jih izročili našim dragim partizanskim tovarišem. Potem smo jim prostovoljno pomagali nositi tovore na ladjo in se toplo poslovili. Vse to smo delali zvečer in naskrivaj. Angleži o tem niso smeli nič vedeti.

Potem smo tiho in vztrajno upali na obljubljeno pomoč partizanskih mornarjev.

Čez dober teden so iz Barija že prišli Titovi oficirji. Ti so kmalu uredili z angleškim poveljstvom in oblastmi takó, da smo imeli priložnost in možnost izraziti svoje želje o tem, kam bi kdo rad šel. Šlo je za troje: oditi v narodno-osvobodilno vojsko, boriti se za kralja Petra ali pa ostati v angleški armadi.

Kdor je bil za odhod k partizanom, je samo dvignil pest h kapi. Teh pesti je bilo veliko.

Takó so me 14. junija 1944 zapisali v NOV. Zadeva je bila s tem urejena. Naši oficirji so nas potem odbirali za razne rodove vojske. Nekaj so jih dodelili k tankistom, nekaj k topničarjem, nekaj drugam. Nazadnje smo ostali samo še mi mlajši. Nas so določili k Titovemu letalstvu, toda trenutno zaradi učenja še v sklopu angleške aviacije.

Ker takrat Beograd še ni bil osvobojen, so nas določili, naj gremo na letališče, ki je bilo 15 km od Alžira. Tam smo delali po brigadah in se učili: eden ali dva Angleža ter trije ali štirje Slovenci. Učili smo se letalskih spretnosti, vmes pa smo se včasih odpeljali tudi v Alžir, v kino ali na kakšno drugo prireditvev, ki so jo organizirali letalci. Na tistem letališču je bilo okoli dva tisoč vsakovrstnih letal, od lajtingov do liberatorjev, to je letečih trdnjav. Vsak večer se jih je nekaj dvignilo v zrak in odletelo proti Italiji, kjer so vzeli benzin in bombe ter se potem ponovno dvignili. Odnášali so nevaren tovor nad Nemčijo, kjer so jih tudi spuščali. Zjutraj so bili že nazaj, naša naloga pa je bila, da so bili čimprej spet pregledani in pripravljani za naslednji polet. Avgusta 1944. leta smo mi, partizanski letalci,

tam prisegli, pri tem je bil navzoč tudi tovariš Vladimir Velebit.

Kmalu zatem smo praznovali osvoboditev Pariza.

Ko je bil 20. oktobra osvobojen še naš Beograd, smo se začeli pripravljati na odhod v domovino. Afriko smo končno zapustili 15. novembra, ko smo z ladjo odpluli iz alžirske luke. Pridružili so se nam še letalci iz Blide, nato smo skupno nadaljevali pot v Italijo. Po šestih dneh morja smo prispeli v Otranto, potem pa z manjšimi premori 1. decembra prišli v Dubrovnik. Takoj naslednji dan smo nadaljevali potovanje prek Crne gore, Kosova in Niša, kamor smo prišli peš. Od tam pa smo se z vlakom 26. decembra pripeljali v naše glavno mesto Beograd in počakali na nov raspored po enotah in v teh smo se borili do končne osvoboditve.

Takrat so mi ubili očeta

Drago Kumar

Nedeljsko dopoldne.

Hotel sem se povzpeti na goro Mrzlico, pa mi je dež preprečil name-ro. Ustavil sem se v lovski koči Pod Golavo. Bil sem edini gost. V dežju, in čeprav je poletje, ljudje ne hodijo v hribe. No, pa mi ni bilo žal, ker sem se ustavil. V koči sem srečal Delopstovo Tilčko iz Topolščice pri Šoštanju. Domače rečeno — Pušnikova Tilčka. Sedaj je poročena v Preboldu in se piše Novak. Njen mož je upravnik te kočice in tudi žena Tilčka mu ob sobotah in nedeljah pridno pomaga.

V daljši pogovor smo se spustili čisto po naključju. Ker sem učitelj, smo seveda govorili tudi o šolarjih, ki hodijo na izlete v planine in se včasih prav nespodobno vedejo. Tilčkin mož Rafko je dejal, da je slišal, kako so mladi fantje brcali po planini

lobanjo, dokler ni prisopihal prileten kmet in jih pošteno ozmerjal. Povedal jim je, da je v gori pod smreko grob padlega partizana in so ga verjetno lisice razkopale. Vzel jim je lobanjo in jo zakopal nazaj pod smreko. Ko pa se je vračal, se je ustavil pri učitelju, rekoč.

»Ali ste jih poučili, da je tu gori partizanski grob? Najbrž ne...«

»Kaj hočemo, je pač tak čas,« smo hkrati ponavljali. Tilčka pa je pristavila:

»Marca pred štiriindvajsetimi leti ne bom nikdar pozabila...«

»Se je kaj hudega zgodilo?« sem vprašal. »Takrat je bila vojna.«

»Res je, bila je vojna,« pritrdi postavna Tilčka in zdi se mi, da v modrih očeh igrajo solze. »Zame in

za našo družino je bil to najstrašnejši mesec. Takrat so mi ubili očeta...«

»Pripovedujte, prosim!«

Prisedel je še njen sinek in Tilčka je obudila grenak spomin.

Mislím, da se je začelo okoli prvega marca. Točnega datuma ne vem. Bila sem otrok, nisem še imela dvanajst let. Snega je bilo še kar precej. Tu in tam pa je že dihala pomladi. Otroci smo staknili teloh in ga dali v vazo. Bližajóče pomladi smo se vsi veselili. Imeli smo posestvo in smo komaj čakali, da se bo spet začelo delo na polju. Oče, ki je bil zares skrben gospodar, je po večerih govoril, kje bo prva setev in katere njive bo treba močno pognojiti. Njegova skrb je segala še dlje. Pognojene in dobro obdelane njive bodo dale tudi obilen pridelek.

»Mogoče bomo julija, avgusta že svobodni in zato moramo dosti pridelati, za nas in za vse tiste, ki so lačni, pa bi se radi do sitega najedli...«

Očetovi računi so se čisto izjalovili, uresničiti smo jih morali mi sami, brez njega, dobrega in skrbnega očeta.

Menda je bilo sredi noči, ko so potrkali na okno. Saj smo vedeli, da so v hosti partizani. Seveda smo vedeli. Vendar se v našem kraju niso pogosto ustavljali. Vsaj pri nas ne. Ali pa mi, otroci, za to nismo vedeli. Mogoče. Prihajali pa so tudi ovaduhi. Teh smo se najbolj bali. Zato oče ni takoj odprl. Nekdo je zunaj precej trdo vprašal:

»Kdo je v hiši?«

»Johan!« je odgovoril oče. Pravzaprav je bil Ivan, vendar so ga vsi klicali za Johana. Zunaj pa spet.

»Nič, Johan. Mi smo Slovenci! Odprite, mudi se!«

Oče je odprl. Prišli so v hišo. Med njimi sta bila dva hudo ozebla. Nista mogla naprej. Bila sta bleda in onemogla. In eden izmed partizanov je rekel:

»Tukaj sta dva naša borca, dva naša ranjenca. Potrebna sta počitka, zdravljenja in dobre hrane. Vse to bo našla pri vas. Glejte, da ne prideta Nemcem v roke. Sicer pa, no, saj se poznamo. Mar ne, Pušnik?«

»Vi že veste,« je rekel oče in pogled mu je obstal na mladi partizanki, na ozeblem partizanu, ki je kar naprej prosil:

»Ubijte me, jaz ne morem nikamor...«

Tako se spominjam, kako je tudi k meni stopil visokorasel partizan, me nekaj časa gledal, nato pa dejal:

»Punčka, če poveš kje v dolini, ko boš šla v šolo, boš šla z nami, boš ob glavo.«

Menda je videl, kako sem se prestrašila, kako mi je strah zlezal v kosti, ko se je rahlo nasmehnil in rekel:

»Deklič, ne bo tako hudo. Poštenim ljudem ne delamo sile. Najmanj pa otrokom. Mar ne gospodar?« se je obrnil k očetu, ki je sprva omahoval, da je hiša preblizu ceste, da je vsak dan več vohunov, žandarji in policisti so skoraj vsak dan na dvorišču. Ko pa so mu oči obstale na ozebljih nogah, je prikimal.

»Prav, bomo že nekako prebredli, smo toliko, bomo pa še to...«

Še tisti večer je ranjenca spravil v hlev in jima v senu pripravil ležišče. Seveda nam je potem oče še enkrat napravil pridigo, da moramo biti previdni, posebno nam, otrokom je za bičal, naj držimo jezike, ker lahko vsaka najmanjša neprevidnost pogubi vso družino. In tako se je začelo. Napetost se je vsak dan stopnjevala. Glavno skrb za ozebla in ranjena tovariša je prevzel oče. Hodil je s košem na hlev, kakor da gre po krmo za živino in vsakokrat je bila v košu tudi hrana. Vsak dan, ko se je do dobra zmračilo, sta prilezla v hišo. Kdo izmed otrok je stal na straži, ostali pa smo obkrožili oba partizana. Mama je kuhala, stara mati pa prala obveze in previjala boleče ude.

Oton Polak: Kočija, 1957, olje

Zvedeli smo, da je bila partizanka hrabra komisarka in partizan pa kurir. Oba sta bila sredi najlepših let, na videz krepka in zdrava. Toda z obrazov je gledala topa bolečina, ki jima je krivinčila še mladi telesi. Bila sta prijazna in potrpežljiva, z vsem zadovoljna. Ko je stara mama obračala razboleli ud in sukala obvezo, je kar naprej ponavljala:

»Boli? Ali hudo boli?«

Onadva pas ta stiskala zobe in v samozatajevanju odkimavala.

»Ne, ne boli pa res ne... Mati, vi kar previjajte...«

Sprva sta bila tudi partizana mnenja, da mi, otroci, ne bi hodili v šolo. Oče pa je rekel, da bi s tem še bolj pokazali, da se v hiši nekaj godi. Zabičal nam je.

»Hodite. Toda z jeziki za zobmi!«
Če se ne motim, sta ostala na hlevu kakih deset dni. Ko sta malo okrevala, se odpočila in prišla k sebi, sta sama uvidela, da je policija le prepogosto na cesti, na dvorišču in celo v hiši. Zvečer sta se odločila in rekla:

»Naprej morava. Lahko nastrada v midva in vi vsi.«

Komisarka je napisala potrdilo, ki ga je mama še dolgo hranila. Potem ju je oče vodil proti Belim vodam. Tako sta sama želela. Rekla sta očetu, naj le gre na žandarmerijo in pove, da so prišli partizani, ki jih je moral peljati proti Zavodni; vse to zaradi tistih, ki so obračali oči na vse štiri strani in zvali obrniti jezik o nepravem času.

Oče, misleč, da žive povsod trdni ljudje, je partizana pripeljal v hišo, ki je sicer bila kar blizu gozda, vendar pa gospodar ni bil povsem zanesljiv, čeprav se je delal, da se jima ne bo nič hudega zgodilo. Menda sta ozebla in ranjena partizana kmalu sama uvidela, da je z gospodarjem nekaj narobe in sta se skrivaj umaknila. Ta odločitev ju je rešila gotove smrti.

Naša dva, oče in mati, pa sta se dolgo obotavljala glede prijave. Ko bi bila sama, ko bi ne bilo otrok, potlej bi že vedela, kaj jima je storiti. In če Nemci zvedo, bodo navalili, zasliševali, topli, morda bi požgali dom, pobili očeta in mater. Končno se je odločil in šel. Bila je nedelja, ko je stopil na žandarmerijo in povedal, kakor sta mu partizana naročala. Nemški komandant ga je premeril s sršečim pogledom in zapiskal.

»Delopst, če si nas nalagal, gorje ti!«

Spotoma je oče stopil še v cerkev. Kar vidim ga, kako je sedel v klopi, sklepal roke, mislil na nas otroke, na dom in na partizana, ki sta v skrbeh, kaj se bo z njima zgodilo, če nenado-

ma pridejo in ju živa dobijo. Saj to bi bilo nekaj strašnega...

Prav ta čas, ko je trajala maša, pa je na žandarmerijo pritekel tisti gospodar, ki se je tudi očetu zdel malo sumljiv. Povedal je komandantu, kako je oče prignal dva ranjena partizana, ki pa sta pobegnila, čeprav jima je zagotavljal, da sta brez skrbi. Žandarmerijski stražmojster je kar poskočil od besa. Oče je stal pred cerkvijo in se pomenkoval z znanci, ko pridirja žandar na motorju in očetu ukaže, da mora takoj nazaj na postajo. Ko je vstopil, je zagledal človeka, za katerega je mislil, da je pošten. Nemeč pa je zarjul ko lev:

»Kam si vodil tista dva partizana, ha?«

Oče je povedal, da ju je vodil proti Zavodni, vendar ga je moški hitro prekinil:

»Ni res. K meni si ju prignal!«

Dobili so ga na laži in prejel je prve zaušnice; njegova usoda je bila s tem zapečatenata.

Doma smo bili v strahu. Očeta od nikoder. Vedno se je vračal od maše o pravem času, tokrat ga ni bilo. Stara mati se je prva zavedela nesreče. Brž se je odpravila in šla po izvedovat. Slutnja je ni varala. Kmalu je prisopla na dvorišče in v obupu krilila z rokami:

»Zaprli so ga, zaprli!...«

Vsi smo onemeli. Kaj pa sedaj? Nato pa v en glas zajokali. Mama je hitela na hlev in zabrisala vsako sled. Kako prav je storila! Ob dveh popoldne je zabrnelo od vseh strani. Kamioni so drveli vse bliže in bliže. Motorji utihnejo in hišo je obkročila policija. Na vsakem koraku policist žandar, z brzostrelko v roki. Tudi pse so prignali. Premetali so vsak kot, brcali pse, ker niso prišli na sled in okoli voglov je vse glasneje odmevalo.

Otroke in staro mater so pognali na dvorišče, mamo so sunili v kuhinjo in tam se je začelo zasliševanje.

»Mož je vse priznal. Ti si banditom kuhala čaj!«

Mama se je branila:

»Nisem. Jaz o tem ničesar ne vem...«

Pretili so, toda topli je niso. Tolmač jo je še enkrat posvaril:

»Mati, mož je naročil, da tudi vi govorite resnico. Prosim vas. Če pa boste še naprej trmoglavili, ga bodo odpeljali v Maribor in... No, saj veste, kaj se bo z njim zgodilo. Vas in vaše otroke pa bodo odpeljali v taborišče. Ste me dobro razumeli?«

Na srečo se je mama obvladala. Celo razjezila se je:

»Povedala sem resnico. Če pa veste vi bolje od mene, potem nas pa kar odženite. Močnejši ste in lahko počnete z nami, kar se vam hoče.«

Ker sledi le niso našli, so mami še nekajkrat zagrozili. Potem so poskakali na kamione in se odpeljali. Mi pa smo ostali na dvorišču in nemočno zrlji proti Šoštanjju.

Oče je bil še nekajkrat zaslišán, nato pa so ga odpeljali v celjski Stari pisker. In tam spet zasliševanje, udarci in spet zasliševanje; oče ni priznal. Ko je nekoč prišel iz takega zasliševanja ves pretepen, se je v celici zgrudil na tla in drugemu jetniku govoril:

»Veš, če me bodo še naprej tako mučili, ne bom vzdržal. Povedal bom resnico, pa naj napravijo z menoj, kar hočejo...«

Sojetnik je bil trdnjši. Tudi nje-ga so topli, mučili, priznal pa ni. In ta človek je očetu vlival novih moči. Spodbujal ga je:

»Dragi moj Johan, priznaš ali ne priznaš, smrt ti ne uide. Če ne boš priznal, boš s tem mogoče rešil vsaj svojo družino. Glej, otroke in ženo imaš. Tudi nanje moraš misliti...«

»Saj mislim, pa ne bom vzdržal in konec, ne bom, prehudo je...«

»Johan, moraš, moraš vzdržati, že zaradi otrok!«

In je vzdržal. Še ko je bil zaprt, je neki možki prinesel njegov suknjič.

Povedal je materi, da je tudi on bil v Starem piskru. Namignil ji je, da je v ovratniku suknjiča zašit listič, na katerem je oče nekaj zapisal. Mama mu ni verjela. Ves dan je bil pri nas in mamó prepričeval, da govori resnico. Na večer se je le odločila. Odparala je ovratnik in res našla zmečkan listič. Poravnala ga je in na njem je pisalo: »Mama, ne zakoljite tistih dveh ovac!«

Razumela je. Ni priznal. Pa tudi ona ne sme priznati. Moškemu pa je dejala:

»Veste, res imamo dve ovci, toda hranimo ju za volno. Mož pa se boji, da bi ju zaklali. Ne, ne bomo jih. Šest otrok imava in vsem bom morala na zimo splesti nogavice...«

Moški pa je pripomnil:

»Vašemu možu v Starem piskru kar naprej trobijo, da ste vi vse priznali. Jaz pa vam pravim: bodite trdni, ne dajte se!«

Pozneje smo zvedeli, da je bil ta možki zares velik poštenjak in mami je bilo zelo hudo pri srcu, ker mu ni verjela, ker mu ni še bolj postregla. Kaj hočemo: bila je vojna in ljudje so bili nezaupljivi. Tudi naša mama.

No, spet so prišli po očeta in bil je prepričan, da gre spet na mučenje. Ves se je tresel. Kako tudi ne. Vendar ga tokrat niso mučili. Gestapovec mu je nasmejano dejal:

»Delopst, če te izpustimo, boš pobegnjl v hosto?«

»Ne bom. Družino imam. Ne smem, ne morem...«

»Bomo videli. Drugič pa se obnašaj, kakor se za poštenega Štajerca spodobi! Zdaj se pa poberi domov in varuj glavo, imaš samo eno.«

Vsi smo bili srečni, ko smo ga spet zagledali na dvorišču. Nekam bolj sproščeno smo zaživelj, čeprav je bil oče nekam potrtr in je kar naprej nekaj premišljjal.

Že ob tednu je prišel mimo naše hiše del XIV. divizije. Govorili so, da je to XIII. brigada. Zgodaj zjutraj so

klicali, naj oče zapreže, ker so v Topolščici izpraznili trgovino in v zdravilišču poklali nekaj prašičev. Oče jim je povedal, da je komaj prišel iz zapora. Dejal jim je, naj kar sami vzamejo vola in ju zaprežejo. Uvideli so in tako tudi storili. Brigada je krenila naprej, čez čas pa je prišlo še nekaj borcev, ki so bili precej dobre volje. Govorili so, da so sami javili policiji v Šoštanj, da naj pride, saj je partizanov za nekaj brigad. Govorili so resnico. Nemci so se zares kmalu pokazali. Prihajali so od vseh strani in že je začelo pokati. Eden izmed partizanov je ukazal očetu:

»Spravi družino v klet, udarili se bomo!«

Mene tisto jutro ni bilo doma, pripoveduje Tilčka in si briše solzne oči. Nesla sem mleko v Šoštanj. Nemci pa so pritisnili k hiši. Partizan Novak, doma iz Ribnice na Dolenjskem, je tekel prek dvorišča. Bil je ranjen v nogo. Hotel si je poiskati zaklon in si tam obvezati nogo. Ni se mu posrečilo. Dohitele so ga nemške krogle. Padel je. Pritekli so Švabi in ga začeli tolči s puškinimi kopiti. Tako so udrihali, da so mu prebili trebuh. Umrl je strašne smrti. Kar za hišo je padel Dobovičnik-Krt iz Ljubljane. Še maloprej je na ves glas kričal:

»Juriš na preklete Švabe!«

Nemški obroč se je vedno bolj ožil. Misleč, da so tudi v kleti partizani, so začeli meriti v majhna okna. Naši pa so se stiskali za sode. Oče je na rokah držal osem mesecev staro hčerko, mojo sestro, ko je v klet padla ročna bomba in se razpočila. Ranjena je bila stara mati, ranjena sta bila oče in brat. Oče je odložil otroka in ves v krvi pritekkel na dvorišče. Mahal je z rokami, kričal in prosil:

»Ne streljajte, v kleti je vsa moja družina. Prosim vas, ne streljajte, oče in gospodar sem!...«

Spet se je oglasil rafal in oče se je zgrudil po domačem dvorišču. Prvi

Nemci, ki so ga zasegli, so ga začeli brcati in suvati.

»Na, na, tu imaš družino, bandit!«

Šele ko so pridrveli v klet, so spoznali, da je oče govoril resnico. Eden izmed policistov je pobral osem mesecev staro sestro, ji brisal kri, jo nekajkrat na vso moč stresel in ji govoril v svojem jeziku:

»Mucek, saj ni tako hudo, saj bo spet dobro.«

Mati pa je pretila z rokami in jokala:

»Otroka ste mi ubili, morilci!« ...

Ni vedela, da so ji ubili moža, da so nam otrokom vzeli očeta ... Ko je vsa družina spet bila na dvorišču, ko je moja najmlajša sestra spet zadihala, je mati, vsa skrušena, strta, obstala ob očetu, ranjenem do smrti. Vsa se je tresla, ko je potihlo ihtela:

»Johan, tak si le moral umreti!...«

Oče še ni bil čisto mrtev. Nemci so ga odnesli v Topolščico. Vso pot je v smrtnih bolečinah hropel:

»Kaj ste storili ... kaj ste storili?«

Po nekaj urah je v zdravilišču umrl. Naša domačija je ostala brez gospodarja, otroci brez očeta in mati brez moža. Kar kmalu je odšel s partizani šestnajstletni brat Stanko. Odšel je z brigado na Dolenjsko in dolgo nismo vedeli zanj. Mislili smo že, da je tudi on padel, ko je prispela novica, da je živ, da pomaga biti boj z belci na Dolenjskem. In še to je sporočil:

»Bodite trdni, varujte dom, kmalu se vrnem.«

Doma pa je ostala mati s peterimi otroki. To so bili hudi dnevi, ki jih ne bomo nikdar pozabili. Mama, ki nam je bila zdaj tudi oče, je nas otroke vedno spodbujala:

»Hudo je, strašno hudo. Ali druge izbire ni, ko da vsi poprimemo za delo, da bodo v jeseni dale njive obilo pridelkov, da bo vse tako, kakor si je spomladi želel oče, ki ga ni in ga nikdar več ne bo.«

Za hip sem pomislil na Kajuha,
ki je med bojem zapel:

Le nikar ne jočite za nami,
laže nam bo pasti, če z rokami,
stisnjenimi v pest žalujete za nami...

Zunaj še vedno rahlo dežuje, po-
letno nebo je zastrto z oblaki. Gle-

dam Tilčko, ki si ob grenkem spo-
minu briše solze, gledam njenega sin-
ka, kako strmi v svojo mlado mami-
co, čujem utrip naših src, čujem be-
sede, ki jih izgovarja ves pošten svet,
ki jih milijoni in milijoni zemljanov
govorijo:

»Vojne nikoli več!!!«

Prehod čez Savo je vedno delal skrbi

Adolf Jevšnik-Lvov

Po dvomesečnih hudih bojih, ki smo jih bili z brigadami VII. korpusa na Dolenjskem, sta se Šlandrova in Zidanškova brigada vrnili na Štajersko. Posebno hudi boji so potekali okrog Čateža, Šentvida, Kočevja in Občin. Po končanih bojih pri Stični in Žužemberku sta se brigadi, ki ju je vodil operativni štab, premaknili na Kresniški vrh oziroma Sv. Križ. Tja sta prišli okrog 22. decembra 1944.

Od tu naj bi se začel naš pohod čez Savo na štajersko stran. Ko smo se nastanili po hišah in utrujeni polegli, mi je brigadni komandant, mladi in drzni Boris Vinter, dejal: »Komisar, zdaj gre pa zares. Na Štajersko gremo.«

Ker je utihnil in sem kolikor toliko poznal položaje okrog Sv. Križa, sem odvrnil: »Ne bo lahko, tu okoli je zelo vroče. A le poglejmo, kako je zdaj na naši strani.« Pri borcih se je že močno čutilo domotožje po domači Štajerski, čeravno je bilo tam hudo. A domači kraji so vedno vlekli. Drugi dan je kurir prinesel ukaz, da se morava s komandantom nemudoma zglasiti v operativnem štabu. Poleg obeh brigadnih komandantov in komisarjev se je sestanka udeležil še komandant dolenjskega odreda.

Cetinski-Lev je na kratko orisal razmere tega terena in povedal, kako je s

sovražnikovimi postojankami. Podčrtal je, kako važen, a hkrati nevaren je naš prehod čez Savo. Zato smo dobili nalogo, naj borce temeljito seznanimo in pripravimo na ta podvig. Dolenjski odred pa je dobil nalogo, da zavaruje naš prehod še posebej z dolenjske strani. Znano je bilo, kako težko je priti čez Savo s tako velikimi enotami, kot so brigade in koliko bojov in žrtev je bilo že v zvezi s tem. Potem smo v brigadi podrobneje pretehtali ves načrt in še posebno poudarili, kakšno oviro pomeni zima z debelim snegom. Vsi do zadnjega borca so bili seznanjeni z nalogami v zvezi s prehodom. To je terjala važnost naloge, kajti prehod čez Savo ni bilo nekaj takega, kot bi kdo prebredel vaški potok. Poleg tega so Nemci slutili, kaj nameravamo.

Takrat smo tudi zvedeli, da bo za prevoz čez reko pripravljenih pet čolnov. To je bilo zelo malo, zato nam je bila Sava še vedno videti skoraj nepremagljiva ovira, kjer so nas verjetno čakali tudi Nemci. Komandant nam je še enkrat razložil, kaj moramo ukreniti ob morebitnem sovražnikovem napadu.

Še to noč je prispela tja tudi XI. brigada in potem smo odšli proti Savi.

Bila je temna in meglena noč. Mraz nas je grizel do kosti. Vrh vsega pa je bila brigada še zelo oslABLJENA. Čeprav

so bili borci lačni, slabo obuti in oblečeni, je bila morala v brigadi vse prej kot slaba. Utrujenost je naraščala od koraka do koraka, zato smo morali biti povsod in spodbujati borce. Ko smo prišli v najbolj nevarno območje, to je do proge Ljubljana—Zidani most, med dve močni sovražnikovi postojanki, in sicer med Litijo in Kresnice, smo zaslišali pritajen vzklik:

»Zveze ni!«

Takoj sem odhitel nazaj. Po nekaj sto metrih sem naletel na borce, ki so od utrujenosti poglobili po snegu in zaspali. Če jih dobra brigadna zaščita ne bi bila odkrila, bi bili prav gotovo zmrznili. Pod njeno zaščito smo potem tudi srečno prekorali progo in cesto, obe seveda v največji tišini. Nikogar nismo čutili v bližini. Preden smo prispeli na breg Save, smo morali prekorati neki 5 do 6 metrov širok kanal. Iznajdljivi borci I. bataljona, ki so bili v predhodnici, so iz drogov in železniških pragov hitro sestavili zasilni most. Ta nam je pomagal, da smo premagali še zadnje oviro, ki nas je ločila od Save.

Široka reka, ki se je grozeče vijugala v temi pod nami, je na vsakega izmed nas napravila močan vtis. Približevali smo se ji z mešanimi občutki: s skrbjo in strahom, predvsem pa z odločnostjo, da jo bomo prekorali. Mrzlo me je spreletelo, ko sem se spomnil na svoj prvi prehod čez njo. To je bilo septembra 1943. leta. Takrat so nas Nemci presenetili, ko smo bili že sredi reke. Vsak se je tedaj moral reševati sam, kakor je vedel, znal in mogel.

Vsi smo že bili na bregu reke, dogovorjenih čolnov za prevoz pa nikjer. Zaradi tega smo bili vse bolj vznemirjeni, saj smo bili na zelo izpostavljenem kraju. Tu bi bilo zelo težko sprejeti boj s sovražnikom. Od obveščevalcev pa smo zvedeli, da je v teh krajih sovražnik zelo močan.

V tej mučni tišini in pričakovanju pa smo nenadoma zaslišali ropot. Vlak! Prešino me je: »Kaj pa, če je to oklopni vlak?« Tudi druge je vznemirila ta

misel. »Mogoče pa je to samo navaden vlak,« sem se tolažil in to šepetal tudi drugim. Borcev se je loteval nemir. Bili smo pripravljene na vse.

Vlak se je tedaj ustavil nedaleč stran. Izdani smo! Ta misel me je za nekaj trenutkov čisto ohromila. Toda vlak je odpeljal nazaj, ne da bi se bilo zgodilo karkoli.

Kmalu zatem pa je prispelo do nas tudi vseh pet obljubljenih čolnarjev. Ali si zdaj lahko zamislite prevoz dveh brigad s petimi čolni, ki so hkrati lahko prepeljali največ šestdeset ljudi? Vseh nas pa je bilo ob Savi sedemsto, povrhu pa še obdani s sovražnikom, ki lahko pride vsak čas. Takrat se mi je to zdelo nemogoče.

Približal se mi je politkomisar enajste brigade pokojni Jože Jakoš-Skolski in mi dejal: »Zdi se mi, da se iz tega precepa ne bomo lahko izvlekli.« Tudi on je imel enake pomisleke kot jaz. Kot v potrdilo najinim dvomom smo zaslišali novo bobnenje vlaka. Brez povelja je vsak poiskal najbližje kritje in nestrpnost pričakoval, kaj se bo iz tega izcimilo. Toda vlak se je spet nekje ustavil in odsopihal nazaj. Sklepali smo, da železničarji verjetno sestavljajo novo kompozicijo na kresniški postaji. Ali pa morda Nemci prevažajo vojsko?

Medtem so bili čolni pripravljene. Komandant brigade se je peljal čez reko s prvo skupino, moja naloga pa je bila do konca skrbeti za red in disciplino na desnem bregu Save. Živčna napetost je naraščala, kajti šlo je počasi. Prevoz je trajal že dve uri. Vse več borcev je s položajev, kjer so čakali, prihajalo na obalo, čeprav je bilo to prepovedano. Nenadoma se nekaj posveti. Bilo je, kot bi švignila v zrak raketa. Vsi so poglobili po tleh. Toda v hipu se je spet vse stemnilo: nekdo je le prižgal vžigalico, da bi pogledal na uro. Napeti živci so povzročili, da smo tisti plamenček imeli za velik ogenj.

Končno je prišla na vrsto še zadnja skupina, v kateri sem bil tudi sam. Odleglo mi je, ko sem stopil v čoln. Na

levem bregu Save smo morali preteči ravnino in cesto, nato pa smo se priključili drugim borcem, ki so se že odpravljali naprej. Ko se je kolona začela premikati, me je komandant povabil na požirek »kačje sline«. Prijala mi je kot še nikoli. Ta prehod je potekal po vojaški liniji, organiziral ga je kamniško-zasavski odred, trajal pa je vso noč. Dolgo in napeto. Jutranja megla se še ni čisto razpršila, ko smo bili že daleč od Save. Nastanili smo se v Spodnji in Zgornji Slivni ter na Vačah. Z močnimi zasedami in patroljami smo se zavarovali posebno proti Trojanam. Borci so se sprostiti. Nihče ni bil več utrujen in pogovor je tekel vsevprek. Vsak je hotel povedati svoje vtise, vsi pa so hvallili sposobne čolnarje, njihovo vztrajnost ter požrtvovalnost. Da bi bilo veselje še večje, je bil tu pripravljen obilen obrok hrane. Po dolgem času smo se spet v miru do sitega najedli.

Toda že naslednje popoldne, 25. decembra 1944, nas je odkrilo izvidniško letalo. Nanj so začeli streljati kar z mi-

traljezi, toda zaman. Letalo je odgovorilo z mitraljiranjem in odvrгло nekaj manjših bomb, nato se je umaknilo. Pri tem napadu sta bila ranjena dva tovariša. Eden izmed njiju, Egon Mostar, je bil moj dobri predvojni tovariš. Brigadni zdravnik Jan Vanek-Taras mi je sporočil, da zanj ni pomoči. Pohitel sem k njemu. Bil je še pri zavesti, a moči so ga že zapuščale. Zašepetal mi je: »Adi, pozdravi vse v Kisovcu.« Izgovoril je še nekaj nejasnih besedi in izdihnil dobro uro po letalskem napadu. Egonova smrt me je globoko presunila, kajti bil je nadvse dober tovariš, skromen in hraber borec.

Prehod čez Savo je potekel brez strela in to v neposredni bližini močnih sovražnikovih postojank, zato nam je veliko pomenil. Tajnost tega prehoda je bila v celoti dosežena. Na Štajerskem je takrat divjala sovražnikova ofenziva, ki se je pomikala proti Savi, zato smo se skušali čim bolje pripraviti za nadaljnje boje.

Tuji tisk o Jugoslaviji

V današnjem modernem času, ko rotacijski stroji podnevi in ponoči bruhajo milijone izvodov časopisov za milijone svojih bralcev, radijske in TV postaje pa skoraj neprenehoma oddajajo za milijone svojih poslušalcev in gledalcev, je prav gotovo na mestu trditev, da sredstva obveščanja v razvitih družbah izražajo in usmerjajo mnenja ljudi. Postala so nepogrešljivi sestavni del našega življenja, zato neredko pozabimo, da smo si stališče o kakšnem problemu, posamezniku, narodu ali državi ustvarili na podlagi njihovega poročanja. To še toliko bolj velja za naše sodbe o stvareh, ki so oddaljene od nas, ki jih še nismo ali pa jih nikoli ne bomo videli na svoje oči. Večina ljudi na primer spoznava tuje dežele tako, da gleda filme o njih, bere članke o njihovih prebivalcih, gospodarstvu in politiki. Tako, kot so se naša stališča o Kitajski, Kanadi, Čilu ali Avstraliji izoblikovala na osnovi tistega, kar smo o teh deželah prebrali, slišali na radiu in gledali na televiziji, tako si tudi prebivalci teh dežel ustvarjajo mnenja o Jugoslaviji po tem, kar o njej pišejo in govorijo njihovi novinarji. Seveda ne le po tem, ampak v precejšnji meri po tem. Zaradi tega je mogoče po pisanju tiska sklepati, kaj večina ljudi misli o kakšnem vprašanju, ne po posameznem članku, temveč, na primer, po nekaj mesečnem ali letnem poročanju, zaradi tega je mogoče s precejšnjo gotovostjo sklepati, kaj o nas mislijo tuji na osnovi pisanja tujega tiska.

Že od leta 1941 je naša dežela nenehno privabljala pozornost in zanimanje mednarodne javnosti. Naš zgodovinski, politični in gospodarski razvoj spremljajo povsod po svetu. Opazujejo ga seveda z drugačnimi očmi kot mi. Mnogim smo trn v peti, mnogi pa o naših prizadevanjih pišejo in govorijo z razumevanjem in s simpatijami. Vedeti moramo, da tisk in druga sredstva obveščanja služijo določenim političnim silam in njihovim koristim, da so najučinkovitejše propagandno sredstvo in imajo velik vpliv na mišljenje in zavest ljudi. Pri nas nismo zatisnili oči in ušes pred mnenjem tujine, kot to še vedno delajo v mnogih državah. Večina naših ljudi zna ločiti zrno od plev, zato se nam ni treba vznemirjati nad tem, da berejo tuje časopise in prevode iz njih.

Pobrskali smo po nekaterih tujih časnikih in revijah, namenoma smo izbrali tiste, ki jih je pri nas težko dobiti in jih razmeroma redko citirajo, da bi si ustvarili vsaj bežno podobo o tem, kaj mislijo po petindvajsetih letih našega socialističnega razvoja o Jugoslaviji v tujini. Med raznovrstnimi prikazi naše stvarnosti je mogoče najti tudi precej, po našem mnenju, neobjektivnih. Izognili smo se tistim časopisom, ki zaradi trenutnih političnih koristi in ciljev določene državne politike pišejo o Jugoslaviji danes žaljivo, jutri pa nas bodo zaradi spremenjenega položaja in medsebojnih odnosov morda hvalili na vsa usta.

Za dogajanja pri nas se zanimajo celo v daljnji Avstraliji. Časopis Herald, ki izhaja v Melbournu je prav ta mesec objavil celo vrsto prispevkov o Jugoslaviji. Napisal jih je njegov londonski dopisnik Noel Hoken, ki se je nekaj časa mudil v naši državi. Takole pravi avstralski novinar:

»Po mojem sta za jugoslovansko zgodovino zelo značilna dva podatka: Beograd je bil štiridesetkrat porušen in ponovno zgrajen, doba od leta 1945 do danes pa je šele drugo razdobje v zgodovini te dežele, ko traja mir več kot dvajset let. Nikoli še nisem videl toliko različnosti in toliko individualistov kot med obiskom v Jugoslaviji. Mi smo hrabro, ponosno in neodvisno ljudstvo, mi je dejal neki poklicni kolega. Verjamem mu. In še dva značilna podatka imam v mislih: Poprečni Jugoslovan doslej še nikoli ni užival svobode ali karkoli takega, kar bi utegnilo biti podobno demokraciji. Dežela je kljub mnogim znamenjem napredka v posameznih področjih še vedno le 'polrazvita', v celoti gledano pa skrajno revna.«

Taki so torej prvi vtisi avstralskega časnikarja in tako sodbo si je ustvaril o nas, toda poslušajmo še druge misli Noela Hokena:

»Jugoslovanska komunistična partija, ki pa ima rajši, če je ne imenujete partija, ampak Zveza komunistov, jugoslovanska vlada in šest republiških vlad, ki so zdaj znatno osvobodjene partijske kontrole, so se odločile za naslednjo smer razvoja: država mora odmreti, točno tako kot je to predvidel Marx. Država v tem smislu ne pomeni vlade, temveč državo v sovjetskem pomenu besede, vsemogočno abstraktno silo, ki ima vsa materialna sredstva in razpolaga tudi z mislimi in dušami vsega ljudstva. — Sicer postopoma, vendar neizogibno mora Zveza komunistov opustiti dominacijo nad vsemi instrumenti oblasti, vključno nad policijo in tiskom. Tisto, kar mora zgraditi ni enopartijska država, temveč država brez partije, kot to imenujejo Jugoslovani. To pomeni deželo, v kateri vlada ljudstvo kot celota in upravlja samo s seboj pod vodstvom Komunistične partije, poudarjam pod vodstvom, ne pod oblastjo. To je precej subtilna ideja, ki je mi skoraj ne moremo razumeti. — Jugoslavija uvaja delavsko samoupravljanje, in to ne le v industriji in trgovini, temveč v vseh družbenih ustanovah. Ta proces se je že zelo razmahnil. Najbolj senzacionalne ideje tega procesa za zahodne opazovalce in politike so v tem, da so direktorji podjetij soočeni s konkurenco in morajo računati s posojili, upoštevati dobičke plačilne liste in izvoz, tako kot vsak zahodni kapitalist.

Toda delavci odločajo v vsakem podjetju, med drugim tudi o tem, kako debele bodo njihove kuverte s plačami ob koncu vsakega meseca. Razmahnila se je tudi znatna zasebna pobuda. — Jugoslavija bo tudi v prihodnje ostala popolnoma neuvrščena dežela, ena od štiridesetih v svetu. Ne misli se pokoravati nikomur, niti Sovjetski zvezi niti Združenim državam Amerike niti komurkoli drugemu.«

Svojo zadnjo trditev je skušal avstralski publicist takole utemeljiti: »V zunanji politiki Jugoslavija podpira Arabce v boju proti Izraelu, Hanoi v boju proti Američanom, kljub temu da potrebuje kapital, priznava ‚rdečo Kitajsko‘, čeprav se Peking vmešava v albanske zadeve, z gnusom zavrača Španijo in Portugalsko, prezira grške polkovnike, kaže pa simpatije do Italije, Francije, Velike Britanije in celo do Zahodne Nemčije. S Sovjetsko zvezo in njenimi evropskimi sateliti vzdržuje odnose dobre volje. Je članica ZN, ima pa tudi status opazovalca v svetu za vzajemno ekonomsko pomoč.«

Daljši članek v melbournškem Heraldju pa se končuje takole: »Jugoslovansko gospodarstvo se doma bori, milo rečeno, s 300 000 nezaposlenimi pri 20 milijonih prebivalcev in z okoli pol milijona Jugoslovanov, ki iščejo boljši zaslužek v tujini. Toda kljub velikim potrebam po kapitalu Jugoslavija ni pripravljena sprejeti zahodnih milijonov pod pogoji, ki bi lahko kompromitirali njene ideje o samoupravljanju. Nevšečnosti in negotovost? Morda. Vendar najbolj čudovita stvar, ki sem jo opazil pri Jugoslovanih, je njihov realizem in odkrito gledanje v prihodnost.«

Poglejmo zdaj še na drugi konec sveta, v ZDA. Novinar Washington posta Carl Mayer je bil letos v Beogradu in takole opisuje življenje v njem:

»V zlatih dneh zgodnje jeseni se zdi Beograd najbolj zadovoljna prestolnica na Balkanu, če že ne v vsej Evropi. Na ulicah je zelo živahno, povsod rastejo iz tal nove zgradbe, v izložbah prodajaln pa se blešči uvoženo blago široke potrošnje, ki ga v drugih komunističnih deželah ni mogoče najti. Tu dobite vse, od škotskega viskija po razumni ceni do vsemogočih zahodnih časopisov. Toda življenjska sila Jugoslavije se ne kaže le v gospodarstvu. Ljudje govore samozavestno, brez strahu povedo svoja mnenja o najrazličnejših stvareh in potujejo lahko tudi v tujino, saj omejitve za to pravzaprav ni. Tudi v umetnosti sledijo Jugoslovani sodobnim tokovom. V okviru gledališkega festivala so prikazali ameriško predstavo Dionizij 69, v kateri igralci nastopajo goli. Zanimalo me je, kako bom reagiral, mi je pripovedoval eden mlajših obiskovalcev. ‚Ničesar nemoralnega ni v tem, telesa mladih ljudi so bila lepa, njihova igra pa izredno dobra in razburljiva. V muzeju moderne umetnosti razstavljajo znani slikarji, med njimi tudi Jaspar Jones, tu pa so tudi dela jugoslovanskih umetnikov, ki ustrezajo naj sodobnejšim idejam in zvrstem.«

Drugi ugledni ameriški časopis, Christian Science Monitor, je posvetil daljši članek jugoslovanskemu gospodarstvu:

»Zlate dalmatinske plaže še nikoli niso bile tako polne kot letos. To je največja jugoslovanska industrija, saj doseže s tako imenovanim prikritim izvozom vrednost 300 milijonov dolarjev na leto. Realno je pričakovati, da bo ta številka prihodnje leto preseгла 400 milijonov dolarjev. Dežela postaja, to priznavajo tudi v Vzhodni Evropi, v turizmu velika sila. Prepolne ceste avtomobilov, povsod rastoči hoteli in druge zgradbe, dobro založene trgovine — vse to kaže na napredek. Nedavni pregled, ki ga je objavil tukajšnji strokovni časopis, optimistično predvideva,

da se bo proizvodnja povečala za 15% in se bo povečal tudi izvoz. Toda za sijajem in blaginjo potrošnikov stvari niso tako rožnate, kot se zdijo na prvi pogled. 'Danes je videti vse dobro,' mi je dejal neki jugoslovanski funkcionar, 'a naši problemi so problemi jutrišnjega dne, prihodnosti. Gospodarstvu manjka kapitala in denarja za plačilo kvalitetnega uvoza, zaradi katerega so nekatera jugoslovanska mesta podobna zahodnoevropskim, Jugoslovani pa imajo standard, ki je enak življenjski ravni manjših evropskih dežel, na primer Avstriji.'⁴

Leto 1948, ko se je po resoluciji informbiroja Jugoslavija odločila kreniti po svoji poti socialističnega razvoja in je pokazala svetu, da noče biti interesna sfera ali lovišče za kogarkoli, je eden važnejših mejnikov v naši novejši zgodovini. Odločnost, s katero so se naši narodi uprli Stalinovim poskusom, da bi nas spremenil v svoj prispevek, je široko odjeknila po vsem svetu. Mnogi časopisi danes pišejo, kaj je pomenil Stalinov poraz v politiki do Jugoslavije, toda na primer tudi stuttgartski časopis *Krist und Welt*, ki pravi:

»Obrambna vojna jugoslovanskih komunistov proti Stalinu sodi med najbolj zanimiva poglavja novejše evropske zgodovine. Jugoslavija je bila prva socialistična dežela, ki se je uprla pritisku Moskve in jugoslovanski model pa po svojem pomenu daleč presega vzhodno Evropo in Balkan. Tudi če Tito in jugoslovanski komunisti tega niso želeli — vse, kar se je dogajalo in se dogaja v Jugoslaviji, vpliva tudi na razvoj v vzhodnem bloku.«

Italijanski časopis *La Stampa* ocenjuje naš spor s Stalinom 1948. leta bolj z gospodarskega vidika:

»Zgodovina neokomunizma se je začela v Jugoslaviji točno pred enaindvajsetimi leti. Prvi poskus je izzval ravno Stalin, saj so se Jugoslovani s svojo vizijo postavili proti njegovemu modelu socializma. Čeprav tega najbrž niso nameravali, so izvedli tudi pravo revolucijo v zgodovini ekonomije. Uničili so dogmo, ki je izenačevala 'socializem' z državno lastnino in avtoritativnim planiranjem, ter odkrili, da je tudi tržišče lahko socialistično. Njihova kreacija je ostala pri življenju, čeprav je bilo pred dvajsetimi leti zelo malo tistih, ki so si to upali predvidevati ali celo trditi. In ne samo to: v tem obdobju je imela Jugoslavija eno najvišjih stopenj gospodarske rasti na svetu, industrijsko proizvodnjo je povečala za petkrat in se v pičlih petnajstih letih iz zaostale dežele spremenila v deželo z gospodarstvom na evropski ravni in z narodnim dohodkom na prebivalca, ki je približno enak dohodku Francije pred zadnjo vojno. Teh uspehov nihče ne more zanikati. Sicer pa je dovolj malo bolje pogledati okoli sebe v Beogradu ali obiskati Zagreb med drugim največjim velesejmom v Evropi in videti reke avtomobilov, dobro oblečene in zadovoljne ljudi. Prodajalne so od vseh v vzhodni Evropi najbolj založene, Beograd je bolj bogat od Budimpešte, Moskva pa se zdi v primerjavi z njim kot daljnja provinca. Skratka, jugoslovanski model se je izkazal bolje od drugih, čeprav se seveda ni mogel izogniti kritičnim obdobjem.«

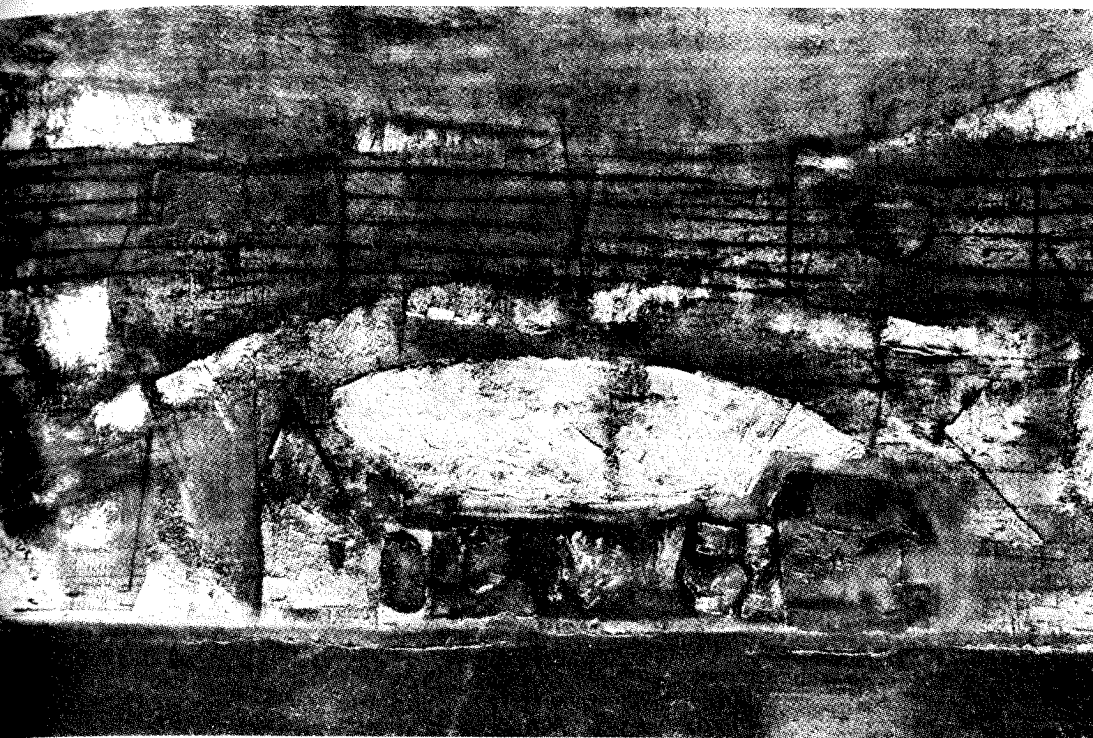
O naši državi precej pišejo tudi na Češkoslovaškem. Sindikalno glasilo *PRACE* je, seveda pred časom, takole pisalo o Beogradu:

»Če seštejemo vse, kar se je spremenilo v petindvajsetih letih, in to primerjamo z načrti za leto 1971, potem lahko rečemo, da v Jugoslaviji nudijo svoji metropoli res višek tistega, kar gospodarski položaj dežele omogoča. Če vemo, da ne gre za beograjsko specifičnost, temveč da podobno skrbijo za svoje glavno mesto tudi Romuni in Bolgari, lahko spet samo vzdihnemo: To je bil pred petindvajsetimi leti pravi Balkan. Ne ostane nam nič drugega kot želja, da se od teh balkanskih izkušenj vsaj nekaj naučimo. Pragi to v nobenem primeru ne bi škodovalo.«

Drug češkoslovaški časopis *Hospodarske novine*, pa je pisal takole: »Tako ko pridete v Beograd, lahko čujete zelo jasna stališča o jugoslovanski politiki dobrih sosedskih odnosov. Oktobra se je Tito sestal z najvišjimi predstavniki Romunije, Italije in Avstrije. Pri tem ni šlo le za stisk roke in formalne pogovore. Nobena skrivnost ni, da ima Jugoslavija pasivno trgovinsko bilanco z Italijo in Avstrijo in da tudi gradnja hidroelektrarne Djerdap ne poteka brez težav. Vendar je vse mogoče rešiti in urediti, če je pripravljenost za to in razumevanje na obeh straneh, če so pogovori priznani kot najboljšo sredstvo za reševanje težav, prav to pa so državniiki sosednjih držav na nedavnih srečanjih posebej poudarili.«

Casopis *Evropa* arhiv je v številki 10. novembra 1969 objavil članek dr. Johana Rajsmilerja, beograjskega dopisnika lista *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. Dr. Rajsmiler piše:

»V presenetljivih spremembah v jugoslovanskem političnem in gospodarskem življenju, ki se lahko komu zdijo kot nepremagljiva želja po nenehnem spremi-

France Slana: Mlin, 1961, olje

njanju, so tudi stalnice. Najvažnejša med njimi je neustavljiva volja Jugoslavije, da ostane neodvisna. Nacionalno-psihološki temelji te želje so tradicionalni ponos, svobodoljubnost in kljubovalnost južnih Slovanov. Težnje po neodvisnosti so privedle Jugoslavijo do spora s Stalinom, te težnje pa so bile tudi izredno pomemben politični dejavnik v vseh povojnih letih. Zaveda, da so poleg Sovjetov edini sami osvobodili svojo deželo in jo povedli na pot socialističnega razvoja, je zelo okrepila samozavest jugoslovanskih komunistov. Iz politično-vojaških rezultatov, ki so jih dosegli, sklepajo, da imajo pravico do enakopravnosti napram vsem, tudi do prve domovine socializma.«

V tujih časopisih najpogosteje obravnavajo sistem samoupravljanja. Prikazujejo in ocenjujejo ga zelo različno. Poglejmo najprej pisanje španskega časopisa *Indice*:

»Samoupravljanje, kreacija jugoslovanskega ljudstva, je neka posebna oblika lastnine. Delavci, ki delajo v podjetjih, niso njihovi lastniki, to pa tudi ni država. Vsa jugoslovanska podjetja so družbena lastnina in to postanejo že takoj, ko jih začno ustanovljati. Delavci in uslužbenci podjetja, občine, republike in zveza so proporcionalno udeleženi v dohodku, ki ga ustvarjajo podjetja. Seveda pa en sam zgoščen prikaz ne more nuditi prave predstave o samoupravljanju, saj je ta sistem mogoče spoznati le, če vemo, kako deluje. Tisti, ki ga ne poznajo, se jugoslovansko samoupravljanje lahko zdi teoretična konstrukcija intelektualcev, ki so hoteli zgraditi tako družbo, da ne bi bila kapitalistična in hkrati tudi ne podvržena strogi disciplini diktature proletariata. Če samoupravljanje zgolj opisujemo, se zdi ne-realno in neuresničljivo, pa vendar vsa jugoslovanska gospodarska dejavnost poteka že skoraj dvajset let po njegovih načelih.«

Avstralski list *Tribune*, ki izhaja v Sidneju, pa meni takole:

»To kar se danes dogaja v Jugoslaviji, je zelo pomembno za socialiste. Vodstva več zahodnoevropskih komunističnih partij temeljito preučujejo jugoslovan-

ske samoupravljanje. Jugoslovanski komunisti skušajo najti odgovor na nekatera birokratska izkrivljanja socialistične izgradnje. Za protitež birokratizmu so postavili samoupravljanje. Njegov poglaviti cilj je, da se čimveč kontrole, odgovornosti in možnosti odločanja dá neposredno v roke delovnemu ljudstvu. Sistem socialističnega samoupravljanja so uvedli leta 1951, leta 1965 pa so ga pomembno okrepile gospodarske in družbene reforme. Jugoslovani zavestno zmanjšujejo maneverski prostor birokratskim, sektaškim in tehnokratskim silam. Zaradi tega, ker je precejšen del tistega, kar delajo, enortodoksko in novo v socialistični praksi, jih večkrat ne jemljejo resno, večkrat so žrtve predsodkov in napačnih razlag. Ako bodo uspeli, oziroma v kakšni meri bodo uspeli, pa bo izredno pomembno vplivalo na razvoj socialistične teorije in prakse.«

Življenski standard je zaradi različnih reform in metod liberalizacije, ki jih uvaja režim, v zadnjih letih zelo porasel. Takó daje Slovenija vtis napredka, ki ga je mogoče primerjati s tistim v Zahodni Evropi, kar pa zadeva njeno glavno mesto Ljubljano, je težko najti nekaj, kar bi ga ločilo od kakega avstrijskega ali švicarskega mesta. Poleg izdelkov domačega gospodarstva je v prodajalnah tudi veliko blaga iz kapitalističnega sveta, in to po dokaj dostopnih cenah. Vsekakor je razvoj Slovenije, ki je bila dolgo del avstrijskega cesarstva, hitrejši od razvoja v drugih republikah, vendar je tudi povsem gotovo, da je življenjska raven v Jugoslaviji kot celoti znatno višja od tiste v deželah Vzhodne Evrope.

Vedenje ljudi v jugoslovanskih mestih, njihova neprisiljenost in vedrost, ustvarja ozračje svobode. To krepijo tudi neonske reklame, ki ne objavljajo komunističnih gesel, ampak imena industrijskih podjetij in izdelkov, med njimi tudi pogosto izdelkov kapitalističnih podjetij. Mnoga področja jugoslovanskega življenja so dostopna kritiki in prebivalci dežele izkoriščajo svojo svobodo izražanja in sami opozarjajo tuje opazovalce na nekatere negativne pojave. Tujec pa bo kmalu opazil, da je dvajset let 'neuvrščeni' dalo jugoslovanskemu socializmu človeško podobo, ki je napravila ta socializem tako privlačen in nalezljiv za države okrog Moskve.«

Revija za politična, gospodarska in kulturna vprašanja *Mondo operaio* je letos objavila članek italijanskega novinarja Gianni Finochiara z naslovom *Jugoslovanska pot v socializem*. Potem ko Finochiara citira in komentira nekaj sklepov 9. kongresa ZKJ, sklepa:

»Prava liberalizacija jugoslovanskih političnih struktur ne izhaja več iz političnih proklamacij in ni le manifestacija dobre volje, temveč je izraz svobode, ki ga je v gospodarsko življenje vnesla reforma. Z drugimi besedami, začela se je v trenutku, ko so ukinili politične cene surovin in notranje cene prilagodili svetovnim cenam in merilom; v trenutku, ko so se banke morale zanimati za usodo podjetij, katerim so dale kredite neposredno, ne več z jamstvom države in političnih teles, temveč na osnovi sposobnosti podjetij in realnosti njihovih proizvodnih načrtov; v trenutku, ko so podjetjem dovolili, da sama odločajo o porabi deviz, ki so jih zaslužila z izvozom, ko so dovolili akumulacijo kapitala in uvedli samostojno financiranje. Skratka, takrat, ko so gospodarstvo osvobodili političnega vmešavanja, ki je pogojevalo tisto, kar v jugoslovanski politični terminologiji pogumno imenujejo 'državno ekspropriacijo presežne vrednosti', se pravi celo vrsto obremenitev samoupravnih podjetij, ki so do reforme zajemale do 70 % dohodka podjetij, po reformi pa le še okoli 38 %, to pa je že povsem normalna mera obdavčenja.«

V novih razmerah in po globokih spremembah v gospodarski strukturi dežele je Zveza komunistov prevzela drugačno vlogo od tiste v preteklosti, vlogo, ki je popolnoma drugačna od vloge komunističnih partij v drugih deželah s kolektivističnim gospodarstvom. Zveza komunistov se je sprijaznila s tem, da ne predstavlja več izključne gibalne sile, ampak, idejno in politično vpliva na družbene procese ... in se bori proti etatističnim težnjam in vsem tistim, ki hočejo namerno ignorirati delovanje ekonomskih zakonitosti.«

Vsekakor vsa prizadevanja na področju liberalizacije jugoslovanskih gospodarskih in političnih struktur še niso končana in tudi liberalizacija, ki jo pomeni 9. kongres ZKJ ni vse, za čemer jugoslovanska družba teži in kar potrebuje. Navsezadnje pa previdnost in postopnost, s katero je ZKJ do zdaj vodila politični, gospodarski in družbeni razvoj dežele (ta je bila pred dvajsetimi leti med najbolj zaostalimi v Evropi) ni preprečila, temveč je zagotovila tisto revolucijo jugoslovanskih političnih struktur, ki pomeni danes, potem ko so usahnile nade češkoslovaške pomladi, najbolj napredne, najbolj demokratične in najbolj svobodne strukture, kar jih je mogoče najti v socialističnih deželah.«

Bitka na Neretvi ali razmišljanje o jugoslovanskem partizanskem filmu

A. Namesto uvoda
kratka zgodovina partizanskega filma

Od svojega prvega filma SLAVICA (1947) pa vse do danes se je jugoslovanska kinematografija uveljavila doma in v svetu predvsem s svojim specifičnim, nacionalnim žanrom — s partizanskim filmom. To so bile stvaritve, s katerimi smo skušali prikazati junaštvo naših narodov v narodnoosvobodilnem boju in zmago nezaščitenega, majhnega naroda v osrčju svetovne vojne nad premočnim sovražnikom. Šlo je za kolektiven upor zoper sovražnika, za solidarnost med različnimi političnimi, verskimi in drugimi odtenki, za individualno navezanost na Partijo in na skupne, humanistične cilje: šlo je za zajezitev vojne vihre, z nasiljem se upreti nasilju. Navzven pa smo se takrat predstavili kot narod, ki ni hotel umreti s ponosno dvignjeno glavo, marveč preživeti čas, v katerega so ga potisnili različni politični in imperialistični interesi takratnih sestavljalcev novega evropskega zemljevida.

Bil je to zares najbolj enoten zgodovinski trenutek jugoslovanskih narodov, zato se je začel po vojni intenzivno izražati v vseh umetniških stvaritvah kot simbol tragedije in kot simbol skupne zmage nad sovražnikom. Film, ki se je pri nas začel razvijati prav po vojni, nosi nedvoumni pečat filmske ponazoritve našega narodnoosvobodilnega življenja. Verodostojnost zgodovine nam je danes znana: zmagali smo, dokaz za to smo mi sami — dolžnosti borca so postale samoupravne dolžnosti, demokratičnost je postala imperativ našega življenja.

Film kot umetnost je postal tudi pri nas tisto najbolj razširjeno, najbolj komunikativno sredstvo, s katerim pridejo gledalci množično v stik, pa najsi gre pri tem samo za zabavo, za vzgojo ali za ideološki vpliv. Film je ves ta čas obveščal domačega in tujega gledalca o vzponu in moči naše nove ustvarjalne moči, družbenega sistema, o naših medsebojnih odnosih, predvsem pa o legendarnem štiriletnem, vojaško-revolucio-

narnem obdobju. Bile so filmske variante na to temo, izredno čiste in preproste, kot na primer zgodba iz Štiglicvega filma DOLINA MIRU pa filmi, ki so nastali v petdesetih letih in so skušali predstaviti le posamezne partizanske akcije ali dogodke iz življenja ilegalcev in diverzantov. Pojavil se je partizanski, psihološki film, najčešče slabo domišljen in posnet v stilu neinventivne kriminalke, kot na primer film Fadila Hadžića ABECEDA STRAHU. Da bi se takšnemu filmskega podajanju izognil, je začel Žika Mitrović snemati partizanske filme kot »western«. V filmih (Ešalon dr. M. Kapetan Leši, Obračun, Signali nad mestom) je poudarjal nepremagljivo junaštvo, njegovi junaki so ustvarjeni tako, da ne razmišljajo mnogo, marveč živijo v svetu akcije.

Vsebinska neizčrpnost naše revolucije je nudila mnogim ustvarjalcem individualne vizije posameznih zgodovinskih dogodkov, tako da smo dobili v preteklosti tudi komorne partizanske filme, ki obravnavajo samo kakšno drobno, posamezno psihološko dilemo, tvegano, a pomembno partizansko akcijo (na primer film DALEČ JE SONCE, po romanu Dobrice Čosića). V zadnjih dveh, treh letih pa so nosilci revolucionarnih idej v naših filmih posamezni borci — režiserji nam jih približujejo kot ljudi in njihova usoda se lahko najčešče simbolično interpretira kot usoda večine ljudi. Človek s filma postane vzorec za del realnega sveta. Sem sodi predvsem film Aleksandra Petrovića TRI, filmski opus Puriše Djordjevića DEKLE, SEN, JUTRO pa tudi film Miće Popovića VELIKANA.

Estetsko dognani sta stvaritvi slovenskih režiserjev Igorja Pretnarja PET MINUT RAJA in Franceta Stiglicja BALADA O TROBENTI IN OBLAKU. Svojo pot iskanja v svetu filmskega izraza je prehodil režiser Veljko Bulajić, ki se nam zdaj, po štirih letih intenzivnega dela ponovno predstavlja s filmom BITKA NA NERETVI.

B. Veljko Bulajić kot filmski mislec

Med številnimi variantami, kako najbolje predstaviti še vedno tako živo in pomembno zgodovinsko obdobje, kot je NOV, si je izbral režiser Veljko Bulajić načelo epske filmske strukture. Njegovi režijski koncepti so tipično hollywoodski: iztrgati iz bitke, spopada ali ofenzive posameznike, humanizirati njihova dejanja in jih ponovno prepustiti njihovi usodi, tako nepomembni v vsakem večjem spopadu ali vojni. Ali točneje: za sekvencami vojnih prizorov, napolnjenimi z izredno funkcionalno pirotehniko, se pojavi »individualna sekvenca«, v kateri izstopi posameznik, pove kakšen stavek — in znova se zvrsté pred nami dolge, naporene sekvence natrane s topovskim streljanjem in bombardiranjem. Ta montažni princip, ki je v kinematografiji, kot je Bulajićeva, obenem režijski koncept, je že uvedel v KOZARI (1962), relativno uspešnem filmskem epu o našem narodnoosvobodilnem boju.

Takšen način filmske režije je utrudljiv, saj med junaki ne more priti do dramatičnih konfliktov, ker so njihove usode speljane linearno. Dramatični zapleti so potemtakem izven režiserjeve ustvarjalne selekcije, v primeru BITKE NA NERETVI pa gre predvsem za veren prenos znanih zgodovinskih dejstev iz četrte ofenzive: za human odnos v humanem boju za partizanske tifusarje in ranjence.

Bulajićev film je bil delan v izredno ugodnih ustvarjalnih razmerah. V filmu nastopa šestdeset pomembnih domačih in tujih igralcev in pri tem moramo takoj ugotoviti, da so resnične vrednosti filmske igre na jugoslovanski strani. Ljubiša Samardžić, Lojze Rozman, Boris Dvornik, Fabijan Šovagović, Kole Angelovski in Bata Živojinović so v okviru možnosti, ki jim jih je dal le bežno skiciran filmski scenarij — ki pa je kasneje narasel, kakor je v nekem razgovoru omenil slovenski igralec Lojze Rozman v dva kilograma težak scenarij! — storili več, kot so od njih pričakovali. Ker vsak filmski zapis teži k nekemu pripovedovanju življenjske zgodbe, je bil tudi režiser BITKE NA NERETVI prisiljen skonstruirati zgodbo, ki bi bila preprosta, čustvena in tragična. Tako lahko v filmu sledimo zgodbi dveh bratov in sestre. Eden izmed bratov pade že takoj na začetku filmske bitke, njegov brat, igra ga Ljubiša Samardžić, prikriva sestri, partizanski bolničarki (Silva Koščina) bratovo smrt.

Vanjo je zaljubljen partizanski komandant Ivan (Lojze Rozman), oba sanjarita o poroki in svobodi, toda brat in sestra se znajdetata iz oči v oči s četniki in v spopadu z njimi tudi padeta. Komandant Ivan ostane sam. Boris Dvornik, ki igra nerazdružnega Samardžičevega soborca, se maščuje četnikom in jih začne v trenutku, ko jih partizani zajamejo kot talce, streljati. Zaradi tega mu strgajo našitke in pošljejo v četo. Prizori, v katerih igrajo omenjeni jugoslovanski igralci in Silva Koščina, so najbolj filmski in humani, človeški.

Drugače je s tujimi filmskimi igralci, ki nastopajo v Bulajićevem filmu kot kreatorji lastnih in v tem filmu zamišljenih filmskih vlog, hkrati se predstavljajo kot že uveljavljeni igralci iz drugih, po svetu znanih filmov. Epizoda Yul Brynnerja kot partizanskega diverzanta je popolnoma nerazvita vloga, ne vključuje se v koncept filma, saj deluje igralec preveč tuje in »kavbojsko«. Nič ni mogel narediti iz svoje vloge Sergej Bondarčuk, čeprav se je trudil vnesti v film patos in sentimentalnost. Orson Welles se pojavi samo dvakrat, prvič v nemškem generalnem štabu, drugič v skonstruiranem dialogu in dvoboju s kraljevim poveljnikom četniških oboroženih sil, v katerem ga poveljnik ustrelji. Vsekakor slaba kopija kavbojskih obračunov in sploh je snemanje uničenja četnikov v četrtri ofenzivi pokazano vse nekam preveč naivno in zato neprepričljivo. Iz tega neizenačenega povprečja se dviga poleg že omenjene Silve Koščine samo še nemški igralec Hardy Krüger v vlogi nemškega oficirja, kar pa je razumljivo, saj jima je pri minimalnem besedilu svetoval tuj filmski scenarist.

Posebna pozornost gre filmski kameri zagrebškega snemalca Tomislava Pinterja. Ustvaril je izredno vizualno podobo bojnega meteža na Balkanu, saj se skozi fotografijo vleče neka izredna barvna melanholija in žalost, ki dobivata v nekaterih prizorih globlje dimenzije in sanjske vizije, kot je na primer tista z Mileno Dravić in Olegom Vidovom.

Z vsemi temi pomanjkljivostmi in neizenačenostmi pa je Bulajićev film BITKA NA NERETVI predvsem izredno mogočen narodni filmski ep, ki pretresljivo priča o naši zgodovinski preteklosti, čeprav včasih ne dosega izjemne umetniške ravni: včasih je celo malo utrudljiv. Toda film si je treba vsekakor ogledati, saj bo obredel ves svet in bomo o njem najbrž še mnogo slišali.

B. Š.

Kaj pripravljajo slovenske založbe za leto 1970

Ko smo pregledali založniško dejavnost v letu 1969, si oglejmo še programe slovenskih založb za leto 1970. Kljub najrazličnejšim težavam v založništvu, zlasti pri prodaji knjig, kljub manjšemu zanimanju ljudi za knjige, kljub težavam z inozemskimi avtorji, s prevodi, tantjemami, kljub kroničnemu pomanjkanju časa, so programi slovenskih založb za prihodnje leto vseeno dovolj obširni in, upajmo, tudi dovolj kvalitetni. Res pa je pri nekaterih založniških hišah opaziti, da skrčujejo svoje programe in se pri tem še vedno love za svoj založniški izraz.

Na drugi strani pa je pri eni, dveh založniških ustanovah opaziti nenehno rast, širjenje programov in vsestranski razmah, tako da se včasih lahko že vprašamo, če je to naravno, zdravo in če nekega dne vendarle ne bo izbruhnila kriza.

Pri drugih založniških hišah pa je opaziti, da ostajajo na solidnih temeljih in skrbno, pretehtano, čeprav morda malce nedinamično za današnji čas, snujejo svoje programe in trezno oskrbujejo slovenski knjižni trg s solidnimi knjigami. Seveda opažamo tudi pri knjigah splošen pojav — podražitev.

Zato se lahko samo vprašamo, ali bo slovenski knjižni trg sposoben absorbirati vse knjižno bogastvo, ki se nam ponuja. Toda to je že drugo vprašanje, o katerem ne bi govorili. To je vsekakor prvenstvena skrb založb, njihovih komercialnih vodstev. Mi pa si rajši pogledjmo, kaj so uredniki slovenskih založb pripravili za leto 1970. Polistajmo torej po knjižnih programih za prihodnje leto.

MLADINSKA KNJIGA

Pred seboj imamo založniški program Mladinske knjige za leto 1970. To je že cela brošura, ki ima 42 strani. Lahko trdimo, da je založba Mladinska knjiga postala najmočnejša slovenska založba, saj je za prihodnje leto pripravila tudi najbolj obsežen program.

Naj v podkrepitev teh trditev ugotovimo samo to, da obsega program nič manj kot 37 knjižnih zbirk, od teh se nekatere dele celó na podzbirke z domačimi in tujimi avtorji. Sedemintrideset raznih knjižnih zbirk pa za razmere slovenskega knjižnega trga že nekaj pomeni. Se več pa pomeni, če povemo, da obsega program nič manj kot 300 naslovov! Če pobrskamo po podatkih za dve

leti nazaj, lahko ugotovimo, da je Mladinska knjiga za leto 1968 napovedovala 140 knjig v štiriindvajsetih zbirkah, letos pa napoveduje 300 knjig v sedemintridesetih zbirkah, torej je založba v dveh letih podvojila svoj program dela. Če odštejemo nedelje in praznike, bo morala torej založba vsak delovni dan izdati po eno knjigo, če bo hotela izpolniti svoj založniški načrt. To pa je vsaj za naše razmere že kar precej.

Delo Mladinske knjige je usmerjeno predvsem v izdaje za mlade bralce od najmlajših pa do tistih, ki obiskujejo univerzo. V zadnjih letih je Mladinska knjiga ta svoj program znatno razširila tudi v izdajanje knjig enciklopedične narave, v izdajanje umetnostnih knjig pa raznih priročnikov. Seveda založba redno izdaja tudi leposlovna dela za odrasle in posveča skrb izvirnim domačim novitetam. Sicer pa si oglejmo program.

V njem so na prvem mestu standardne zbirke za mlade bralce, in sicer: zbirke Najdihojca, Cicibanova knjižnica, Čebelica, Zlata ptica, Sinji galeb, Kekčeva knjižnica, Biseri. K tem knjigam za mlade bralce naj omenimo še izbrano delo Toneta Seliškarja, Bevkovo čitanko in izbrana dela Karla Maya. Potem pa smo že prišli do zbirke Kondor, v nji moramo omeniti vsaj nekaj naslovov knjig. Predvidenih je deset knjig, med njimi izbrano delo Valentina Vodnika, izbrano delo Zofke Kvedrove. Nadalje je predviden izbor Makedonske narodne pesmi, pa izbor novel Dostojevskega, Cyrano de Bergerac. Zbirka Globus z izbranimi potopisnimi deli predvideva eno domače delo (Vid Pečjak: ZDA) in dva prevoda, med njimi Sven Hedinov potopis Skozi azijske divjine.

Založba Mladinska knjiga skrbi za uveljavljanje mladih avtorjev in izdaja posebno zbirko Pota mladih. V njej sta napovedani pesniški zbirki Miroslava Slane in Ivana Cimermana. Zbirka Levstikov hram napoveduje tri dela, med njimi nov roman Nade Matičičeve. Sploh je posebna knjižna zbirka namenjena izvirnim delom slovenskih avtorjev.

V tej izvirni knjigi je za zdaj napovedanih šest knjig, če bodo nova dela prispela pravočasno, pa bo založba lahko izdala osem knjig te zbirke. V tej zbirki izidejo spomini Mihe Marinka, pripoved narodnega heroja Staneta Semiča-Dakija Najboljši so padli. Anton Slodnjak bo pripravil v posebni knjigi izbor pozabljenih slovenskih pesnikov in

pisatelj. Tu izide znova Franceta Novšaka roman Dečki. V eni kaseti pa bo založba izdala tri Slodnjakove biografske knjige, in sicer o Prešernu (Neiztrohnjeno srce), Levstiku (Pogine naj pes) in Cankarju (Knjiga o Cankarju).

Domači literaturi, predvsem klasični, je namenjena zbirka Naša beseda. Za leto 1970 je predvidenih dvajset knjig. Od klasikov bodo zastopani Janez Meninger, Fran Erjavec, Čop in Kopitar, Ivan Pregelj, Vodnik, Linhart in Pohlin. Dve knjigi bosta posvečeni izbranemu delu Antona Ingoliča, tri knjige delu Cirila Kosmaja, dve delu Ivana Potrča, predstavljeni pa bodo še Josip Vidmar, Pavel Golia, Ivo Brnčič, Ivan Prijatelj, Božo Vodusek, Edvard Kocbek in Tone Vodnik.

Posebna knjižna zbirka je posvečena liriki (zastopani bodo Sapho, Macha, Carducci), posebna spet dramatik. Zbirka svetovne književnosti napoveduje pet knjig, med njimi roman Solženicina Prvi krog pa Haškovega Dobrega vojaka Švejka. Elitna zbirka Mladinske knjige je zbirka Monumenta literarum slovenicarum; v nji izidejo izbrana pisma predstavnikov moderne, Trubarjev Katekizem, Prešernova pisma, Pisanice, faksimile rokopisa ene od Zupančičevih pesniških zbirk. Izven zbirke izide Hrvojev misal, napovedana pa je celotna izdaja Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske.

Če se ozremo na dela neleposlovne narave, moramo omeniti na prvem mestu zbirko Ars Sloveniae, ki naj bi v prihodnjem letu prinesla pet knjig, med njimi knjigo o gotskem slikarstvu, pa o slikarstvu XVII. stoletja, dve knjigi o arhitekturi ter knjigo o antični umetnosti. Posebna knjižna zbirka nosi naslov Literatura o družbi, spet druga Kultura. V slednji zbirki izide nekaj pomembnih monografij, na primer knjiga o glasbeni kulturi na Slovenskem, monografija o Maksimu Gaspariju, knjiga o slovenskih nošah, pa umetnostnozgodovinski slovar itd. Omeniti moramo še enciklopedične izdaje. Zaključena bo Ilustrirana enciklopedija živali, enako tudi Sodobna ilustrišana enciklopedija. Zbirki Svet in čas ter Narava okoli nas bosta posvečeni prirodnoslovnim delom.

Naj samo omenimo zbirko, posvečeno velikim možem (Rafael, Dante, Meštrovich, Napoleon, Beethoven, pa vrsto knjig, ki ne sodijo v nobeno zbirko. Marsikaj bi lahko še navedli iz programa Mladinske knjige za prihodnje leto. Toda že samo naštevanje avtorjev in naslovov knjig bi nas zavedlo predaleč. Ze nekaj teh površnih podatkov pa kaže na izredno obsežnost založniškega progra-

ma Mladinske knjige, saj obeta dati slovenskemu človeku obilico knjig najrazličnejše narave.

PREŠERNOVA DRUŽBA

je nastala na svetlih tradicijah slovenskega založništva, na zgledu tistih založb, ki so vsako leto dale slovenskim ljudem za nizko ceno zbirko več dobrih knjig. Tudi Prešernova družba izdaja vsako leto redno knjižno zbirko in z njo posreduje kar najširšemu krogu preprostejših bralcev nekaj kvalitetnega branja. Žal pa bi število naročnikov v zadnjih letih ne raste, kot bi moralo. Čeprav se število rednih naročnikov suče blizu 100 000, pa bi jih bilo lahko več. Zato pa bi založba morala kaj ukreniti in se ne bi smela zadovoljiti z dosedanjimi uspehi. Ti okrepi so gotovo organizacijske narave, saj uredništvo te založbe skrbi za kvaliteten program.

Med knjigami, ki bodo izšle v prihodnjem letu v okviru redne knjižne zbirke, je seveda omeniti na prvem mestu tradicionalni koledar. Nadalje bodo izšla tri dela domačih avtorjev. Leopold Suhodolčan je napisal povest Sledovi molčevih, v nji je v slogu moderne kriminalke prikazal tragično zgodbo z naših cest. Pavleta Zidarja mladinska povest Pišem knjigo je povest o mladem človeku. Franca S. Finžgarja Prerokovana in Boji pa sta znani deli iz prve svetovne vojne. Nadalje izide še prevod odličnega romana angleškega pisatelja D. H. Lawrencea Izgubljenka ter Zgodovina slovenskega osvobodilnega boja izpod peresa našega znanega zgodovinarja Metoda Mikuža.

Drugi del dejavnosti Prešernove družbe predstavlja izdajanje zanimivih in kvalitetnih leposlovnih del v zbirki žepnih romanov. Tudi v letu 1970 bo Prešernova družba izdala šest zanimivih knjig. Italijanski pisatelj Giuseppe Marotta je znan po romanu Neapeljsko zlato, v njem je naslikal podobo svojega rodnega Neaplja. Pri Prešernovi družbi pa izide prihodnje leto roman Milančanke, v njem 31 žena pripoveduje o svojih ljubezenskih doživetjih. Roman ameriškega pisatelja Allena Eoya Evansa Proti severu opisuje resnične zgodbe, ko so med drugo svetovno vojno delali cesto čez Aljasko. Peruanski pisatelj Mario Vargas Llosa je avtor romana Zelena hiša. Takó se imenuje beznica ob pragozdu, kjer se spletajo najrazličnejše usode. Tragična in pretresljiva je zgodba, ki jo pripoveduje francoski pisatelj André Pieyre de Mandiargues Na robu. Roman Morski orel (avtor je Edouard

Peisson) pa je pustolovski roman, ki se dogaja na južnem morju. Slednjič je v zbirki prihodnjega leta zastopan še švedski pisatelj Karl Ivar Lo Johansson z romanom Samo mati, romanom o življenjski usodi poljedelke, ki po nesrečni ljubezni najde smisel življenja v materinstvu.

CANKARJEVA ZALOŽBA

Cankarjeva založba izdaja predvsem dvoje vrst knjig, leposlovna dela in znanstveno, politično ter ekonomsko literaturo. Izdajanje marksistične literature, filozofskih del in publikacij, ki govorijo o aktualnih družbenih problemih, prav gotovo ni lahka naloga. Zlasti ne v sedanjem času, ko spričo naglice življenja ni dosti časa za poglobljeno obravnavanje problemov in temeljitejši študij. Toda Cankarjeva založba že vsa povojna leta, včasih bolj uspešno, včasih manj, orje ledino in z večjo ali manjšo podporo družbe skrbi za to literaturo, ki je med našimi izdajami vsekakor pastorka.

Tudi za leto 1970 objavlja založba program tovrstnih del. Med temi knjigami naj omenimo tretjo knjigo Marxovega kapitala; išla bo v prevodu profesorja Ivana Lavrača. Ob stoletnici Leninovega rojstva bo Cankarjeva založba izdala knjigo, katere avtorja sta Ernst Fischer ter Franz Marek in nosi naslov Kaj je Lenin resnično rekel. Avtorja osvetljujejo Leninovo teoretično dejavnost pa tudi značilne odlomke iz Leninovega praktičnega delovanja. Ernst Fischer pa je avtor knjige Kaj je Marx resnično rekel. Na podlagi pisma, knjig in beležk je znani marksistični filozof obdelal glavna vprašanja iz Marxovih del.

Domače delo predstavlja knjiga Jožka Humerja Občina in občan, eno izmed prvih del, ki učinkovito obravnavajo vprašanja naše komunalne ureditve. Družbeno in politična ureditev SFRJ je pravzaprav učbenik, napisal pa ga je Veljko Mratović. Zaradi odlično napisanega teksta je v srbohrvaškem originalu išlo že sedem izdaj. Cankarjeva založba bo izdala slovenski prevod, ki pa ne bo namenjen samo za srednje šole, temveč bo tudi širši javnosti koristen pripomoček. Profesor Lipovec Filip je napisal knjigo Mere uspešnosti poslovanja. V njej podrobno razčlenjuje posamezne dejavnike, ki vplivajo na uspešnost gospodarjenja. Albin Orthaber, znani slovenski ekonomist, pa je napisal knjigo Planiranje in intervencionizem v narodnem gospodarstvu. To delo je zraslo iz avtorjevega dolgoletnega delovanja v

domaćih in tujih planskih institucijah. Je teoretično in praktično ter bo vsem gospodarskim delavcem kot študentom koristno pri delu in študiju. Ivan Turk pa je avtor knjige Ekonomika podjetja, ki naj bi predstavljala podlago za poslovno odločanje. Pomembna bo še knjiga Industrijska psihologija (avtor je ameriški psiholog B. von Haller Gilmer), saj obravnava psihične aspekte vodenja, nadziranja, kadrovske politike in delovne zaščite v podjetju.

Leposlovna dela bo Cankarjeva založba v letu 1970 izdajala predvsem v treh knjižnih zbirkah, ki so se kot tradicionalne zbirke močno uveljavile med bralci. To so zbirke Mozaik, Bios in Sto romanov. Čeprav pričakujemo, da bo Cankarjeva založba nadaljevala izdajanje Zolajevega zbranega dela v slovenskem prevodu in bo še nadalje izdajala izbrana dela iz sodobnega domačega in svetovnega slovstva v zbirki Bela krizantema (program še ni objavljen), pa je vendar glavni del tovrstne dejavnosti osredotočen okoli prej omenjenih treh poglobljenih zbirk. Kakovosten, pester in zanimiv program iz leta v leto razširja krog naročnikov teh zbirk. Če k temu dodamo okusno zunanjo opremo, kar velja zlasti za Mozaik in Bois, pa tisk na brezlesnem papirju in kvalitetne prevode, pa je zanimanje za te kvalitetne knjige razumljivo toliko bolj.

V zbirki Mozaik bodo išla štiri zanimiva dela v štirih knjigah. Psihološko dognan roman o ameriških ženskah treh generacij, roman, ki prikazuje življenje na novem kontinentu pred zadnjo vojno, med njo in neposredno po njej nosi naslov Matere in hčere (Evan Hunter). Roman je eden izmed svetovnih best-sellerjev. Avstrijski pisatelj Johannes M. Simmel je avtor romana Kje je tvoj brat Abel?, ki kaže podobo povojnih razmer v Nemčiji od zavezniške zasedbe pa prav do zadnjih dni. Roman Pariške čarovnice (avtor je Hans J. Rehfish) pa posega v zgodovino in razkriva ozadje dobe sončnega kralja Francije Ludovika XIV. Iz angleške književnosti bomo dobili prevod romana Navzgor proti pojočim goram, ki predstavlja nadaljevanje znanega pripovednega teksta Kako zelena je bila moja dolina. To je torej drugi del trilogije pisatelja Richarda Llewellyna, epopeje o ljudeh iz Wallesa, to pot o tistih, ki so iz domovine odšli v Južno Ameriko.

V zbirki Bios bo išlo pet knjig s štirimi deli, kajti prvo delo, Ura detektivov izpod peresa Jürgena Thorwalda, bo obsegalo dve knjigi. Bo pa to skupaj z Detektivi, ki so išli predlanskim, poskus,

da prikaže moderno kriminalistiko. Zanimiva bo knjiga o biografiji Habsburžanov od začetka rodovine pa do sarajevskega atentata. Hudomušen ton pripovedi ameriške avtorice Dorothy G. McGuigan bo gotovo všeč tudi slovenskim bralcem. Duhoviti angleški pripovednik Duff Cooper, po poklicu sam diplomat, je napisal knjigo o znamenitem francoskem politikantu Talleyrandu, Napoleonovem zunanjem ministru, kasnejšem izdajalcu Korzičana, diplomatu, ki je imel vedno dvoje želez v ognju. Knjiga Močnejše od moških (avtor je Ashley Montagu) razpravlja o ženskah in bo zaradi avtorjevih trditev o močnejšem ženskem spolu mikavno branje.

Zbirka Sto romanov je seveda še bolj pestra zbirka, saj je njen namen posredovati slovenskim bralcem najboljša dela svetovnega slovstva po dostopni ceni. V šestem letniku bo v 13 knjigah predstavljenih osem del nesporne umetniške vrednosti. Ze če naštejemo samo naslove, vidimo, da gre za kvalitetna dela. V tej zbirki bo izšel roman Thomasa Manna Doktor Faustus, Stendhalov roman Lucien Leuwen, pa Marcela Prousta roman V Swanovem svetu. V zbirki Sto romanov bo založba izdala roman znanega indijskega pesnika, misleca in pisatelja Rabindranatha Tagoreja Dom in svet, roman ruskega klasika Nikolaja Leskova Soborjani, pa zgodovinski roman Vergilova smrt, ki ga je napisal Hermann Broch. Zastopana bo sta še Hermann Hesse (z romanom Stepni volk) in Scott Fitzgerald (z romanom o tragičnem parveniju Veliki Gatsby).

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

Državna založba Slovenije je tista založba, ki vsa leta enakomerno, brez posebnih bučnih napovedi, pa tudi brez pretresov, solidno izpolnjuje svoj kulturni program. Ta ni ravno majhen, kot dokazuje raznolikost in obsežnost založniškega programa, ki obsega od leposlovnih del pa tja do šolskih knjig in muzikalij ter revij, vrsto najrazličnejših publikacij. Državna založba ima v svojem založniškem programu vrsto specialnih izdaj, ki pomenijo izpolnjevanje posebnega kulturnega programa. Izdaja veliko poezije, skrbi za leposlovna dela, za poljudno znanost, za likovno-umetnostne edicije, izdaja prevode iz srbohrvatske literature, skratka, njeno delo je nadvse razvejano.

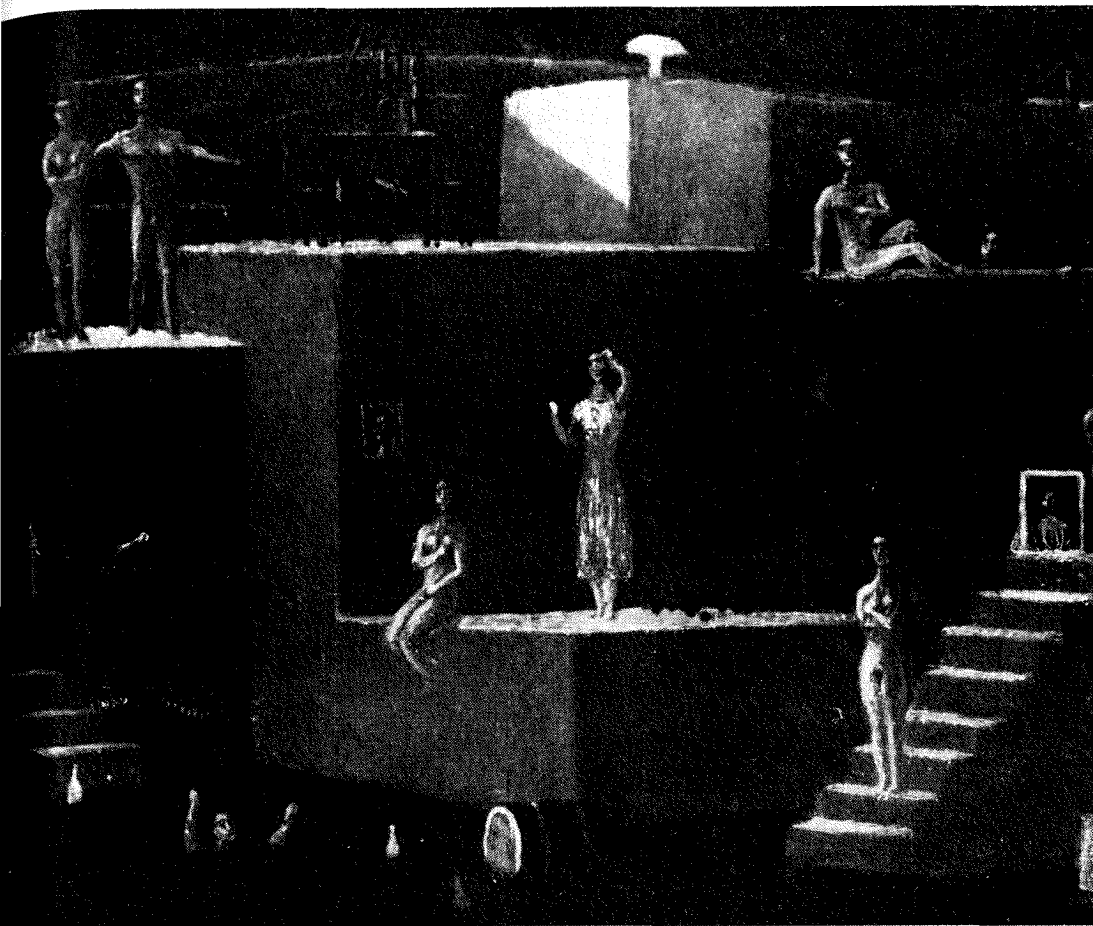
Če si ogleđamo najprej leposlovnne knjige, moramo pregledati program zbir-

ke z naslovom Moderni roman. Trije avtorji knjig iz te zbirke so nam že znani. Med njimi je pri nas priljubljeni in dobro znani Alberto Moravia (z romanom Pozornost), nadalje nemški pisatelj Günther Grass (roman Lokalna anestezija) ter bolgarska pisateljica Blaga Dimitrova (Potovanje k sebi). Se neznana avtorica je Simone de Beauvoir z romanom Spomini mladega dekleta. Biografske romane izdaja Državna založba v zbirki Biografije. Vsaj tu lahko zasledimo domačega avtorja, in sicer pisateljico Mimi Malenšek, ki je napisala roman o Ketteju in Murnu pod naslovod Pojoči labodi. Sicer pa tu znova izide že znani roman Arthurja Luterja o Lermontovu (Demon) ter biografija Rudolfa Harmsa o Robertu Kochu.

Nova bo knjižna zbirka Moderna družba, ki bo prinesla aktualna dela družboslovja. Napovedane so tri knjige, med njimi delo domačega avtorja Staneta Kraševca Človeštvo in kruh. Ostali dve knjigi sta Nova industrijska država (avtor John K. Galbraith) in Svet v času, ki prihaja (1970—1980), katere avtorji so Ch. von Weizsäcker in drugi.

Državna založba posveča vso pozornost izdajanju zgodovinskih del. Zaradi svojega tehtnega in kritičnega izbora ter aktualnih tem si je sloves pridobila zbirka Kultura in zgodovina. Slovenskim bralcem posreduje znanstvena dela z najrazličnejših področij človeškega duha, njegove materialne kulture in preteklosti. Tri knjige letošnjega programa bodo gotovo zanimive za večji krog bralcev, ki so jim tovrstna dela pri srcu. Harold Schonberg je avtor knjige o velikih pianistih. Povsem drugačna bo knjiga Pot svile (avtor Luce Boulnois). R. Romano in A. Tenenti pa sta avtorja knjige Temelji modernega sveta. Upajmo, da bo Državna založba v prihodnjem letu nadaljevala izdajanje Zgodovine človeštva, ki jo založba izdaja v sodelovanju z Unescocom in da bodo izšle tri napovedane knjige Luigija Paretiija Stari svet, ki obravnavajo zgodovino starega veka do leta 500 n. šteta.

Enega največjih založniških dejanj predstavlja izdaja zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev, prve slovenske kritične izdaje domačih klasikov. V letu 1970 bo izšla stota knjiga te edinstvene zbirke. Založba obeta pospešeno izdajanje zbranega dela Ivana Cankarja, čemur smemo glede na zadnje izdaje Cankarjevega dela verjeti. Napovedanih je šest knjig, v njih pa bodo zastopani: Župančič, Prežihov Voranc in dolgo napovedovani Kosovel. Slovenske sodobne avtorje, katerih dela bodo izhajala izven

Marko Suštaršič: *Poplava*, 1955, olje

zbirk, pa bodo predstavljali Danilo Lokar (novele Božična gos), Matevž Hace (povest Vaška kronika), Mimi Malenšek (partizanski roman o bitki za Dražgoše), Pavle Zidar (kratki roman Jaz sem ti), Marjan Rožanc (novele), Branko Šömen in Žarko Petan (humoreske).

Domači avtorji so zastopani tudi med izdajami esejistične literature in publicistike. Tako izidejo v letu 1970 Vidmarjeva Srečanja s sodobniki, Antona Ocvirka Študije, založba pa bo poskrbela tudi za novo izdajo Kardeljeve knjige Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Janko Kos bo izdal komparativno študijo Prešeren in evropska romantika. V popularni, bogato ilustrirani izdaji bo izšla še Zgodovina Slovencev (avtorja Ferdo Ge-

strin in Vasilij Melik). Napovedane so nove pesmi Lojzeta Krakarja, izbrane pesmi Pavla Golie, Kajetana Koviča, Marta Ognar in Frančka Rudolfa. Z zemljepisnega področja bo založba izdala knjigo Svetozarja Ilesiča o Sovjetski zvezi, Sergeja Pavlina knjigo o barvah ter Jožeta Mačka knjigo o varstvu okrasnih rastlin.

Državna založba bo nadaljevala izdajo Shakespearovega izbranega dela v slovenščini; izšli bosta dve nadaljnji knjigi. Prav tako bo v prihodnjem letu s šestimi preostalimi knjigami zaključena zbirka Umetnost v slikah, medtem ko založba pripravlja še nekatere druge likovne izdaje. Državna založba Slovenije bo v letu 1970 na novo izdala Pu-

škinova izbrana dela v šestih knjigah, začela pa bo izdajati dela Henrika Sienkiewicza v desetih knjigah. Prvi knjigi bo sledilo nadaljevanje Slovarja slovenskega knjižnega jezika, napovedana je antologija sodobne angleške lirike v slovenščini itd. itd. Pogrešamo pa dela svetovnih klasikov. Sicer pa program še ni dokončen in bo v omenjeni okvir prišla še marsikatera nova knjiga. Vsekakor pa nam bo Državna založba posredovala obilico najraznovrstnejših knjig.

ZAVOD BOREC

Zavod Borec si je v svojem dolgoletnem delovanju utrdil tako svojo založniško fiziognomijo kot svoj založniški program, saj je zavod pravzaprav edina specializirana slovenska založba, ki izdaja predvsem knjige s področja osvobodilnega boja ter knjige z vojno oziroma revolucionarno tematiko. Tudi za leto 1970 je program založbe sestavljen v tem smislu.

Edinstven bo zbornik dokumentov, člankov in spominov Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, zbornik, ki bo izčrpno prikazal udeležbo slovenskih žena in deklet v boju za svobodo. Zbornik bo obsegal dve knjigi in bo rezultat dolgotrajnega dela. Vrsto reportaž o požganih slovenskih vaseh je napisala skupina novinarjev Ljubljanskega dnevnika. Zdaj bodo te reportaže pod naslovom Požgane slovenske vasi izšle tudi v knjigi. Partizanska ljudska pesem pa bo naslov knjige, ki bo prinesla okoli 150 pesmi, ki so jih med vojno napisali preprosti, nesolani ljudje. Pesmi so izraz ljudske ustvarjalnosti in nam pripovedujejo o pretresljivih doživetjih v ječah, gozdovih in preganstvu. Uredil jih je Črtomir Sinkovec. V knjigi spominov šestnajstih nekdanjih aktivnih članov in voditeljev preporodovskega gibanja Preporodovci proti Avstriji bodo ohranjeni podatki o boju zavedne slovenske inteligence proti avstro-ogrski monarhiji in za združitev z drugimi južnoslovanskimi narodi.

Poleg teh štirih originalnih del, katerim se bo ob koncu letošnjega leta predvidoma pridružila še tretja, zaključna knjiga Toneta Svetove romana Ukana, bo založniški zavod Borec izdal v prihodnjem letu še štiri prevode. Naj omenimo Eriha Koša knjigo Pokol v Novem Sadu, ki vsebuje pričevanje o usodnih dogodkih v Novem Sadu v začetku leta 1942. Tedaj so namreč madžarski fašisti pobili v Novem Sadu več tisoč ljudi, ker so menili, da je v tem mestu jedro osvobodilnega boja. Docela dru-

gam nas bo popeljala knjiga francoskega novinarja o Kitajski. Avtor je Robert Guillaime, ki je sam večkrat obiskal Kitajsko in je o tej deželi napisal vrsto pričevanj. Svoje vtise o Kitajski je združil v knjigi, v kateri skuša odgovoriti na najrazličnejša vprašanja v zvezi s to skrivnostno deželo. Ruski pisec S. Smirnov pa je napisal zgodovinsko pričevanje o branilcih trdnjave Brest, ki so se na poljsko-sovjetski meji še tedne branili nemškim zavojevalcem, čeprav se je frontna črta pomaknila že globoko proti vzhodu v sovjetsko ozemlje. S področja vohunstva in druge svetovne vojne pa je zajeta knjiga Dvoboj vohunov, ki jo je napisal francoski avtor Gilles Perrault. Knjiga pripoveduje o akcijah vohunov, diverzantov in o obveščevalcih, ki so žrtvovali svoja življenja za uspeh zavezniške invazije junija 1944.

Program zavoda Borec nam pokaže, da gre za zgolj dokumentarna dela, ki jih ima za leto 1970 založba v pripravi. Pogrešamo pa umetniških del s tematiko osvobodilnega boja, pa naj gre za domača ali tuja dela. Prepričani smo, da je pri naših udeležencih osvobodilnega boja, zlasti pri slovenskih pisateljih, še nekaj del, ki govorijo o našem boju za svobodo, del, ki bi bila vredna, da pridejo v roke bralcev. Morda utegne Borec izdati še katero izmed takih del, saj je doslej pokazal do slovenskih avtorjev dosti pozornosti.

ZALOŽBA OBZORJA

Založba Obzorja pa je spet ena tistih velikih slovenskih založb, katerih program obsega celo brošuro. Razen tega ta založba izdaja zelo raznovrstno literaturo, čeprav je njen poglobljen program usmerjen v izdajanje del za branje širokega kroga ljudi. Tem svojim načelom se založba tudi v letu 1970 ni izneverila, čeprav lahko ugotovimo, da je napovedan obseg izdajanja knjig vendarle nekoliko skrčen v primerjavi s preteklim ali predpreteklim letom.

Založba Obzorja pa sicer napoveduje v prihodnjem letu deset knjižnih zbirk, v katerih bo predvidoma izšlo 69 knjig. Pri tem je zlasti razveseljivo, da založba ni pozabila domačih avtorjev in da med pisatelji napovedanih del srečamo vrsto domačih, zlasti tudi mladih pesnikov in pisateljev. Prav tako je poudariti, da je med navedenimi vsaj polovica takih zbirk, ki bodo prinesla izključno leposlovna dela, kar je še posebna značilnost izdaj te založniške hiše. Zaradi obsežnosti programa vseh knjig ne moremo

prikazati, omejimo pa se lahko vsaj na najpomembnejše.

Prva knjižna zbirka je zbirka Nova Obzorja, namenjena najširšemu krogu ljubiteljev dobre, kvalitetne in hkrati privlačne knjige. V tej zbirki izide šest knjig, med njimi tretja knjiga romana Vladimira Kavčiča Zrtve. S to knjigo bo zaključena epopeja o osvobodilnem boju v Poljanski dolini. Iz ameriške književnosti bo knjiga Veliko nebo, roman o prvih ameriških pionirjih in njih usodah pri prodiranju na Zahod. Roman je napisal pri nas neznani avtor A. B. Gunthrie. Pač pa so naslednje štiri knjige delo znanih pisateljev. Francoski pisatelj François Mauriac je napisal roman Thérèse Desqueyroux, roman o zakonski tragediji brez ljubezni. James Jones, avtor romana Od tod do večnosti, je roman Tanka rdeča črta, ki ga bo založba Obzorja posredovala slovenskim bralcem, posvetil vojakom, borcem z Japonci na otoku Guadalcanal. Zadnji tekst bo roman sedaj že tako dobro znanega in preganjanega sovjetskega pisatelja Aleksandra Solženicina Prvi krog pekla, v njem prikazuje Stalinovo taborišče za uporne intelektualce.

Podobna knjižna zbirka je zbirka Prizma, le da v tej seriji izhajajo predvsem knjige sodobnejšega žanra. Tu bomo spet srečali že znanega Hansa Kadesa z romanom o genialnem raziskovalcu (Monstrum), pa Hansa Habeja z romanom Mreža, ki je kriminalna zgodba iz današnjega sveta. V vojni čas sega roman o boju med angleško in nemško vohunsko službo Po mračnih potih, ki ga je napisal Peter Cheyney, medtem ko roman Dekle z zelenimi očmi (avtor Edna O'Brien) pripoveduje o usodi dekleta v mestu.

Zbirka Veliki možje je zbirka biografskih romanov, ki jo tako kot druge založbe izdajajo tudi Obzorja. Tri knjige bodo posvečene Napoleonu, slikarju Gauquinu in Victorju Hugoju. V zbirki Iz slovenske kulturne zakladnice sta na programu dve knjigi z dvema klasičnima tekstoma slovenske literature, opremljenima z uvodnima esejema: Kettejeve poezije s spremno besedo Nika Grafenauerja in Krst pri Savici Franceta Prešerna s spremno besedo Borisa Paternuja.

Dve knjigi bo prinesla zbirka o domačih in tujih gorah, med njimi Kugyjevo knjigo o Julijskih Alpah. Najobsežnejša pa bo gotovo zbirka Svet v knjigi, v nji bo predvidoma izšlo trinajst knjig. Znova izide v tej zbirki Theodora Pliwieria trilogija Moskva, Stalingrad, Berlin. Zaključne boje za Berlin bomo spo-

znali tudi iz knjige Bitka za Berlin, ki jo je napisal Cornelius Ryan, avtor znane knjige Najdaljši dan. Svojevrstna bo knjiga Vohuni in obveščevalci, ki bo prinesla nekako zgodovino obveščevalstva oziroma prikazala znane obveščevalce v svetovni zgodovini. Podobno nemške povojne družbe riše znani in pri nas že priljubljeni nemški pisatelj Hans Helmut Kirst v romanu Brez domovine. Nova knjiga Lionela Davidsona Zaklad ob Jordanu bo prikazala svet ob Jordanu, seveda pred zadnjim spopadom. Svojevrsten bo prikaz osebnosti Onassisa v knjigi s tem naslovom. Nadalje so v okviru te zbirke predvideni še štirje romani, med katerimi naj zabeležimo roman Pearl Buckove Orhideja in roman srbske pisateljice Jare Ribnikar Jan Nepomuk.

Založba Obzorja podpira prizadevanja domačih pesnikov in pisateljev; dokaz za to je zbirka Izvirno leposlovje, v nji bo izšlo štirinajst knjig domačih avtorjev. Založba bo začela izdajati izbrano delo Bratka Krefta, in sicer bosta izšli dve knjigi. Smiljan Rozman je avtor romana o sodobni generaciji, ki bo izšel pod naslovom Orkester. Kroniko jesniške delavske družine predstavlja najnovejši tekst Pavla Zidarja Dim. Dimitrij Rupel, zastopnik najmlajše generacije, bo izdal novo knjigo Bele sobe, njegov tovariš Mate Dolenc pa zbirko novel. Rok Arih je avtor romana Menjave, Janez Švajcner pa romana Klop v zelenem, v katerem obravnava usodo oficirja, ki se vrne v civilno življenje. Daj mi roko, Veronika je novi tekst Nade Matičičeve. Peter Božič bo izdal šest svojih najbolj značilnih dramskih tekstov, Dušan Jovanovič pa dve drami. Dušan Mevlja bo objavil knjigo resnih tekstov, ki bodo tega humorista predstavili z druge strani.

Nadalje izidejo potopisni teksti pokladatelja Marjana Kozine Veseli potopisi pa Lojzeta Zupanca Povest o Beli krajini. Ker smo že pri domačih avtorjih, naj omenimo še Primoža Kozaka Legendo o svetem Che, pesmi Tomaža Šalamuna, Francija Zagoričnika pesmi, Janka Kosa razpravo Znanost in ideologija, razpravo Dušana Pirjevca Vprašanje o narodu, eseje Marjana Rožanca o globljih dogajanjih v vsakdanjem življenju, pesmi in risbe Marka Pogačnika in I. G. Plamena. Te knjige izidejo v zbirki Znamenja, novi zbirki izvirnih leposlovnih in esejističnih tekstov, ki jo ureja Dušan Pirjavec.

Ne smemo prezreti še dveh knjig zbirke Razpotja, ki bo prinesla izbor knjižnih kritik Jožeta Snoja in članke

ter zapise Janeza Rotarja. Pri Obzorjih bo izšlo še nekaj knjig strokovne in znanstvene literature. Tako izideta dve nadaljnji knjigi zgodovine slovenskega slovstva izpod peresa Franca Zadravca, zbirka razprav s področja industrijske sociologije Veljka Rusa, knjiga o Slan-drovi brigadi (Miro Stiplovec), Marjana Britovška knjiga o revolucionarju Antonu Fusterju, knjiga o pesniku, Prešernovem prijatelju Anastasiusu Grün-u (avtorica Breda Požar), knjiga Tineta Laha o ekonomiki in ekonomski politiki Jugoslavije, knjiga Rudija Crnkoviča o denarnem trgu v jugoslovanskem gospodarstvu ter še nekaj del. Izbire za naj-različnejše bralce, za najrazličnejše želje, okuse in potrebe bo torej dovolj.

DOLENJSKA ZALOŽBA

Dolenjska založba je pred petimi ali še več leti utihnila, kot je bilo takrat po-jasneno, predvsem zaradi materialnih težav. Leta 1967 jo je obudila maribor-ska založba Obzorja, ki jo je prevzela v svoje okrilje. Iz programa mariborske založbe lahko posnamemo, da bodo tudi v letu 1970 tri od že navedenih knjig iz-

šle kot publikacije Dolenjske založbe. To so: povest Lojzeta Zupanca Anka Miko-ljeva, roman Nade Matičičeve Daj mi ro-ko, Veronika in potopisi Marjana Kozine Veseli potopisi. Vsekakor je to že nekaj, čeprav malo. Danes slišimo marsikaj o dolenjskem, zlasti novomeškem gospo-darskem boomu. Slišimo o velikih uspehih ene in druge, pa tretje novo-meške tovarne. Slišimo tudi o ugodnih materialnih razmerah novomeške obči-ne. Na žalost pa se ta gospodarski raz-cvet Dolenjske na kulturnem področju ne čuti. Ali v Novem mestu ni posluha za vrnitev Dolenjske založbe v Novo me-sto ali pa ni tam ljudi, ki bi bili priprav-ljeni obuditi Dolenjsko založbo v nje-nem pravem okolju k resničnemu delu? Kdo ve? Dolenjska založba, če že obsto-ja, naj deluje v Novem mestu in tam izpolnjuje svoje specifične naloge!

POMURSKA ZALOŽBA in ZALOŽBA LIPA

nam, žal, nista pravočasno dostavili pro-gramov, da bi ju zajeli v ta pregled. To bomo storili naknadno. S. R.

Koledar zgodovine KPJ — ZKJ

13. januarja 1944 so nacisti ustrelili iz maščevanja v Lučah deset, 19. januar-ja v Colnišču pri Zagorju osem, 25. jan-uarja v Velenju petnajst, 14. februarja v Vitanju deset, 15. februarja v Juvanju pri Radmirju deset, 9. marca na ob-močju Legna pri Slovenjem Gradcu de-set, istega dne v Novi Dobrovi pri Zgor-njih Zrečah dvajset, 11. marca v Trbov-ljah devet, 25. aprila v Cezanjevcih pri Ribičevem mlinu blizu Ljutomera petin-dvajset, 7. maja v Zagorju devetnajst, 16. junija v Framu petindvajset, 11. ju-lija v Pamečah pri Slovenjem Gradcu dvanajst, 6. decembra v Čreti pri Hočah dvajset, 11. decembra v Laškem devet, 14. decembra v Staršah na Dravskem polju deset, 18. decembra v Velenju de-set, 19. decembra v Vojniku osem.

Skupaj so nacisti na Spodnjem šta-jerskem 1944. leta streljali talce sedem-najstkrat. Padlo je 230 žrtev.

To ni edini podatek iz kronike po-membnejših dogodkov iz zgodovine KPJ-ZKJ, ki v sežeti obliki govori o do-godkih minulih 50 let.

Na slovenskem knjižnem tržišču se doslej še ni pojavila knjiga, ki bi ob-

sežneje, kolikor toliko vsestransko, kro-nološko zabeležila pomembnejše in zani-mivejše dogodke teh burnih let bojev, žrtev in zmag revolucionarnega delav-skega, ljudsko frontnega in narodno-osvobodilnega gibanja ter povojne so-cialistične graditve.

Koledar Kronika pomembnejših do-godkov iz zgodovine KPJ-ZKJ sega od ustanovitve Socialistične delavske stran-ke Jugoslavije (komunistov) v dneh od 21. do 23. aprila 1919 do IX. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije, ki je raz-pravljal in sklepal lani od 11. do 16. marca o vprašanjih naše samouprav-ne socialistične družbe.

Koledar je izdalo Casopisno založni-ško podjetje Komunist za Slovenijo. Vsebuje predvsem dogodke iz sloven-skega revolucionarnega ljudskega giba-nja ne glede na državne meje. Zato je v njem tudi dodatno poglavje o Sloven-cih, ki so ostali po drugi svetovni vojni v Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Vsebuje tudi pomembnejše dogodke iz zgodovine delavskega gibanja drugih jugoslovanskih narodov, zlasti dogodke občejugoslovanskega pomena. Za povoj-

na leta poslednji celo prevladujejo. V koledarju so zabeleženi tudi najpomembnejši dogodki evropske zgodovine tega časa; izpuščeni pa niso tudi dogodki iz drugih delov sveta.

Pri sestavi koledarja so največji delež prispevali sodelavci Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Vojnozgodovinskega inštituta ter Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani, nekatera gesla pa je zbral urednik kronologije sam.

Koledar je namenjen najširšemu krogu bralcev in uporabnikov: udeležencem in pričam obravnavanega obdobja in povojnim rodovom. Udeležence teh burnih let bo koledar spominjal na

njihov osebni delež v bojnem in graditeljskem dogajanju, na delež njihovega kraja, njihovih strokovnih izobraževalnih in drugih organizacij, na štrajke, demonstracije in kulturne prireditve, na akcije njihovih partizanskih enot, na aretacije, taborišča, deportacije, talce, zborovanja, zasedanja, posvetovanja, mitinge, slavja in še na drugo; mlajše pa bo opominjal na bedo, zatiranja, preganjanja, streljanja in sploh na nasilja diktatorskih in raznarodovalnih režimov ter okupatorjev, na požrtvovalne in hrabre borce za pravice delavstva, za narodni obstanek in socialni napredek, skratka na življenje, vredno in dostojno človeka. (M. L.)

Ob smrti kiparja Staneta Keržiča

Prebiram dnevnik, v katerem so tudi beležke zadnjega telefonskega razgovora s kiparjem Stanetom Keržičem nedolgo tega. Spraševala sem ga po morebitnem srečanju z nekim slikarjem v IX. korpusu v zvezi s temo Likovna vzgoja med NOB. Povedal je, da ni imel tedaj stikov s tem, pripovedoval pa mi je o svojem delovanju v Prešernovi brigadi in XXXI. diviziji, predvsem likovnem. Ker sem ga še nekaj dni pred smrtjo srečala na ulici, kar nisem mogla verjeti vesti. Umrl je mesec dni potem, ko je dopolnil enainpetdeset let. Žal sem pa detajlnejši razgovor o njegovem medvojnem delu vedno odlagala na kasneje in mi zbranih podatkov ne bo mogel več izpopolniti.

Rojen je bil 12. novembra 1918 na Cesti pri Dobropolju, umrl je 18. decembra 1969 v Ljubljani. Leta 1941 je končal kiparski oddelek moške obrtne šole pri tehnični srednji šoli v Ljubljani (prof. F. Kralj). Nadaljnji študij je prekinila vojna.

Med vojno je že kmalu postal aktivist OF. Dne 4. februarja 1944 je stopil v partizane. Sprva je deloval kot borec 4. bataljona VII. SNOUB Franceta Prešerna, nato bil marca prestavljen v propagandni odsek te brigade kot namestnik propagandnega referenta. Aprila 1944 je bil premeščen v štab XXXI. divizije. Bil je član propagandnega odseka, član tehnike in tehniški risar. Avgusta 1944 je postal pomočnik vodje, novembra 1944 pa vodja propagandnega odseka XXXI. divizije IX. korpusa.

Med drugim je ilustriral Gorenšče fantje (glasilo VII. SNOUB Franceta Prešerna), Naš glas (glasilo XXXI. divizije) idr.

Po vojni je študiral na novoustanovljeni ljubljanski likovni akademiji in jo dokončal s specialko za kiparstvo pri prof. Frančišku Smerduju 1951. leta. Študijsko je potoval v Italijo in Avstrijo.

Sodeloval je na razstavah Društva slovenskih likovnih umetnikov doma in v tujini, samostojno pa je razstavljal v Ljubljani 1953 (s slikarjem Ivanom Seljakom-Čopičem) in Žireh 1966 (s slikarjem Maksimom Sedejem starejšim). Že od 1950. leta je deloval tudi kot likovni pedagog, med drugim je poučeval na moščanski gimnaziji in šoli za oblikovanje v Ljubljani.

Med njegovimi spomeniki NOB so v Ljubljani: spomenik skojevcem v Spodnji Šiški, Kurirček v Podutiku, eden od šestih spomenikov »Ob žici okupirane Ljubljane« na Litijski cesti, nadalje na Rakeku, Turjaku, v Vidmu-Dobrepoljah, Stražišču in Cerkljah pri Kranju, Žireh (detajl spomenika je bil prenesen v pobratimsko mesto Saint Marie aux Mines v Franciji, kjer so bili internirani Jugoslovani), Crensovcih, Slovenjem Gradcu; v Kropi, Šentrupertu na Dolenjskem in Vidmu-Krškem (avtorja S. K., Marija Benedetti-Keržič), Cerknem (avtorja S. K., Marjan Keršič), Kočevju (avtorji S. K., Božo Pengov, Lojze Lav-

rič, Marjan Keršič), na Brionih oprema Plečnikovega paviljona (avtorji: Frančišek Smerdu — Ganimed, S. K., Marija Benedetti-Keržič, Ivan Sajevec — živali). Zmodeliral je vrsto portretov narodnih herojev in pisateljev za šole in ustanove, največ pa otroških.

Likovna vrednota kiparja Staneta Keržiča so predvsem portretne glavice otrok. V te, še neizrazite, za likovnika najteže izvedljive portrete je vložil ves svoj razpon liričnega občutja in iskrenega likovnega izraza. To, za umetnika najpomembnejšo osebno komponento pa je pri spomeniški plastiki, predvsem prvih povojnih let, dušil socialistični realizem. Tega se je počasi osvobajal, predvsem v mladeniških in ženskih figurah. Iz strogega realizma je prehajal v poenostavljanje in dekorativnost z zaznavno lirično senzibilnostjo.

Vsekakor ima kipar Stane Keržič svoje mesto v slovenskem kiparstvu, posebno v portretnem in spomeniškem.

V. V.

Stari nemški revolucionarji

Po prvi vojni pa do nastopa nacizma je bila leva kulturna fronta v Nemčiji močna, razgibana in v svetovnem merilu avantgardna. Točno pred enim letom smo pisali o veliki razstavi društva revolucionarnih likovnih umetnikov — ASSO v gradu Pillnitz v Dresdenu. Ustanovljeno je bilo 1929 (kot hrvaška Zemlja). V isti številki smo omenili stoto obletnico rojstva napredne nemške slikarke, grafičarke in kiparke Käthe Kolwitzewe.

Danes bi se morali spomniti slikarja Johna Heartfielda, ki je lani umrl v vzhodnem Berlinu in je posvetil vse življenje boju proti socialnim krivicam, klerikalizmu, nacizmu in vojni. Po prvi vojni se je iz protesta proti grozotam nemških militaristov prekrstil. Prej se je pisal Helmut Herzfeld. S slikarjem Groszom sta bila prva nemška dadaista. Da bi se še jasneje in učinkoviteje boril proti povojnim posledicam in njenim povzročiteljem ter nastopajočemu srednješkemu nacizmu, se je posvetil fotomontaži in jo razvil do popolnosti. Za volitve 1933. leta je pripravil tako ostre in preroške plakate proti nacizmu, da se še danes čudimo njegovim točnim analizam in prognozam. Zlasti se je angažiral ob požigu Reichstaga in z vsó

vnmemo razkrinkal vsó zlaganost in inscenacijo tega procesa. Nacistom je bil trn v peti in moral je takoj bežati, ko so se dokopali na oblast. Bežal je najprej v Prago, kjer je priredil razstavo, ki je razgaljevala nacionalsocializem. Nemška vlada je uradno protestirala, tako v živo je bila zadeta. Bežal je dalje, v Pariz. Tam je priredil še obširnejšo razstavo in nacistična vlada je znova protestirala. Končno se je umaknil v London in tudi tam ni miroval. V Angliji je ostal še do konca vojne, potem pa se vrnil v vzhodni Berlin, kjer je napravil grb današnje vzhodne Nemčije in se posvetil borbi proti intervencionističnim in atomski vojni. Zadnja leta je bolehal na srcu in več let odlašal obisk v našo Slovenijo, da bi tu razstavil v Vidmu ob Ščavnici. Tam so že razstavili posamezno likovniki iz NDR (Hofmann, Magritz) in skupina slikarjev Spanije, Švedske, vzhodne Nemčije (zakonca Grunding), od Slovencev pa Ljubo Ravnikar in pisec teh vrst. Razstava je bila prirejena ob obletnici španske državljanske vojne.

Jesen 1969 je preminul slikar in grafik Oto Dix, rojen 1891 v Unterhausenu pri Geri. Z njim je umrl zadnji iz starejše skupine naprednih nemških likovnikov, ki so se udeležili prve svetov-

ne vojne in postali neizprosni borci proti njej. Studiral je v Dresdenu in se pridružil ekspresionistom. Ti so imeli od 1905—1913 skupino »Die Brücke« (Dresden), vzporedno z njo pa je delovala skupina »Der blaue Reiter«, ki je živela med leti 1909—1914. Proti tema skupinama je bila opozicija mladih, ki so ju obeležili z meščanskimi eksponenti, ki se poigravajo s formalizmom, stvarnosti pa ne vidijo. Ustanovijo skupino »Neue Sachlichkeit« (Nova stvarnost), ki se ji pridruži Oto Dix, ko se razočaran vrne iz strelskih jarkov. Tam že najde Georga Grosza in Johna Heartfielda. Nekaj časa so bili vsi trije pristaši dadaizma, ki jim je dajal možnost prikazovati socialne probleme v še bolj kruti luči. Kasneje vpliva na Dixja najprej Toulouse-Lautrec in zatem močna osebnost G. Grosza. Kmalu se osamosvoji in postane verist v bičanju socialnih problemov in vojne. V letu 1923 usahne ekspresionizem s svojo poslednjo razstavo. To gibanje je bilo zelo plodno, saj se je uveljavljalo ne samo v slikanju in grafiki, ampak tudi v ilustraciji, plakatu in teatru. Vendar je po vojni prevzela primat »Nova stvarnost«, kjer sta večkrat skupaj razstavila tudi G. Grosz in O. Dix s deli, ki so bila borbeno naperjena proti buržoaziji, kapitalu in militarizmu.

O. Dix je živel takoj po vojni v Berlinu, od 1922—1925 v Düsseldorfu, potem dve leti zopet v Berlinu in 1927 postane profesor na Akademiji likovnih umetnosti v Dresdenu. Že pred prvo vojno se afimira s portreti in nekaterimi socialnimi motivi. Najbolj znana je njegova mapa »Vojna« (1924), kjer v petdesetih jedkanih obsoadi to krvavo morijo. Sledi mapa »Ciklus« (1928). Znana je njegova slika »Moji starši« (1924), »Moja hči« (1925) in cela vrsta slik s fronte v Flandriji, predmestnih motivov, delavcev, brezposelnih itd.

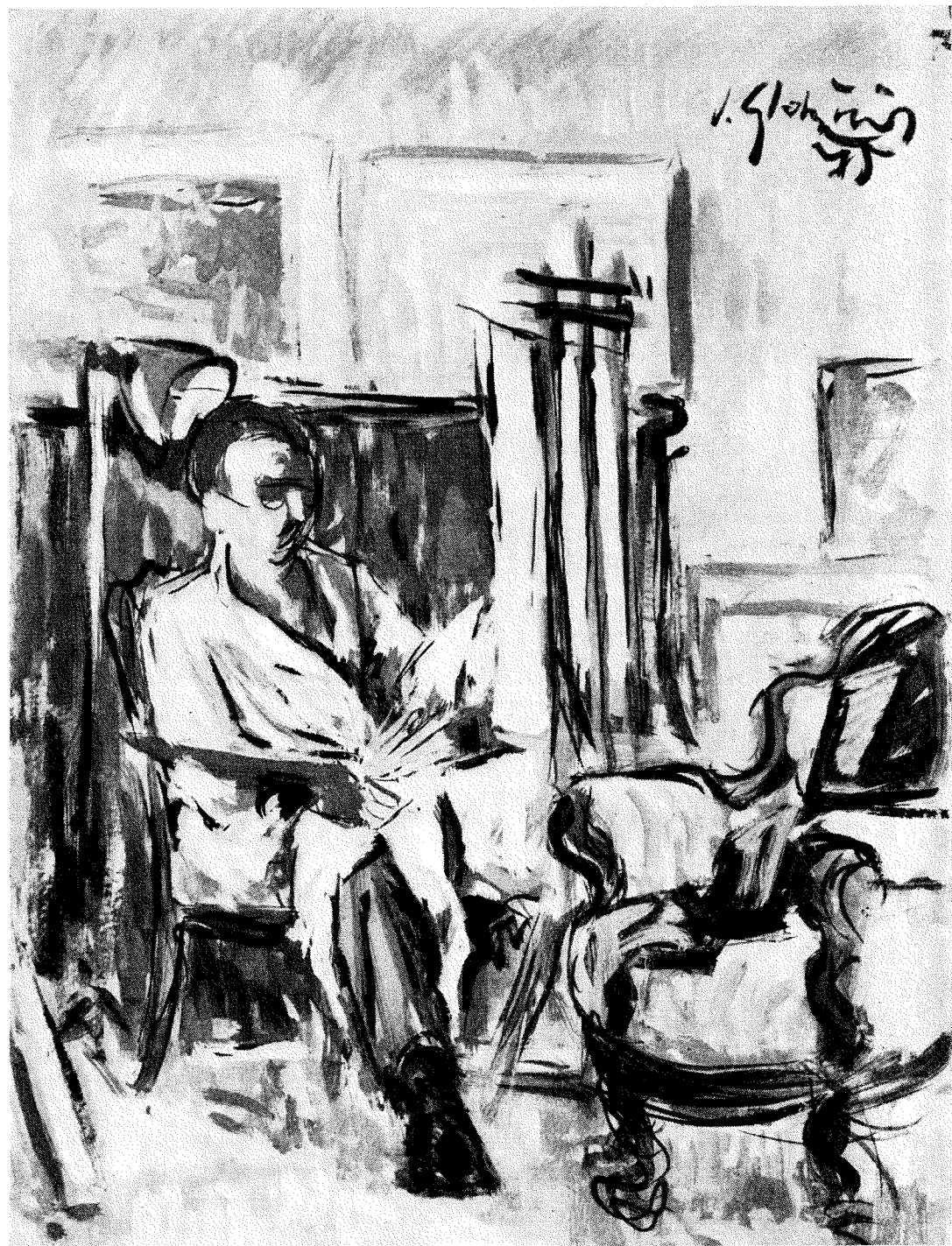
Ob prihodu nacistov je bil še nekaj časa na Akademiji. Najprej so mu prepovedali likovno delovanje, kasneje so ga vrgli iz službe in ga končno zaprli. Preživel je vojno in se ustalil v Hemmenhofenu ob Bodenskem jezeru. Bil je dopisni član Nemske umetnostne Akademije v Berlinu in častni občan Gere. Po vojni je večkrat razstavljal, zlasti v Wupertalu, kjer je nekaj časa živel. Umrl je v 77. letu starosti.

Dixova dela so bila obeležena med nacizmom med »Entartete Kunst« (Izprijena umetnost). Vržena so bila iz galerij in mnoga zažgana na dvorišču gasilnega doma v Berlinu (tu je zgorelo 1004 olj in 3925 akvarelov, grafik in risb), iz muzejev in galerij je dobesedno izginilo 16.000 del velikih nemških umetnikov (Dix, Grosz, Nolde, Klee, Hofer, Beckman, Baumeister, Barlach, Kolwitz, Nagel itd.).

Arhitekt Walter Gropius je postal svetovno znan po ustanovitvi Bauhauusa v Weimarju. Bil je direktor Šole za oblikovanje in Umetniške akademije prav tu. Obe šoli je združil v visoko šolo za gradbeništvo in umetno oblikovanje (edinstvo vseh likovnih panog pod vodstvom arhitekture). Oblikovanje elementov in pravil grajenja postane eksaktna znanost. Kolektivno delo umetnikov in obrtnikov imenuje Einheitskunstwerk. Zaradi nasprotnikov, ki so mu očitali »arhitektonski socializem«, beži iz Weimarja v Dessau, kjer ustanovi in sezida novo moderno šolo. Zagovarja, da ustvari kolektiv večje rezultate kot posameznik. Projektira cela naselja in tovarniške komplekse, vse v čisti funkcionalnosti in z novimi materiali. Projektira od stavb do oblikovanja avtomobilov. Izdela načrte za teater v Harkovu, Dom sovjetov v Moskvi in mnogo drugih. Ustanovi laboratorij za oblikovanje predmetov široke potrošnje in pritegne kot predavatelj v Bauhausu znane umetnike: Kleeja, Kandinskega, Marcksa in druge.

Pred nacisti beži najprej v London in kasneje v New York, kjer predava na univerzi. V arhitekturo XX. stoletja uvaža prav tako kot Corbussier idejo merila človeka, logičnost, enostavnost in socialne komponente. V dobi temne nacistične ere preneha tudi Bauhaus. Njegove ideje nadaljujejo danes na visoki šoli za oblikovanje v Ulmu (nekaj let jo je vodil znani arhitekt Max Bill). Gropius je umrl pred kratkim v neki bolnici v Bostonu (ZDA) v starosti 86 let. Kmalu za njim je umrl v Chicagu v 83. letu starosti arhitekt Ludvik Mies van der Rohe, ki je med leti 1930—1933 poslednji vodil Bauhaus. Tudi ta strokovnjak je moral emigrirati pred nacizmom in se ni več vrnil v domovino.

S. K.

Vito Globočnik: Avtoportret, 1945, gvaš

Likovna vzgoja med NOB

Osebnе želje in potrebe propagande med NOB so rodile mnoge likovne talente, večinoma mlade. Posamezne so po svojih močeh usmerjali likovniki z akademsko izobrazbo. Seveda je bila v danih razmerah in možnostih ta pomoč lahko le nasvet ali provizoričen tečaj, čeprav je bilo v partizanih govora celo o »akademiji«. Veliko so mladim koristili že razgovori o umetnosti med umetniki samimi ali kontaktiranje z njimi. Uspešno je bilo tudi kolektivno delo, kjer so bolj nadarjeni likovniki pomagali manj nadarjenim ali pa so se dopolnjevali med seboj. Ker pa bi bila preobširna tema, če bi hotela vse to zajeti in bi bilo težko določiti, kdo je likovno kaj pridobil in od koga, se bom omejila predvsem na tiste likovnike, ki so s svojo navzočnostjo direktno ali indirektno — prek reprodukcij v tisku in drugih delih, ki so jih mladi posnemali — prispevali likovnemu nivoju tega časa in vplivali na nadaljnji razvoj.

* * *

V taboriščih vojnih ujetnikov se je pomoč likovnikov nanašala le na samouke. Kot povsod drugod pa je bila ta pomoč le tolmačenje, razgovor. V tem smislu sta delovala akademska slikarja Dore Klemenčič (1941: nemško ujetništvo Oflag VI-B Dössel in Oflag XIII-B Nürnberg) in Marij Pregelj (1941—1943: nemško ujetništvo Oflag VI-B Dössel in Oflag XIII-B Nürnberg, predvsem pa italijansko ujetništvo Sulmona in Gressio), manj Slavko Pengov (1941: nemško ujetništvo Oflag VI-B Dössel), ker se ga je kmalu lotila bolezen. Naš tedanji samouk Herman Pečarič pa je pridobil mnogo znanja ob delu s črnogorskim akademskim slikarjem Petrom Lubardo v Stalagu XVII-A Kaisersteinbruck.

* * *

Stroga ilegala okupirane Ljubljane se ni mogla ukvarjati z vprašanjem likovne vzgoje.

Kot že pred vojno so predvsem v prvih vojnih letih zaradi pomanjkanja primernih šol umetniki privatno uvajali likovni naraščaj. Večina teh mladih likovnikov je bila kasneje zaprta, internirana ali je odšla v partizane, kjer je s pridom uporabljala znanje teh »privatnih šol«.

Nekaj časa je obstajala le moška obrtna šola pri tehniški srednji šoli s kiparskim in rezbarskim, keramiškim ter graverskim oddelkom, ki je bila nekaka osnovna priprava za likovno akademijo. Kratek čas je še tudi delovalo društvo »Probuda« z večernim slikarskim tečajem.

V italijanskih koncentracijskih taboriščih, predvsem v Gonarsu in Padovi, je bilo za obstoječe razmere dokaj intenzivno likovno dogajanje.

V Gonarsu je bila kratek čas — dva meseca poleti 1942 celo neke vrste »slikarska šola«. Pobudo zanjo je dal Nikolaj Pirnat. Pouk pa so si umetniki razdelili tako: Nikolaj Pirnat je predaval akt, brata Nande Vidmar in Drago Vidmar portret in perspektivo, Mirko Lebez pa umetnostno zgodovino. Delali so tudi korekture »učencem«. Imeli so štiri ure pouka dnevno v popoldanskem času. »Šolo« je obiskovalo od 20 do 30 mladih likovnikov, sedanjih umetnikov in samoukov. Avgusta 1942 so priredili celo razstavo. »Šolo« pa so Italijani kmalu prepovedali, ker so se bali, da je le pretveza za politične dogovore.

Med drugimi so bili v Gonarsu naslednji kasnejši akademski slikarji in kiparji: Milan Batista, Marjan Keršič, Božo Kramolc (živi v Kanadi), Saša Kump, Marjan Pogačnik, Marjan Tršar, Jakob Savinšek, Janez Vidic. V taborišču Padova pa je slikarju Vitu Globočniku in drugim dajal strokovne nasvete rezervni poročnik Tino Rosa, italijanski slikar in profesor padovanske akademije. Preskrbel jim je posebno sobo, primitiven atelje in oskrboval svoje »učence« s slikarskimi potrebščinami in literaturo ter jim pomagal pri postavitvi razstave 1943. Med drugimi je bil tu tudi kasnejši akademski slikar Milan Butina.

V nemških koncentracijskih taboriščih pa seveda o čem podobnem ni bilo govora.

* * *

Boljši pogoji za likovno vzgojo so bili v partizanih, predvsem pa na osvobojenem ozemlju. V času pred I. kongresom kulturnih delavcev v Semiču januarja 1944, ko še ni obstajala slikarska sekcija pri propagandnem oddelku glavnega štaba in še ni bilo specializiranih odsekov in oddelkov, ki so bili ustanovljeni po I. zasedanju SNOS v Črnomlju februarja 1944 pri predsedstvu SNOS, je bila likovna vzgoja spontana.

Mladim talentom, ki so ilustrirali brigadna in druga glasila, so pomagali z nasveti in razgovori, pa tudi korekturami akademski slikarji. V Šercerjevi brigadi so se že leta 1943 (med aprilom in junijem) ob Doretu Klemenčiču-Maju zbirali sedanji akademski slikar Ivan Seljak-Čopič, absolvent kiparskega oddelka moške obrtne šole ter študent povojne ljubljanske akademije pokojni Vinko Turk-Vanja, absolvent povojne umetno-obrtne šole France Dremelj-Aco; v Cankarjevi brigadi je Drago Vidmar korigiral dela pozneje padlemu samouku Pavlu Šimcu-Paji.

Načrte za organizirano likovno vzgojo so šele v letu 1944 sprožile višje vojaške formacije, kolikor je že tudi niso poizkusile uresničevati. Že nekaj dni po svojem prihodu v IX. korpus na Primorsko, 12. februarja 1944, je Dore Klemenčič-Maj oziroma propagandni odsek štaba IX. korpusa prosil propagandni oddelek glavnega štaba za Ivana Seljaka-Copiča. Dne 16. februarja 1944 pa je pisal propagandni odsek štaba IX. korpusa (D. Klemenčič-Maj) načelniku propagandnega oddelka glavnega štaba Ignacu Koprivcu med drugim naslednje: *»...Slikarsko umetniško delo, ki ga vodim jaz, bo obstajalo v naslednjem: ...zbiram risarske talente, ki jih bom poučeval v risanju in jih uvajal v druga umetniška dela, posebno ilustriranje člankov, pesmi itd. ter tehnike prenašanja risbe v ciklostilno matrico in linolej. Ker pa risanje ni mogoče vzgajati v kratkem času, je zato potrebno intenzivno vežbanje dalj časa, a tu na Primorskem sem sedaj edini za to delo sposoben, bi bilo nujno potrebno, da mi pošlješ z vaše strani še nekaj moči. Tam se nahaja več talentov, ki ne pridejo do svojega razmaha, tukaj pa jim*

bo to v polni meri mogoče. Prvi teh je Vinko Turk-Vanja, ki se je nahajal v belokranjski tehnik, katera obstoja sedaj v zelo zmanjšani obliki ter risarja ne potrebuje več. Vanja se je okrog Božiča nahajal v neki hrvaško-slovenski bolnici pod Gorjanci radi manjše bolezni. Zanj zanesljivo ve rajonski odbor v Suhorju pri Metliki. Obenem je Vanja tudi dober baritonist ter bi nam še v tem pogledu mnogo koristil. Drugi je Ivo Čopič (op.: Seljak), mlad, zelo talentiran risar, doma iz Idrije. Nahaja se v Serčerjevi brigadi, včasih kot kurir, včasih kot konjevodca in njegov talent sploh ne prihaja več do izraza. Tretji je Janez Weiss-Belač ...» (op.: tedaj že akademski kipar).

Vendar je sekcija za gledališče propagandnega odseka glavnega štaba 1. marca 1944 prosila slovensko-hrvatsko partizansko bolnico prek rajonskega odbora Suhor ali TV 7 za Vinka Turka-Vanjo. Poslali naj bi ga na odrski tečaj za ljudske talente (11. marca do 2. aprila). Javil naj bi se na komandi belokranjskega vojnega področja.

Naslednji dan, 2. marca 1944, pa je propagandni oddelek glavnega štaba prosil štab XIV. divizije še za drugega, Ivana Seljaka-Čopiča. Dopis navaja, da Čopič s svojimi ilustracijami kaže dober slikarski talent, katerega pa je treba še malo izšolati. Zato naj bi ga poslali na risarski tečaj na bazo glavnega štaba, po njem pa da se bo vrnil v brigado. S seboj naj prinese osnutke slik zadnjega časa.

Tako je propagandni oddelek glavnega štaba, katerega delovanje v zvezi z vzgojo kadrov bom še posebej navedla, sam obdržal oba naprošena talenta, tretji — akademski kipar Janez Weiss-Belač pa je medtem, 21. februarja 1944 padel v bojih XIV. divizije na Graški gori pri Slovenjem Gradcu. Propagandni oddelek glavnega štaba (Nikolaj Pirnat) je nato 6. marca 1944 odgovoril Doretu Klemenčiču-Maju (v zvezi s prošnjo za Čopiča z dne 12. februarja 1944), da je Čopič za zdaj pozvan na bazo glavnega štaba, kjer se bo nekaj časa zadrževal zaradi dela in izpopolnitve. Dodal je še naslednje: *»Mislim, da boš lahko v svojem okolišju našel ne enega, temveč več sposobnih mladih moči, ki jih lahko pritegneš v svoj delokrog in jih primerno risarsko oziroma slikarsko izobraziš.«* Podobno je odgovoril propagandni oddelek glavnega štaba 14. marca 1944 propagandnemu odseku štaba IX. korpusa (v zvezi s prošnjo za kader z dne 16. februarja 1944). Omenjeni dopis navaja, da se Vinko Turk-Vanja udeležuje tečaja odrskih talentov pri Slovenskem narodnem gledališču in da je potreben kot funkcionar v neki bolnici, kjer bo opravljal kulturno-propagandno delo; da so Ivana Seljaka-Čopiča poklicali na njihovo bazo, kjer bo šef slikarske sekcije Nikolaj Pirnat vodil slikarski tečaj in da se bo Seljak po tečaju vrnil na Štajersko, kjer močno primanjkuje ilustratorjev; da je kipar Janez Weiss-Belač padel. Nadalje piše, da naša brigadna in divizijska glasila ilustrirajo slikarji-samouki, ki imajo veliko naravnih talentov za to delo. Te da je treba poiskati in pritegniti ter nuditi najosnovnejšo strokovno izobrazbo in da ni treba, da ilustrirajo naše liste le poklicni slikarji.

Tako v zvezi z delovanjem Doreta Klemenčiča-Maja v IX. korpusu med februarjem in avgustom 1944 ne zasledimo nobenega kasnejšega akademskega slikarja ali kiparja; kasnejši akademski kipar Stane Keržič, ki je deloval v XXXI. diviziji, npr. ni imel stikov z njim.

Kljub temu pa bom navedla še dva dokumenta IX. korpusa, ki govorita o vzgoji kadra. V poročilu propagandnega odseka štaba IX. korpusa za prvo polovico marca z dne 14. marca 1944 piše, da Dore Klemenčič-Maj vodi pododsek za grafično opremo literature in fotografijo. *»Kot že omenjeno, bo akademski slikar Dore Klemenčič skrbel za poduk v risanju in grafični opremi*

partizanskih glasil s posebnim ozirom na ciklostilno tehniko. V ta namen bo zanimance klical k sebi na učne ure ali pa bo sam potoval po edinicah...» Dne 17. maja 1944 je propagandni odsek štaba IX. korpusa izdal odredbo o reorganizaciji propagandnega odseka pri štabu IX. korpusa. Za Doreta Klemenčiča-Maja, referenta za ilustracijo tiska, piše med drugim, da skrbi glede risarskega kadra, inštruirala mlade risarje, daje tehnična navodila našim tehnikom, preskrbuje naš tisk z ilustracijami...

Kako pa je bilo z likovno vzgojo v glavnem štabu?

Propagandni oddelek glavnega štaba je 13. marca 1944 pisal propagandnemu oddelku vrhovnega štaba v Poročilu o kulturno-propagandnem delu v enotah NOV in POS pod točko IV. Vzgoja kadrov in 3. Tečaj slikarjev naslednje: *»Glasila vojaških edinic in vse brošure ilustrirajo slikarji-samouki, ki niso obiskovali nikakih slikarskih šol, niti ne srednje šole. V svojem delu pa so pokazali veliko sposobnost za slikarsko udejstvovanje. Da se da tem tovarišem najpotrebnejši pouk, je propagandni oddelek organiziral poučne tečaje za te ilustratorje. Ti tečaji pa se ne bodo vršili v večjem številu, temveč bosta po dva ali trije tovariši prihajali v oddelek, kjer bodo od akademskega slikarja tovariša Nikolaja Pirnata, šefa slikarske sekcije našega oddelka, prejeli ono najnujnejše, kar mora o ilustracijah vedeti vsak ilustrator. S tem bodo divizijska, brigadna in odredna glasila tudi oblikovno izboljšana.»*

To res niso bili tečaji v pravem pomenu besede. Boljša označba bi bila delo z Nikolajem Pirnatom. Po najdenih virih sta delala nekaj časa pri Pirnatu že omenjena Ivan Seljak-Čopič in Pavle Šimec-Pajo.

Iz raznih dopisov je razvidno, da je bil Ivan Seljak-Čopič v glavnem štabu med marcem in majem 1944 (ponoven dopis propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu odseku štaba IV. operativne cone 17. marca 1944, naj pride Čopič; dopis propagandnega odseka štaba IV. operativne cone propagandnemu oddelku glavnega štaba 29. marca 1944, da je Čopič odpotoval; dopis propagandnega odseka štaba IV. operativne cone propagandnemu oddelku glavnega štaba 8. maja, prošnja, da vrnejo Čopiča; odgovor propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu odseku štaba IV. operativne cone 18. maja 1944, da je bil Čopič do nedavna v njihovem oddelku pri slikarju Nikolaju Pirnatu in da se sedaj mudi v tehniki, kjer se bo priučil vsega dela v tehnikah in da se bo potem takoj vrnil.

Propagandni oddelek glavnega štaba je že 15. februarja 1944 prosil štab V. SNOUB Ivana Cankarja za samouka Pavla Šimca-Pajo, ker da ga nameravajo zaposliti v svoji tehniki. Napotijo naj ga na točko 21, kjer bo ostal. Iz poročila propagandnega odseka štaba IV. operativne cone 19. julija Doseženi uspehi tekmovanja in stanje propagandnega dela pa je razvidno, da je bil Pavle Šimec-Pajo pred kratkim dodeljen od glavnega štaba. Poklican da je za risarja in vodjo tehnike pri točki 1/3, ki bo z njegovim prihodom pričela poslovati, začasno pa se mudi v dveh moravških tehnikah. Tako je Pavle Šimec-Pajo lahko kontaktiral z Nikolajem Pirnatom med februarjem in julijem 1944.

O vzgoji kadra govore še nekatera poročila propagandnega oddelka glavnega štaba propagandnemu oddelku vrhovnega štaba. V poročilu z dne 25. junija 1944 (za čas od 25. maja do 25. junija) piše, da se je v tem mesecu vršil tudi tečaj za vojaške ciklostilne tehnike... *»Tečajniki bodo mogli v tehnikah vojaških edinic naš tisk oblikovno še bolj izpopolniti.»* V poročilu z dne 4. novembra 1944 (za čas od 1. oktobra do 1. novembra 1944) piše, da referent za slikarstvo obstaja samo pri propagandnem oddelku glavnega štaba, v vojski

sami pa za izpopolnitev mladih talentov ni storjenega ničesar. V Pregledu nalog propagandnega oddelka in njegovih posameznih sekcij, ki ga je 3. decembra 1944 poslal propagandni oddelek glavnega štaba propagandnemu oddelku vrhovnega štaba, pa še piše, da ima referat za slikarstvo za nalogo vzgojo, dvig in organizacijo umetniške iniciativnosti borcev po enotah ter izdajanje umetniških publikacij.

Vedno bolj pa so prehajale naloge likovne vzgoje kadra na oddelek za umetnost odseka za prosveto predsedstva SNOS, nato Slovenski umetniški klub, kasneje pa na grafični atelje Centralne tehnike KPS. Z odhodom Nikolaja Pirnata je tovrstno delovanje glavnega štaba skoraj zamrlo.

Zasledimo le še srečanja posameznikov z umetniki, tako kasnejšega akademskega slikarja Franceta Slane iz bataljona za zveze, pozneje tehnike glavnega štaba s Pirnatom, Jakcem, kasneje Miheličem idr., kasnejšega akademskega slikarja Milana Rijavca iz zaščitne čete glavnega štaba prav tako s Pirnatom, Jakcem ipd.

V kulturnoprosvetnem oddelku V. prekomorske brigade pa so bili med kulturniki kasnejša akademska slikarja Jože Ciuha in Oton Polak, slikar Rudi Kogej, pa tudi Ivan Čargo-Janez.

V knjigi Jože Šmit-Rado Bordon-Albert Klun: Peta prekomorska brigada Ivana Turšiča-Iztoka (Knjižnica NOV in POS-25/IV, Nova Gorica 1969) lahko na str. 148 med drugim še beremo naslednje: *»Nekaj časa je kulturni skupini 5. prekomorske brigade pripadal tudi akademski slikar Ivan Čargo, ki je s svojim delom močno prispeval k popularnosti napredne likovne umetnosti med borci.«*

Več o Čargu je pohvalno in hvaležno pripovedoval Jože Ciuha. Tedaj mlad samouk, brez vsakršnih izkušenj, je mnogo pridobil ob pomembnem srečanju z že izdelano močno Čargovo osebnostjo. Veliko mu je pripomoglo že opazovanje Čarga pri delu, najpogosteje risanju s kredo. Seveda pa ni bila brez vpliva nanj in sploh okolico Čargova impulzivnost, entuziazem, bistrost, prenikavost, notranji žar, toplina, vedno mladosten odnos do življenja, čeprav je bil že živčen in zlomljen.

Drug slikar Rudi Kogej pa je bil tipičen pedagog in jih ni mogel pritegniti.

***

Že 12. januarja 1944 je Izvršni odbor OF izdal odloka o ustanovitvi Slovenskega narodnega gledališča in Znanstvenega inštituta. Zato je bil sprva podarek na teh dveh kulturnih formacijah.

Kot sem že omenila, je Vinko Turk-Vanja obiskoval tečaj odrskih talentov pri SNG. Tu je bil v stiku z Dragom Vidmarjem, tedanjim sekretarjem SNG. Z njim je zadnjega avgusta odšel na bazo 13-23 IOOF nad Bilpo, kjer je bil že od aprila 1944 Nande Vidmar. Tu sta slikarja Vidmarja delala z Vinkom Turkom-Vanjo vse do začetka 1945. leta, ko sta Vidmarja postala profesorja risanja na gimnaziji, Vinko Turk-Vanja pa član grafičnega ateljeja Centralne tehnike KPS. Risali so po modelu, pa tudi krajino.

Dne 12. marca 1944 je bil z odlokom predsedstva SNOS osnovan tudi odsek za prosveto.

Filip Kumbatovič-Kalan je 17. marca 1944 prosil Nikolaja Pirnata za podroben pregled čez likovne umetnike, ki ga je potreboval kot bodoči vodja oddelka za umetnost odseka za prosveto. Sporočil je, da mu je uspelo najti naslove za Pirnata, brata Vidmarja, Jakca, Miheliča, Klemenčiča, da so pa še mlajši in »neznani« likovniki, ki delajo po tehnikah itd.

Več dokumentov odseka za prosveto predsedstva SNOS (med aprilom in junijem 1944) govori o pripravah na splošni umetniški tečaj, ki pa je ostal le pri načrtih.

V izvlečku iz zapisnika I. sestanka oddelka za umetnost predsedstva SNOS 20. maja 1944 (načelnik odseka za prosveto Boris Ziherl, vodja oddelka za umetnost Filip Kumbatovič, referent za upodabljaljočo umetnost Božidar Jakac, njegov namestnik Nande Vidmar idr.) piše naslednje: »5. Kadri.

Pregled kadrov bodo s primernimi kadrovskega listinami izvršili posamezni referenti. V osebni kartoteki bodo zajeti prav tako poklicni umetniki kakor naraščaj. Vzgoja naraščaja se bo kakor doslej vršila na dva načina s tečaji ter z vključevanjem sposobnejših mladih kadrov v poklicno delo.

Da bi se dvignil splošni umetniški nivo pri posameznih sektorjih, bomo organizirali u m e t n i š k i t e č a j , ki bi ga obiskovali gojenci različnih umetniških panog. Ta tečaj bi trajal 14 dni in po dovršenem pouku iz predmetov, ki so potrebni za vse panoge umetnosti, se gojenci razdele na različne strokovne tečaje (... slikarski ...). Ta tečaj se bo predvidoma začel šele po zaključnem narodnem tekmovanju — za časa tekmovanja pa se bo pripravil organizacijski načrt.«

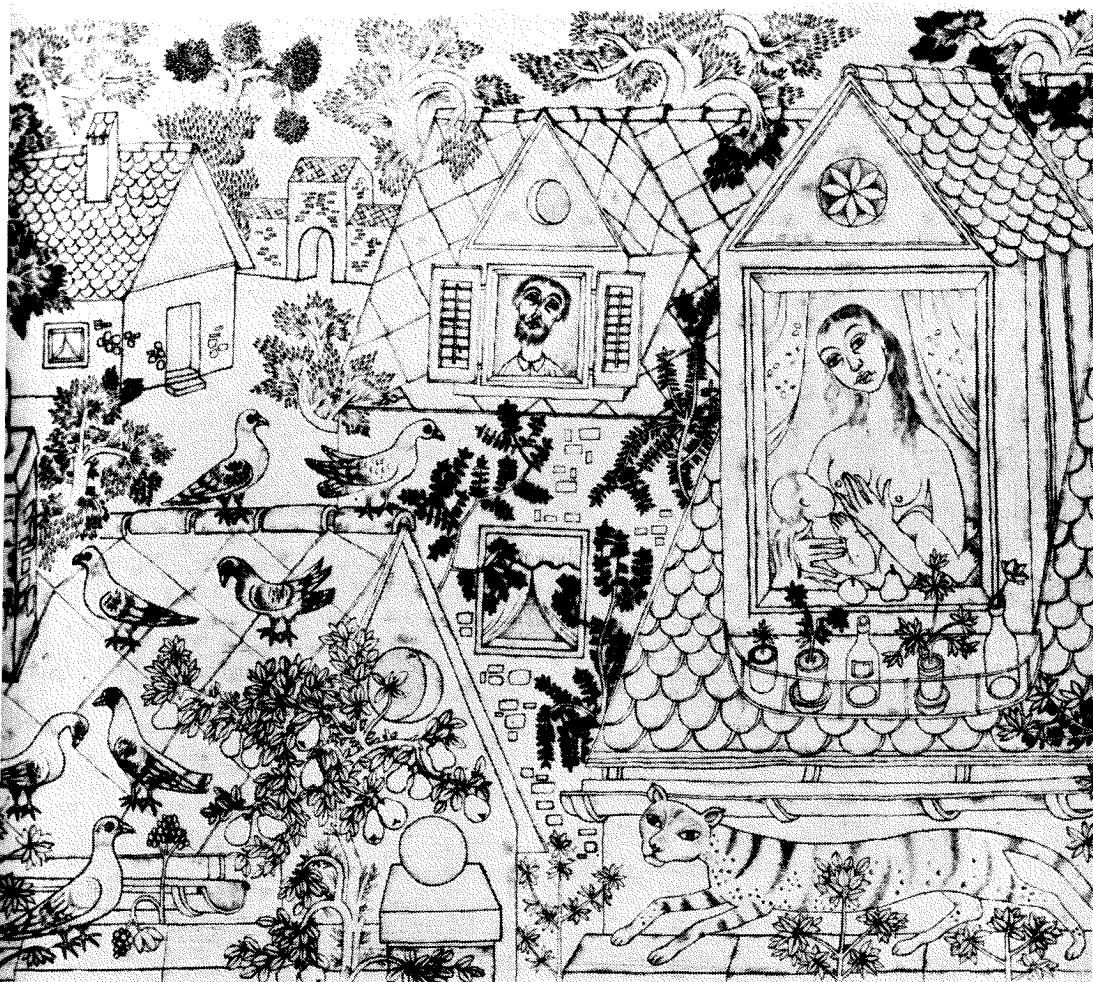
V poročilu odseka za prosveto predsedstva SNOS z dne 27. maja 1944 predsedstvu SNOS — referentu za prosveto še med drugim piše glede organizacije te umetniške šole, da bodo programe za posamezne panoge izdelali ustrezajoči referenti v oddelku za umetnost. Nekateri predmeti bodo za vse, npr. teorija umetnosti, zgodovina umetnosti, vloga umetnika v NOB itd.

Poročilo odseka za prosveto predsedstva SNOS, oddelka za umetnost in ljudsko prosveto (vodja Mile Klopčič, referent za upodabljaljočo umetnost Božidar Jakac) z dne 16. avgusta 1944 pravi med drugim, da se pripravlja ustanovitev slovenskega umetniškega kluba. »Klub bo obenem skrbel za vzgojo ljudskih talentov in bo izdal svojo umetniško in leposlovno revijo. Vzgoji ljudskih talentov pa se je tudi dosedaj posvečala velika pažnja. S pomočjo Slovenskega narodnega gledališča sta bila že dva dramatska tečaja, za glasbeno vzgojo pa je bilo že več tečajev, med njimi dva za pevovodje. Razen tečajev pa se redno in povsod prirejajo predavanja, strokovna, kakor tudi politična, ki vsa skrbijo za splošni kulturni dvig najširših ljudskih množic.«

Temu poročilu bi še dodala, da likovniki niso imeli posebnega tečaja, ker so bili preveč razkropljeni in zaposleni z dnevnimi nalogami kot ilustratorji in grafični delavci. Šele s pritegnitvijo tega kadra, to je s centralizacijo, je lahko jeseni 1944 nastal v grafičnem ateljeju Centralne tehnike KPS močan likovni center in z njim možnost za organizirano likovno delovanje.

Tudi poročilo o organizaciji in sestavi, dosedanem delu in načrtih za bodoče delovanje odsekov, komisij in inštitucij pri SNOS in njegovem predsedstvu z dne 19. avgusta 1944 dr. Darka Černeja pod odsekom za prosveto, oddelkom za umetnost in ljudsko prosveto, navaja, da se snuje Slovenski umetniški klub, ki naj bi združeval vse vrste umetnikov z nalogo, da pospešuje njihov razvoj, izdaja svojo umetniško revijo in drugo literaturo, prireja predavanja, razstave itd.

V referatu Mileta Klopčiča na ustanovnem občnem zboru Slovenskega umetniškega kluba 3. oktobra 1944 v Semiču »O našem delu in nalogah« je pod nalogami glede kadra navedeno naslednje: »2. ... pomoč kluba talentom, bodisi z nasveti, bodisi z objavljanjem njih stvari v našem tisku. 3. Organizacija našega umetnostnega šolstva je nepopolna. Klub naj pomaga z nasveti pri izgradnji celotnega umetnostnega šolstva. Dolga leta se

Marjan Pogačnik: Jutro v predmestju, 1955, suha igla

borimo za ustanovitev slikarske akademije, potrebna je šola za umetno obrt ... Pri izgradnji vsega tega, kar bomo v novi državi gotovo dobili naj pomaga klub z nasveti in načrti. Torej spet: skrb in vzgoja kadrov. 4. Konkretnne naloge kluba danes: ... pripraviti načrte za naše umetnostnokulturne prireditve po osvoboditvi.«

Tudi 2. člen Pravil Slovenskega umetniškega kluba pravi: »... Nadalje je namen in naloga kluba, da z nasveti in predlogi pomaga oblasti pri vsem njenem delu, ki je povezano s smotri in nameni tega kluba in njegovih članov, npr. umetniške šole ... državne ustanove, podpore itd.«

V zapisniku ustanovnega občnega zbora Slovenskega umetniškega kluba lahko še beremo, da je Jakac poročal o projektu slovenskih kiparjev in sli-

karjev, ki bi bil uravnan v diskusijsko temo: približevanje umetnosti ljudstvu v zvezi z ureditvijo študija na akademiji likovnih umetnosti.

Že od poletja 1944 so namreč likovniki intenzivno pripravljali načrte za delo po osvoboditvi. Običajno so se sestajali pri Jakcu Mihelič, Pirnat in Klemenčič ter razpravljali največ o bodoči likovni akademiji, umetnoobrtni šoli, društvu likovnih umetnikov, umetniški zadrugi in vseh ostalih problemih likovnikov. Žal pa o teh razgovorih ni pisanih dokumentov, sinteza vsega je v načrtih za bodoče delo oddelka za umetnost, ki so jih potrebovali razni organi, predvsem oddelek za izgradnjo narodne oblasti predsedstva SNOS, ki je bil ustanovljen z odlokom predsedstva SNOS 12. marca 1944.

Vendar ti medvojni načrti za delo oddelka za umetnost po osvoboditvi in sama izvedba teh načrtov zahtevata zaradi pomembnosti posebno obravnavo.

***

Tudi o delovanju likovnikov v grafičnih ateljejih in partizanskih tiskarnah je potrebna posebna študija. Zato bi na tem mestu navedla le nekaj za temo važnejših dokumentov in podala skop pregled.

V pokrajinski tehniki KPS za Gorenjsko je pripomogel k likovnemu nivoju inž. arhitekt Marjan Šorli-Viher. Dopolnjeval je kasnejšega akademskega slikarja Janeza Vidica v letu 1944—1945.

Akademski slikar Božidar Jakac je že jeseni 1943 v tiskarni v Kočevju uvajal v grafično delo strojnega inž. Vlada Jordana, zelo talentiranega likovnika.

Navzočnost inž. arhitekta Ignaca Gregorača-Vida, pa tudi inž. Vlada Jordana je vplivala na delo ostalih članov Grafike 11-A, pozneje imenovane centralne partizanske tiskarne Triglav v letu 1943—1944 — absolventa kiparskega oddelka moške obrtne šole in študenta zagrebške akademije, kasnejšega akademskega kiparja Lojzeta Lavriča, absolventa kiparskega oddelka srednje tehnične šole Janeza Lajevca, Franca Dremlja-Aca, Mitja Cenčiča-Rada idr.

Največ možnosti likovnega udejstvovanja pa so imeli mladi v grafičnem ateljeju Centralne tehnike KPS.

Komisija za agitacijo in propagando pri IOOF (Boris Zihertl) je 12. oktobra 1944 sporočila Centralni tehniki KPS, tov. Milanu Škerlavaju-Petraču in Ignacu Gregoraču-Vidu, da je Miha B. (op.: Marjan Breclj) sporazumen s tem, da se slikarski atelje preseli (op.: iz Starih žag) v zgradbo, kjer je bil novinarski tečaj (op.: v Črmošnjice). Takoj naj začnejo z ureditvijo prostorov in vsega ostalega in se naj preselijo še isti teden. Rezervirajo naj prostore za inž. Branka Simčiča in Nikolaja Pirnata, ki bo verjetno prišel. Za Pirnata naj bo vsekakor posebna soba.

Še isti dan je komisija za agitacijo in propagando pri IOOF pisala Nikolaju Pirnatu naslednje: *»Delamo na rekonstrukciji našega slikarskega ateljeja. Včeraj smo imeli tam kratek sestanek, nato sem bil pri tov. Maju (Doretu Klemenčiču) in drugih. V ateljeju so vsi zelo pridni, manjka jim le nekdo, ki bi jim od časa do časa kaj pokazal in jih umetniško vodil in vzgajal. Vsi si želijo samo Tebe in so bili navdušeni, ko sem jim povedal, da si že nekako pristal. To so fantje, od katerih nekateri že dve leti vdano delajo za stvar in zaslužijo, da jim pomagamo. Sedaj dobe lepe nove prostore v dolini in če prideš, boš imel svojo sobo — preskrbljeno bo pa tudi za vse ostalo, celo pokrokali bomo od časa do časa radi potrebne inspiracije itd. Potrebe pa so še druge: Ljudska pravica namerava uvesti ‚vsak teden eno‘ in karikature,*

kjer bi Ti lahko sodeloval. Zato pa bi moral biti v bližini. Vse to pa Ti ne bi vzelo toliko časa, da bi se ne mogel baviti s svojimi mapami in eventualno še s kiparstvom (tudi tov. Dolganova bo verjetno prišla sem).

S tov. Majem in ostalimi pa je križ — saj sam veš. Maj se bavi z utopijo, da bi združil in vodil vse umetnike nekje v Črmošnjicah, za kar pa nima niti materialnih pogojev, sicer pa imamo vsi vtis, da je to na liniji tistega opazovanja naše borbe, ki je prišla do izraza na občnem zboru umetniškega kluba. Več se bomo ustmeno pogovorili v soboto v Črnomlju. Do tedaj pa premisli o predlogu. Prepričan sem, da se boš odločil tako, kar si mi vsi, ki Te poznamo želimo.«

Božidar Jakac, referent za upodabljaljočo umetnost pri oddelku za umetnost in ljudsko prosveto, pa je 19. oktobra 1944 poročal odseku za prosveto naslednje:

»Na sestanku slikarjev, članov Slovenskega umetniškega kluba se je sklenilo, da se predloži Odseku za prosveto načrt za reorganizacijo grafičnega ateljeja, ki je do sedaj spadal pod Centralno tehniko.

Vodstvo grafičnega ateljeja, ki se je preselil v Črmošnjice, naj bi prevzel Oddelek za umetnost, vodili pa bi jo slikarji-člani Slovenskega umetniškega kluba.

Razlogi za to so:

1. Dvig umetniškega nivoja grafičnega ateljeja.
2. Povezanost med slikarji in grafičnimi delavci.
3. Pravilna razporedba in razdelitev dela.
4. Vzgoja kadra.

Vodja grafičnega ateljeja naj bi bil Ive Šubic, član Slovenskega umetniškega kluba. Člani pa naj bi bili: Gerlovičeva, Lavrič, Dolgan Milena, Globočnik (VII. korpus), Turk Vanja (baza 23), Petrič Dušan (VII. korpus).

Za umetniškega vodjo je, kakor čujemo določen Nikolaj Pirnat, slikarji Maj Klemenčič, Mihelič France in Jakac Božidar pa se obvezujejo za sodelovanje po danih možnostih.

Materialno stran in intendanco prevzame po dogovoru Centralna tehnika po tov. Petraču.«

Odsek za prosveto (načelnik J. Zemljak) je 26. oktobra 1944 odgovoril Miletu Klopčiču in Božidarju Jakcu naslednje (v zvezi z Jakčevim poročilom): »1. Grafični atelje bo ostal podrejen Centralni tehniki. 2. Umetniški klub lahko med svojim članstvom izbere slikarja-umetnika, ki bi skrbel za dvig umetniškega nivoja v grafičnem ateljeju. V tem slučaju bi moral ta slikar stanovati v prostorih grafičnega ateljeja. Slikarji bi se v vodstvu lahko menjavali vsak mesec. 3. Slovenski umetniški klub, slikarska sekcija lahko ustanovi svojo šolo odnosno atelje, v katerem bi slikarji-umetniki poučevali mlade talente s terena. Odsek za prosveto oddelka za umetnost bi v tem slučaju prevzel materialno stran organizacije takega ateljeja. Slikarji umetniki bi se s svoje strani obvezali, da bodo poučevali na taki šoli, na drugi strani pa tudi izvrševali naročila, ki bi jih dobivali od odseka za prosveto oddelka za umetnost.

Vse to je bilo dogovorjeno z IO ...«

Grafični atelje je tako ostal podrejen Centralni tehniki KPS, umetniški vodja pa je postal za kratek čas Nikolaj Pirnat.

Dne 11. januarja 1945 je bila VI. seja odseka za prosveto. V zapisniku te piše v poročilu vodje oddelka za umetnost naslednje: »Vršil se je sestanek

oddelka za umetnost, kjer se je poleg drugega razpravljalo o problemu opreme brošur in tiskovin.

Z odhodom tov. Pirnata v Beograd manjka v ateljeju umetnik, ki bi vodil delo . . . »

S Pirnatovim odhodom konec decembra 1944 pa je tudi ostal grafični atelje Centralne tehnike KPS brez umetniškega vodje.

Kdo vse pa so bili člani grafičnega ateljeja Centralne tehnike KPS?

Še v grafičnem ateljeju Centralne tehnike KPS v Starih žagah je akademski slikar France Mihelič delal korekture Ivetu Šubicu, absolventu kiparskega oddelka moške obrtne šole, študentu zagrebške akademije in kasnejšemu akademskemu slikarju ter Ivanu Seljaku-Copiču, ki je prišel za nekaj časa iz Belokranjske tehnike pred svojo vrnitvijo na Štajersko.

Šubic je bil tedaj že več ilustrator partizanskih glasil. Slikar Dore Klemenčič-Maj, ki je bil nekaj časa z njim v centralni tehniki Urški v Rogu (leta 1943) je v članku Slovenski umetniki v partizanih (Borec 1950, str. 103—109) o njem napisal: *»V kotu barake je imel mizico, kjer je neumorno risal dan in noč ilustracije za časopise, vmes pa si je žvižgal in prepeval. Nikomur od nas ni uspelo tako dobro vpraskati risbo v ciklostilno matrico, kakor njemu.»* Zato je poleg ilustratorskega dela pogosto opravljal tudi težaški tehnični posel. Mnoge risbe Franceta Miheliča je prenesel v ciklostilno matrico, risbe Nikolaja Pirnata pa izrezoval v linolej. Morda pa mu je tudi to delo koristilo. Šubic je postal kasneje vodja grafičnega ateljeja Centralne tehnike KPS, kar je ostal vse do osvoboditve. V ateljeju je pridno deloval tudi inž. arh. B r a n k o S i m č i č. Kasneje so še prišli v Stare žage, mlada slikarka Alenka Gerlovič konec julija iz Ljubljane, inž. Ignac Gregorač-Vid in Lojze Lavrič avgusta 1944 iz Grafike 11-A, študentka kiparka Milena Dolgan septembra 1944 iz Primorske.

V Crmošnjicah, kamor se je grafični atelje preselil in kjer je bila med oktobrom in decembrom 1944 partizanska »akademija«, ki jo je vodil Nikolaj Pirnat, so se omenjenim: Šubicu, Gerlovičevi, Lavriču, Dolganovi pridružili še oktobra slikar samouk Vito Globočnik in študent slikar Dušan Petrič iz VII. korpusa, novembra študent arhitekt Dušan Povh, od decembra 1944 do januarja 1945 je tu delal inž. Vlado Jordan; v začetku 1945 je prišel Vinko Turk-Vanja iz baze 13-23 ter dopolnil zgornji Jakčev kadrovski načrt za grafični atelje. Tu je bil še France Dremelj-Aco idr.; najmlajša članica pa je bila Terezija Hajder-Babi, sedaj akademska kiparka T. de Groot.

Alenka Gerlovič je v članku Spomini na tehniko v partizanih, objavljenem v Naši ženi 1948, str. 119—120 med drugim napisala o delu Nikolaja Pirnata z mladimi člani grafičnega ateljeja naslednje: *»Napravimo partizansko umetniško šolo! je predlagal Niko in tako se je zgodilo. Vsak dan smo si vzeli uro časa za risanje po modelu (op.: za akt je poziral nek partizan iz artilerijske brigade). Niko je razlagal anatomijo, popravljal nam je napake. Zvečer je predaval vsemu kolektivu centralne tehnike, slikarjem, kurirjem, intendantom, tipkaricam in kuharicam o preteklih poteh umetnosti in o njenem bodočem razcvitu.*

. . . Vselej smo pokazali svoje risbe in akvarele Pirnatu.

»Kako se ti zdi, Niko?»

Vesetil se je našega napredka.

Niko Pirnat naši mladi družbi ni bil samo tovariš in učitelj. Tudi sam je veliko delal. Mi smo spremljali njegovo umetniško delo. Tisto zimo je rezal

v linolej begunce s Štajerskega, skupino žena in otrok, ki jih italijanski okupatorji tirajo od doma. Občudovali smo njegovo mojstrsko risbo in se učili ob njej...»

O grafičnem ateljeju je bilo med drugim govora tudi v poročilu oddelka za umetnost odseka za prosveto predsedstva SNOS (Mile Klopčič) z dne 6. novembra 1944. To navaja, da so mlajši zaposleni v grafičnem ateljeju, v katerem sodelujejo z nasveti in z delom tudi ostali naši slikarji.

Posebno Božidar Jakac je kot vedno na široko razdal svoje znanje vsakomur, ki je le to želel. Od tu omenjenih članov grafičnega ateljeja je največ delal s Petričem, Dolganovi je posredoval mnogo znanja o umetnosti itd., vsi pa so radi ogledovali njegova dela, kakor tudi dela vseh ostalih umetnikov ter se učili ob njih. Učili so se tudi ob izrezovanju linorezov posameznih umetnikov.

* * *

Likovniki so tudi sodelovali z oddelkom za srednje šolstvo odseka za prosveto predsedstva SNOS (vodja Viktor Smolej). Pripravljali so predvsem učni načrt za pouk risanja in poučevali na gimnazijah.

Učni načrt za pouk risanja na srednjih šolah (gimnazijah).

Oddelek za srednje šolstvo je 7. oktobra 1944 prosil Mileta Klopčiča, točka 80 a (vodja oddelka za umetnost in ljudsko prosveto odseka za prosveto predsedstva SNOS), naj svetuje slikarja, ki je po možnosti že poučeval, da bi dal nekaj osnovnih smernic za začasni učni načrt za pouk risanja na srednjih šolah (gimnazijah). Oddelek za umetnost in ljudsko prosveto (M. Klopčič) je 8. oktobra 1944 odgovoril oddelku za srednje šolstvo, da sta od slikarjev, ki so na bazi, poučevala več let na gimnazijah Mihelič in Klemenčič in da sta oba trenutno odsotna. Oddelek za srednje šolstvo je nato 9. oktobra 1944 prosil Doreta Klemenčiča-Maja, da bi napravil kratek osnutek za pouk risanja na realnih gimnazijah. Predvideni da sta dve uri risanja v nižjih in ena v višjih razredih, tj. V. razredov, od VI. navzgor bi vključili tudi pouk zgodovine umetnosti. Morda naj bi pri osnutku še sodelovala Mihelič in Jakac. Predložen Klemenčičev osnutek učnega načrta za risanje na realnih in klasičnih gimnazijah je oddelek za srednje šolstvo poslal 28. decembra 1944 B. Jakcu in ga prosil za opombe, spremembe in dopolnitve. Dodal naj bi še nasvete glede vprašanja učnih knjig za zgodovino umetnosti in opreme učnih knjig. Oddelek za šolstvo je še 13. januarja 1945 poslal Jakcu dva izvoda učnega načrta za gimnazije v stari Jugoslaviji, ki bi morda prišel prav za debato o Klemenčičevem učnem načrtu. Dne 9. aprila 1945 pa je oddelek za srednje šolstvo poslal slikarjem F. Miheliču, B. Jakcu, D. Klemenčiču-Maju, D. Vidmarju, N. Vidmarju in odseku za gradnjo vabilo za sestanek 12. aprila 1945 pri Jakcu v Črnomlju, posvečen razgovoru o vprašanju učnega načrta za risanje na bodočih gimnazijah. Tudi v poročilu oddelka za srednje šolstvo o delu za čas od 15. marca do 22. aprila 1945 piše, da je v zvezi z bodočo organizacijo srednjih šol imel oddelek 12. aprila sejo z likovnimi umetniki za izdelavo učnih načrtov za risanje.

Likovniki kot profesorji risanja na gimnazijah v šolskem letu 1944—1945.

Realna gimnazija Črnomelj. Dne 7. marca 1945 je realna gimnazija Črnomelj poročala oddelku za srednje šolstvo ob zaključku I. semestra, da se je pouk risanja zakasnil, ker Ančik Franjo ni nastopil službe (op.: v

zvezi s tem obstaja vrsta dokumentov), sledil mu je 20. novembra 1944 Franceta Mihelič, temu pa 8. februarja 1945 Nande Vidmar. Po vojni, 9. junija 1945 je še realna gimnazija Črnomelj poročala oddelku za srednje šolstvo ministrstva za prosveto v Ljubljani, da je ob koncu aprila 1945 zaradi evakuacije Bele krajine odšel med profesorji Nande Vidmar.

Za Franceta Miheliča je oddelek za srednje šolstvo poslal realni gimnaziji Črnomelj 20. novembra 1944 nastavitveni dekret. Dne 1. marca 1945 pa je oddelek za srednje šolstvo razrešil Franceta Miheliča, ker je bil dodeljen drugam.

Miha B. (Marjan Breclj) je 11. novembra 1944 odgovoril Viktorju Smoleju, da glede Vidmarjev in Seliškarja nimajo nič proti, če jih zaposlijo na šolah. Dne 24. januarja 1945 je Komisija za agitacijo in propagando CK KPS prosila Nandeta in Draga Vidmarja, naj se čimprej oglasita in naj vzmeta s seboj vso opremo. V delovodniku oddelka za srednje šolstvo je nato z dne 7. februarja 1945 pod številko 48 namestitveni dekret za Nandeta na šolo v Črnomelj in pod številko 49 za Draga na šolo v Metliko. Realna gimnazija Črnomelj pa je 17. februarja 1945 poslala oddelku za srednje šolstvo osebna lista za Nandeta in Draga Vidmarja.

Realna gimnazija Metlika je v poročilu ob sklepu poletja z dne 28. februarja 1945 navedla pod spremembami v profesorskem zboru, da je 22. februarja 1945 prevzel risanje v vseh razredih Drago Vidmar. V poročilu Zaključek šolskega leta 1944/45 s statistiko realne gimnazije Metlika oddelku za srednje šolstvo ministrstva prosvete v Ljubljani z dne 19. junija 1945 pa piše med spremembami v učiteljskem zboru med letom, da je kot profesor risanja nastopil 1. februarja 1945 Vidmar Drago; 7. maja pa zapustil zavod. Ta podatek je tudi v kroniki metliške gimnazije.

Ravnateljstvo realne gimnazije Metlika je še 26. februarja 1945 poročalo oddelku za srednje šolstvo, da je prevzel risanje Vidmar Branko (op.: prav Drago) in da sta se zato spremenila urnik in predmetnik. Imel je 10 ur. Dne 5. aprila pa je bila reorganizacija in je imel le še 8 ur.

***

Kljub neugodnim razmeram so likovniki veliko storili za vzgojo naraščaja, predvsem Čargo, Jakac, Klemenčič, Mihelič, Pirnat, Drago Vidmar, Nande Vidmar. Še več so pa lahko Jakac, Mihelič, Pirnat nudili na povojni novoustanovljeni akademiji likovnih umetnosti v Ljubljani, kjer so se kot profesorji znova srečali z mnogimi znanci medvojnega časa — mladimi likovniki.

Tokrat objavljamo reprodukcije del nekaj slikarjev, nekdanjih partizanov in internirancev, ki so končali povojno likovno akademijo v Ljubljani (razen nadarjenega Vita Globočnika, ki je umrl že 1946. leta).

Vera Visočnik

Nova Libija resno zaskrbljuje Američane

Današnji položaj v Libiji ni nič kaj rožnat za ZDA, kajti odločno se odpira vprašanje njihovih vojaških baz in nafte. Sicer pa niti Sovjetska zveza v teh vprašanjih ni veliko na boljšem.

V prvih trenutkih po vojaškem udaru v Libiji septembra meseca ni bilo proti oporiščem nobenih resnih pomislekov, toda od tedaj dalje postaja situacija za ZDA iz dneva v dan resnejša.

Prvo resno vprašanje za Američane je vojaško letalsko oporišče Wheelus blizu Tripolisa. V odgovor na vsesplošni libijski pritisk je Washington formalno priznal novo vlado in določil 15. december za pogovore, kako in kaj bo z velikimi ameriškimi potenciali, ki jih imajo v Libiji in jih morajo izročiti v libijske roke.

Če bodo ZDA že morale žrtvovati Wheelus, potem vsaj upa, da bodo kako obdržale svoj delež, ki ni majhen, v petroleju. Zanj tudi sodijo, da je veliko važnejši in pomembnejši od letalske baze.

Toda tudi nafta je še veliko vprašanje. Navidezno je vse mirno, toda režim dela podtalno naprej, da bi dobil v svoje roke čimprej in čimveč nafte in pri tem lahko Amerika ostane praznih rok.

Danes je glavni in najpomembnejši problem nove vlade, kako bi uresničila vse obljube, ki jih je dala ljudstvu ob prevzemu oblasti. Ljudstvo še ne pritiska preveč na vlado, toda če ne bodo izpolnili kmalu vsaj nekaj obljub, potem bodo morali vedno bolj popuščati, kar ne bo šlo njim v prid. Poleg tega pa njihova nova smer v zunanji politiki verjetno ne bo povsem dosegljiva. Z enako vztrajnostjo napadajo tako ZDA kot SZ. Prvi koraki proti ZDA so bili potrjeni s tem, da so takoj izgnali iz dežele vse Američane, ki so učili angleščino v šolah, poleg tega pa napadajo ZDA zaradi procionističnih nagibov.

Toda vojaška letalska baza Wheelus je bila več kot deset let ključna točka za urjenje in usposabljanje ameriških bombnikov, stacioniranih po Evropi. Pa tudi iz strateškega vidika je bila ta vojaška baza najpomembnejša za obrambo južne Evrope. Bazo je zdaj praktično ameriška stran že odpisala. Tako bodo ZDA primorane izpustiti iz rok 100 milijonov dolarjev, ki so jih vložili v izgradnjo in usposobitev tega

oporišča. Upajo, da bodo lahko vsaj delno izsilili pogodbo, ki jo je potrdil stari režim do 24. XII. 1971, vendar v Pentagonu nihče v to ne verjame. Libijska vlada je dala jasno vedeti, da želi, da se ta baza sprazni pred tem rokom, in je videti, da Američani ne bodo veliko nasprotovali.

Glavno vlogo — nafta:

Nafta... nafta! Ta je najbolj pomembna in na račun nje se bodo Američani pripravljeni odpovedati vsemu drugemu. Glavna zahteva nove vlade bodo naftni centri. Danes je od 38 tujih naftnih družb kar 24 ameriških, ki nadzirajo, črpajo in odnašajo iz dežele velike dobičke. Ameriške firme so vložile v libijsko nafto 1 milijardo dolarjev in pridobivajo 88% vse nafte v deželi. Kaj to pomeni, si lahko mislimo.

V prvih dneh po vojaškem udaru je bila skupina mladih oficirjev takoj zadolžena, da nadzira proizvodnjo na naftnih poljih, da ne bi kje nastali neredi ali zastoji. Zanje je bila nemotena proizvodnja nafte bistvenega pomena. Danes je čutiti drugačen veter. Večina v novi vladi je prepričana, da Libija pod kraljem Idrisom ni prejemale tistega, kar bi ji pripadalo od tujih profitov, in da ni bilo dovolj nadzora nad tujimi petrolejskimi družbami, ki črpajo nafto na njenem ozemlju.

Za zdaj še ni bojazni, da bi vse skupaj nacionalizirali, vendar so zlasti Američani prepričani, da bo parlament kaj hitro zastavil vprašanje zvišanja odstotka od tujih profitov.

Po dosedanjih pogodbah dobiva Libija od vsakih 150 litrov prodane nafte 1 dolar od profita. Računajo pa, da bo libijska vlada zahtevala vsaj še 6 centov pribitka. Američani sodijo, da se bodo lahko takšnim zahtevam uspešno uprli s kratko prisodobno, da ubijajo gosko, ki jim nese zlata jajca. Toda o takem odgovoru še sami niso prepričani, kajti ZDA se ne počutijo več trdno v libijskem sedlu. Ta negotovost izvira še iz časov stare monarhije, ko so zahodnoevropske petrolejske družbe napravile načrt za izgradnjo naprav v vrednosti 60 milijonov dolarjev za črpanje tekočega plina. Esso je pričel s tankerji prevažati tekoči plin na nova tržišča — Španijo in Italijo. Najverjetneje bo v kratkem pridobil še nove povpraševalce.

Res so vsi ti načrti in poskusi kot Idrisov petletni plan za gospodarski napredek še v zraku. Vendar obstaja bojazen, da bodo prej uspele druge države kot pa ZDA. Tudi Sovjetska zveza ni imela v svojih ponudbah več sreče. Libijska vlada, kot je omenil neki poznavalec, še vedno kaže določene sume v navezovanje stikov s SZ. Ko je na primer SZ pred kratkim poslala delegacijo, da bi jim pomagala z vojaškimi strokovnjaki, jim je libijska vlada odvrnila, da trenutno ni zainteresirana za njihovo ponudbo. Prav tako je Sovjetsko zvezo zavrnila, ko je hotela postaviti v Libiji nov informacijski center.

Kaj pomeni vse to? Mnogi poznavalci trdijo, da se sedanji režim še vedno ne more povsem odločiti za smer svoje prihodnje politike in hitrost ukrepanja.

Ce danes potuješ po deželi, si ne moreš ustvariti določenega mnenja. Na cestah Tripolisa se libijski vojaki, katerih število je sedaj okoli 7000, smeje in prijateljsko pogovarjajo s civilisti. Večina prebivalstva, predvsem tistega pod 30 leti, ki jih je 60 %, je videti zelo naklonjena novemu režimu in bi ga podprla v vseh akcijah za izboljšanje notranje in zunanje politike. Povsod se čuti velik odpor do starega režima kralja Idrisa. Večina Libijcev je globoko prepričana, da je devetinsedemdesetletni kralj v zadnjih letih močno popustil, da se je v deželi tako močno razpasla korupcija. Krepijo se zahteve, naj se čimprej obsodi najvišje uradništvo starega režima. Sumijo, da so številni med njimi odnesli iz dežele na milijone dolarjev, nekateri z ameriško in britansko pomočjo. Ko se sprehajaš po najbolj luksuznih četrtih mest, često opaziš na najbolj fantastično zgrajenih vilah napis: »Kje si to dobil?«

Najbolj pa so Libijci danes prepričani o tem, da bi lahko njihova dežela zaradi

izrednih naravnih bogastev dosegla veliko večji gospodarski napredek, kot ga je. Libija je izredno bogata dežela, toda bogastva niso bile deležne množice. Pod kraljem Idrisom je 10 % od 1,74 milijona Libijcev držalo polovico vsega, kar je dežela prejela za petrolej — milijardo dolarjev. Nekateri poskusi, da bi se takšno stanje popravilo, niso privedli nikamor. Množica je ostala revna.

Nova revolucionarna vlada je nacionalizirala banke, prepovedala točenje alkoholnih pijač v smislu korana, določili so plače zdravnikov, cene mesu in drugim živilom ter vse napise na cestah in po uradih izpisali v arabščini. Toda urediti bodo morali še veliko zadev, če bodo hoteli izpolniti obširen program napredka, tako na ekonomskem kot na socialnem področju.

Nered, ki je po prevzemu oblasti še tedne vladal na vseh področjih gospodarstva, resno skrbi mnoge iz starejše generacije. Vznemirjajo jih tudi novi ukrepi.

Poleg vsega je sedanji vodja vojaškega režima Mu'ammar Muhammad al'Qaddafi v deželi malo znan. Zraven tega je bila večina vojaškega kadra izurjena v ameriških vojaških enotah. Novi režim pa je kljub temu globoko prepričan, da bo vse svoje načrte počasi izpeljal do konca, čeprav si je neki libijski strokovnjak upal pripomniti:

»Kako boste hitro izvedli drastične ekonomske ukrepe v napol fevdalni družbi, kjer je pripadnost plemenom močnejša od narodne zavesti? Kako lahko to storite s samo 3500 visoko izobraženimi kadri? Kako boste to speljali, ko pa ste odpustili skoraj vso staro administracijo, novih kvalificiranih kadrov pa nimate? To, kar potrebujete danes in v prihodnje, ni samo denar. Potrebujete čas, veliko časa.«

US NES AND WORLD RAPORT 2. 12. 69.

Za črnce v Južni Afriki ne bo nikoli enakopravnosti...

Problem, ob katerem se vedno začudimo ob razpravah o Južnoafriški uniji — in to je tudi osrednje vprašanje, kadar se govori o njej — je uspešnost zunanjega pritiska na deželo. To pa ni napad na politiko Vosterjeve vlade, pač pa opravičevanje takšne politike. Odlika te politike ni spletkarstvo. Apartheid je bil izmišljen kot opravičilo, kot tolerantna politika sedanjega stanja za veliko bolj kruto politiko rasne nadvlade starega Baaskapa. To naj bi pomagalo afriškim sindikatom in delujočim političnim organizacijam nadzorovati dotok afriškega prebivalstva v mestna naselja in

prevzemati posle, v katerih bi se lahko pri-merjali z belimi in dokončno razbili zabe-tonirane nizke plače črncev. To opravičilo je postalo nepotrebno, ko se je red starega imperija zrušil in je morala Južna Afrika zaživeti v svetu tako, kot je ta od nje zahteval, ne pa po svojih starih kalvinističnih načelih. Zdaj pa je to opravičilo prišlo na zatožno klop.

Bistvo tega vprašanja je, da je takšno opravičilo laž. Resničnost Baaskapa je važna. Če bi resnično pošteno mislili ločiti rase na dva povsem enaka dela z enakimi pravicami, samo prostorsko ločena in seveda

z različnima ekonomskima razvojem, potem bi takšna odločitev pomenila v kratkem času vojno med rasama. Vendar takšnega namena vlada nima in je tudi praktično neizvedljiv. To pa je največja slabost takšne teorije.

O tem sem se prepričal, ko sem se dve uri pogovarjal s predsednikom Vorsterjem. Potem sem tudi dojel, zakaj je odgovoril na vsa vprašanja.

Vprašanje: Hiter in obširen razvoj gospodarstva dežele je pripeljal v mesta ne manj, pač pa več črncev. Mar niso vključeni v stalni del razvoja gospodarstva?

Vorster: To, da zaposlujemo Bantu plemu ali ustvarjamo delovna mesta za Bantujeve, nima ničesar skupnega s politiko separatizma, ki ga poskušamo ustvariti.

Če živi okrog sedem milijonov Afričanov v belih četrtih kot »delovna skupnost« in nima ničesar skupnega s politiko ločenega razvoja, potem sem tudi sam Afrikanec. Status, kot se sedaj imenuje »migrirani Bantu delavec« v uradno priznani beli četrti, je srčika teorije apartheida. On je pač »migrant«, čeravno je tu zaposlen že vse življenje. Prav ob tem se razblini vsa njihova teorija. V Južni Afriki je okrog 13 milijonov Afričanov. V »domovinskih« predelih, v katerih bodo imeli ločen razvoj, obsega 13 % vse površine dežele in njihovo gospodarstvo v glavnem zavzema le zelo nerazvito kmetijstvo. V transkaju, na primer je zunaj kmetijstva zaposlenih le 33.000 od 1,4 milijona prebivalcev. Seveda bo višek delovne sile vedno našel zaposlitev v belih četrtih. Bele četrti kajpak potrebujejo disciplinirano delovno silo, sicer ji grozita odpust in izgon nazaj v domovinski kraj in brezupje, ki temu sledi.

Če si zdaj politiki prizadevajo, da bi za vsako ceno speljali svoje umazane zamisli, je vprašanje, kako se bodo soočili z naraščajočo populacijo Afričanov? Leta 1960 je bilo po statistiki v »domaćem kraju« 4.133.000 domačinov. Toda velika nataliteta črnškega prebivalstva da slutiti, da bo konec stoletja vseh skupaj okrog 28 milijonov. Medtem ko je večina domačinov leta 1960 prebivala tam kot zdaj — v belih predelih, bo naraščajoče število prebivalstva izčrpalo možnosti zaposlitve, kaj pa bodo storili s to odvečno delovno silo?

Od česa bo živelo to odvečno ljudstvo? V »pokrajinskih« gospodarstvih je težko računati na nova delovna mesta. »Obrobna industrija«, kot jo imenujejo v gospodarskem razvoju vse dežele, bo pomagala odpirati nova delovna mesta, ko bodo beli industrialci zgradili svoje tovarne ob robu mest, v bližini afriških rezervatov, toda teh bo zelo malo in skoraj niso vredni omembe. Razvoj kmetijstva v domačem kraju nima podlage, ker ga nima kdo financirati,

danes pa je na takšni stopnji, da prehranjuje komaj samega sebe. Poleg tega so tudi obdobja in predeli, kjer že danes vlada obupna podhranjenost.

Če bo nastal kakršenkoli ekonomski napredek, bo lahko le s kapitalom belcev, investiranim v domačo proizvodnjo. Predsednik Vorster mi je zagotavljal, da bo dovoljeno belemu kapitalu, da vlaga svoja sredstva v »domaćinske« predele le na dolge roke. Toda največji južnoafriški kapitalisti so v elektrogospodarstvu in jeklarski industriji in še vedno so tako konservativni kot so bili v 19. stoletju. Poleg tega so davščine na vloženi kapital tako velike, da je še vedno bolje imeti mrtvi kapital z obrestmi v bankah. Samo v enem primeru bi bili verjetno beli kapitalisti pripravljene vlagati svoja finančna sredstva v domaćinske predele — če bi delavci dobivali najmanjše dohodke.

In to je velika laž, ki spodbija njihovo prijazno teorijo o ustanavljanju »domaćinskih pokrajin« z enakim ekonomskim razvojem. To laž nam potrjujejo tudi uradne statistike: leta 1967 je bilo 568.000 črncev v zaporih, od leta 1950—66 so umori porastli za 277 %, samo lansko leto je bilo zabeleženih 70.600 primerov tuberkuloze in samo v Johannesburgu so na novo sprejeli v bela gospodinjstva 114.800 črncev.

V rezervatih Bantu črncev grozljivo raste nasilje, brutalnost. V njih bi sociolog prav gotovo našel klasično rasno »sožitje«. To pa prav gotovo ni pravo ozračje, kjer bi se razvijalo disciplinirano politično gibanje. O tem so prepričani tudi belci v Južni Afriki. Toda kaj bo taktat, ko se bo število domačinov tudi v »domaćinskih pokrajinah« zvišalo in bodo zgubili vsako upanje ter bodo odpadli tudi vse bojzorni, ki jih obdajajo še danes?

Poleg tega pa se lahko vprašamo — kako varnega se počuti Vorster. Politično je veliko bolj ranljiv, kot hoče kdorkoli priznati, čim bolj se bližajo splošne volitve. Ultra desničarsko in super tradicionalno »verkrampte« krilo Nacionalne stranke se je prejšnji mesec razbilo in osnovalo Obnovljeno nacionalno stranko. Na ustanovnem kongresu je bilo okrog 1000 kandidata, ki bodo na volitvah poskušali predreti s svojimi kandidati. Nova stranka ima že tudi svoje glasilo. Poznavalci razmer trdijo, da lahko z gotovostjo računajo na še preostale tradicionaliste, ki sedaj še formalno podpirajo Vorsterjevo stranko, predvsem v Transvalu, kjer jih bodo podprli tudi sindikati, ki računajo na številna nova delovna mesta.

Vendar je upanje zelo minimalno za kakršnokoli izmenjavo, bolj je videti, da se bo odločilo le po Vorsterjevi volji, kajti težko je računati, da bi Vsesplošna črnška

stranka pridobila kaj več milosti pri izbiri poslancev, kot je ima sedaj. Mogoče bi se ji posrečilo pridobiti dva ali tri sedeže v parlamentu več. Toda danes ima Vorsterjeva stranka od 166 sedežev v parlamentu 123. Tako ni računati na večje izboljšave v ekonomskem napredku črncev po aprilskih volitvah prihodnje leto.

Prav gotovo pa jim Vorster ne bo prinesel svobode z zastarelimi načeli — ločeni enakopravnih razvojnih dežel — belcev in črncev. In prav v tem je neizprosna. Zato se polnijo koncentracijska taborišča, med katerimi sta najstrahotnejša Limehill in Stinkwater.

Da bi njegovi notranji načrti ne pritegovali svetovne pozornosti, se je v zadnjem času zelo zavzel za svojo posebno zunanjo politiko. Pričel je navezovati tesne stike s Portugalsko in Južno Rodezijo, kjer dobiva za svojo politiko tudi polno razumevanje. Prevzeli so tudi del obveznosti pri gradnji velikanskega energetskega projekta Cabora Bassa na reki Zambezi. To pa po-

meni, da bodo imeli vso kontrolo na obeh bregovih reke Zambezi, kjer je bil do zdaj glavni skrivni prehod gverilcev v Južno Afriko, saj Vorster ve, da si ne sme privoščiti, da bi v deželi rastlo gverilsko gibanje. In veliki načrti na reki Zambezi so mu dali v roke vse adute, da opravi z vsakim, ki bo hotel neopazno v deželo in zanetiti »požar«.

Južno Afriko lahko napadejo edino z atomskim orožjem, to pa je prav tako nemogoče kot splošne ekonomske sankcije, ki so jih sprejeli na sedežu ZN proti Južnoafriški uniji že večkrat. Še več, vsega tega se Južna Afrika v polnosti zaveda. Zato se vedno bolj navezuje na zunanji svet, ki je zelo vesel v celoti, da lahko spet trguje z njo. Prek ekonomskih navezuje tudi politične stike, za katere je prepričana, da bodo uspeli, kajti ti se ne odločajo med črnici, med gverilci, ki bi želeli prinesiti deželi svobodo, pač pa na svetovnih borzah!

NEV STATESMAN 21. 11. 69.

Hudi problemi prehitro se razvijajočih mest v svetu

Ko se pelješ s katerega koli velemestnega letališča, vsega iz betona in stekla, proti mestu, se spet srečuješ z visokimi betonskimi giganti v steklu, kakršni so zadnje čase vsi večji hoteli in poslovne zgradbe. Tu nekje med letališčem in hotelom se srečuješ povsod z velikansko revščino in barakami, nedostojnimi človeškega prebivališča, toda kjer danes prav gotovo stanuje še polovica mestnega prebivalstva vseh velemest na svetu sploh.

Včasih speljejo moderne avto ceste nad temi prebivališči. Če pogleda potnik navzdol, zagleda droben dim, ki se kadi izpod lonca na dvorišču, ter milje in milje zasilno zbitih barak iz desak, slame, pločevine in podobnega. Ali pa so ta pribežališča postavljena kar ob cesti, v katere se ob deževju s ceste zlivata voda in blato. Tako srečujemo tiste najbolj revne, za katere že leta ni upanja, ni pomoči. Zgledamo jih po jamah, okrog katerih se igrajo sestradani otroci in drobne kokoši, po okoliških gmih ali drevju pa se suši razpadajoče perilo in obleka.

In to še niso najhujši kraji, kjer prebivajo najbolj revni. Ti so skriti nekje daleč od središča mesta ali glavnih vpadnic. To so umazane in nezdrave stavbe starega mesta, postaja prvih kmetijskih priseljenec v mesto. Tukaj ni majhnih zgradb, umazanija se vseprek nabira po vseh nad-

stropjih, odprtine na stopniščih in jaški za dvigala rabijo kot latrine in odlagališča za smeti, sobe so prenapolnjene in brez pohištva, podgane se sprehajajo vse naokrog, in stenice, velike kot pol kovanca, padajo s stropov. Kiselkast in trpek okus po revščini kraljuje po vseh prostorih in napolnjuje vsa dvorišča. Pozimi kraljujeta po teh stavbah veter in mrz, poletje pa prinaša obupen smrad in bolezn.

Na različnih koncih sveta tem revnim predelom pravijo različno — **colonias proletarias** — v Mehiki, **gourbivilles** v Tunisu, **bustees** v Indiji, **barriadas** v Peruju, **gekondu** v Turčiji, **ranchos** v Venezueli ter še in še. Takšnih naselij je na tisoče in stotisoče po svetu, prav toliko, kolikor je velikih mest. Toda vsa ta imena pomenijo isto — kraje, kjer človeška revščina doseže najvišjo možno stopnjo, ki si jo navadni zemljan sploh ne more predstavljati, če tega še nikoli ni videl od blizu.

Navadno se izletniki in turisti kaj malo pomude na takšnih mestih, mogoče jim privoščijo le bežen, usmiljen pogled, domačini iz drugih delov mesta pa niti toliko. To so pač sestavni deli mest, za katere menijo, da bi bilo vsako naprežanje s finančnimi sredstvi odveč — tako pač je. Mogoče je temu tudi tako, kajti bistveno vprašanje vseh teh ubožnih, človeka nevrednih mestnih četrti ni v sanaciji teh prostorov, pač

pa v resnem urbanističnem študiju, kako izdelati načrt za mesto, kjer bi bilo prostora tudi za ta bedni proletarijat.

Mogoče je napačna sentimentalnost pogrevati vedno isto vprašanje, kako sanirati te ubožne mestne četrti. Mesto je danes zelo hitro nastajajoča skupina stavb v moderni družbi. Če bi po svetu veliko bolj pazili na funkcionalno izdelane urbanistične četrti, potem bi se mesto enakomerno razvijalo v celoti. Seveda so vsi ti pojavi vredni največje obsodbe, toda naraščanje mestnega prebivalstva pa je glavni krivec za takšno stanje.

Po statističnih podatkih Združenih narodov je od leta 1920 v mestih z 20.000 prebivalci, prebivalstvo naraslo od 523 milijonov na 752 milijonov v letu 1960. Število prebivalstva v mestih s pol milijona prebivalci pa je naraslo od 96 na 351 milijonov. Seveda je takšna ekspanzija mest pogojena z naraščanjem števila prebivalstva v svetu od 1,860 milijonov ljudi v letu 1920 na skoraj tri milijarde leta 1960.

Toda na splošno so mesta v bolj razvitih državah rasla veliko hitreje kot v manj razvitih, saj so tja prihajali na delo tudi tisti iz manj razvitih dežel. Zlasti po letu 1960 so se mesta neverjetno širila. Sicer veliko manj v manjših centrih, kot v glavnih mestih. V velikih mestih se je prebivalstvo pomnožilo do danes vsaj še enkrat, v glavnih mestih pa vsaj za osemkrat.

Takšna eksplozija je nadvse zaskrbljujoča, kajti še vedno je v zraku vprašanje, kako pa bo v prihodnje. Če bo mestno prebivalstvo naraščalo od leta 1980 z današnjim tempom, bodo imela samo manjša industrijska mesta že nad 100 milijonov prebivalcev. Te številke pa nalagajo vsem razvitim državam zelo velike obveznosti. V letih od 1960 do 1980 bi morali posvetiti glavno skrb novim urbanističnim načrtom, v katere bi bila vključena tudi izgradnja stanovanj, šol, bolnišnic, mestnega prometa in delovna mesta v bližnji okolici, sicer bo v vseh teh »slumih«, kjer je že danes življenje nevzdržno, še hujše. To so zelo odgovorne naloge, ki jih bodo morale rešiti vse dežele, sicer bodo prišle v težave s hudimi posledicami.

Vse do nedavnega so nastajala prvo naselja in šele potem se je razvila industrija ter vse drugo. V današnjih modernih pogledih na sodobnejšo urbanizacijo mest pa bi morali najprej izdelati načrte za določeno industrijsko panogo, točno določiti tudi njen razvoj, potem šele izdelati načrte za delavska naselja. Toda hiter razvoj industrije v zadnjih desetletjih je postavil vse na glavo. Nekdaj je bil največji del prebivalstva na deželi, danes pa je prav naro-

be. Vedno več je dežel, v katerih z nezmanjšano hitrostjo drve prebivalci v velika mesta.

Statistični podatki kažejo, da je samo v mestih Latinske Amerike danes 30 % prebivalcev brezposelnih in brez zemlje, zato pač ne morejo iz teh »pokopališč revščine« nikamor. V četrtem indijskem petletnem planu bodo odprli v mestih 19 milijonov novih delovnih mest, toda zdaj se vzbuja bojazen, da se jih bo na ta račun priselilo v mesta najmanj 23 milijonov, že danes pa jih je uradno 10 milijonov brezposelnih.

Seveda v tej zvezi omenjajo še »terciarne dejavnosti«. Po statističnih podatkih je v latinskoameriških mestih bolj razvita terciarna dejavnost kot v mestih ZDA. Toda če pogledaš stvari malo globlje, vidiš, kaj so terciarne dejavnosti v mestih Latinske Amerike: čistilci čevljev, malo krošnjarstvo, odnašanje privatnih sporočil in podobno, zaposlitev, ki obvaruje zaposlenega pred hudo lakoto, kar pa ne pomeni, da je to dovolj za življenje.

V prihodnjih mestnih upravah bi morali resnično pospeševati vse vrste dejavnosti, vendar kontrolirano, brez izkoriščanja. Nemogoča bivališča, stalno naraščanje nezaposlenosti, prenapolnjeni stanovanjski prostori z vedno večjim številom obupanih brezdelnežev in mater ter napol sestradanih otrok, vse to so strahotni opomini, da je potrebno urno nekaj storiti.

Število mestnega prebivalstva narašča prav nenormalno in sploh ni več nobenega upanja za kakšno zdravo rast. Po vseh računih bodo boleznin in pomanjkljiva higiena še veliko bolj razjedali srce vseh mest. Računajo, da bo čez deset let že nad 18 latinskoameriških mest imelo nad milijon prebivalcev. Lima 3 milijone, Buenos Aires 9 milijonov, v Indiji Kalkuta dvakrat več kot Chicago, z 70 % družin živečih v eni sami sobi. In če prištejemo še vse tiste, ki bodo prebivali po pločnikih, potem jih bo imela prav gotovo 15 milijonov.

Celo v afriških deželah, kjer je bila še skoraj do včeraj večina prebivalstva na deželi, se prav zadnje čase množično seli v mesta. Mesta, kot so Dakar, Abidžan in Akra, bodo kmalu štele milijon prebivalstva, pri tem pa je le 5 % zaposlenih v industriji.

Leto 1970, za katero poznavalci sodijo, da bo najbolj kritično za preobrat k sodobnejšim urbanističnim načrtom velikih mest, zlasti novo nastajajočih četrti, bo tudi pokazalo, kam bo svet krenil, ali na boljše ali pa v še večjo bedo, iz katere pa resnično ne bo več izhoda.

ECONOMIST 6. 12. 69.

Jože Ciuha: Žena II, 1967, mešana tehnika na pleksi steklo

LEPOSLOVJE

BRATKO, Ivan: Dekletov dnevnik. Opremil: Uroš Vagaja. Založba Obzorja, Maribor 1969. 198 + (III) str.

CANKAR, Ivan: Hlapec Jernej in njegova pravica. Spremno besedo napisal dr. Bratko Kreft. Ilustrirala: Nora Lavrin. Opremil: Ivan Seljak-Čopič. Moja knjižnica. Urednik: Bogomil Gerlanc. III. letnik — VIII. razred — 1. knj. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1969. 93 + (III) str.

DUMAS, Alexandre: Dvajset let pozneje. 2 knjigi. Roman. Prevedel: David Senčar. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 71, 72. Založba Obzorja. Maribor 1969. 1. knj.: 485 + (III) str.; 2. knj. 501 + (II) str.

GOLON, Anne in Serge: Angelika in kralj. Roman. Prevedel: Samo Oman. Oprema: Mitja Race. Založba Lipa. Koper 1969. 617 + (I) str.

KALČEV, Kamen: Dva v Novem mestu. Prevedla: Katja Spur. Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1970. Prešernova družba. V Ljubljani 1969. 173 + (II) str.

LOKAR, France: Okno na vrt. Pesniška zbirka. Ilustracije: Joža Horvat-Jaki. Izdalo Cirilmetodijsko društvo, Ljubljana. Stari trg pri Ložu 1969. 69 + (II) str.

MALENŠEK, Mimi: Balada o starem mlinu. Povest. Redna knjiga Prešernove družbe za leto 1970. Prešernova družba. Ljubljana 1969. 249 + (I) str.

MAURER, Neža: Skorja dlani in skorja kruha. Pesniška zbirka. Opremil: Bronislav Fajon. Obzorja. Maribor 1969.

MIKELN, Miloš: Satire. Odlomki iz Administrativne balade, Inventure 65 in 2 x 2 = 5. Opremil: Bronislav Fajon. Obzorja. Maribor 1969. 91 + (V) str.

MITCHELL, Margaret: V vrtincu. 2 knjigi. Roman. Druga izdaja. Prevedel: Janko Moder. Opremil: Uroš Vagaja. Svet v knjigi 22, 23. Založba Obzorja. Maribor 1969. 1. knj.: 719 + (I) str.; 2. knj.: 737 + (II) str.

NA PARTIZANSKI STRAŽI. Antologija slovenske poezije odpora. Izbral, uredil in spremno bebedo napisal Cvetko Zagorski. Opremil: Ive Seljak-Čopič. Moja knjižnica. III. letnik — VIII. razred — 2. knjiga. Mladinska knjiga. V Ljubljani 1969. 159 + (I) str.

PETAN, ZARKO: Slečene misli. Ilustriral: Milan Maver. Zbirka Kultura. Urednik: Ivan Potrč. Opremil in tehnično uredil:

Aco Mavec. Založba Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 52 str.

PULIČ, Nikola: Procesija. Savremeni hrvatski pisci. Urednik: Josip Pupačić. Oprema: Ivo Friščić. Matica Hrvatska, Zagreb 1969. 81 + (I) str.

SMOLE, Dominik: Krst pri Savici. Drama. Opremil: Uroš Vagaja. Založba Obzorja. Maribor 1969. 81 + (I) str.

SOLŽENICIN, Aleksander: U prvom krugu. S ruskog prevela: Nada Soljan. Biblioteka »Svjedočanstva« 1. Urednik: Omer Lakomica. Oprema Ante Giaconi. »Otokar Keršovani«. Rijeka 1969. 554 + (I) str.

ZORMAN, Ivo: V tem mesecu se osipa mak. Opremil: Tone Zajc. Tehnični urednik: Aco Mavec. Založba Mladinska knjiga. Ljubljana 1969. 303 + (I) str.

ZWEIG, Stefan: Maria Antoinetta. Prevedel: Fran Albreht. Opremil: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 60. Obzorja. Maribor 1969. 516 + (III) str.

DRUŽBENE IN POLITIČNE VEDE

AKTUELNI problemi ekonomske politike Jugoslavije 1969/1970. Posebno izdanje časopisa »Economist«. Za izdavača: Jakov Sirotković. »Informator«. Zagreb 1969. XXVIII + 221 str.

ALBREHT, Roman: Zapiski s kongresa, Razmišljanje o resoluciji IX. kongresa ZKJ o socialističnem razvoju v Jugoslaviji na temelju samoupravljanja in nalogah ZK. Urednik: Vlajko Krivokapić. ČZP »Komunist«. Ljubljana 1969. 61 + (II) str.

BROZ, Josip-Tito: Borba za mir i međunarodnu saradnju. XVIII. Urednik: Tihomir Stanojević. Saradnici: Mladen Vezidić, Blažo Mandić i Mitar Murtaški. Kultura. Beograd 1969. 461 + (II) str.

JUGOSLAVENSKE naučne institucije. Pripremili: Drago Reuf i saradnici. Ko je ko? knj. 2. Glavni urednik: Drago Reuf. Institut za naučno-tehničku dokumentaciju i informacije — Centar za proučavanje politike razvoja naučnih delatnosti. Beograd 1969. XII + 462 str.

NARODNA bitnost zamejskih Slovencev. Zapiski z razgovorov v Mariboru in na Dunaju. Izvršni odbor študentske skupnosti mariborskih visokošolskih zavodov. Maribor 1969. 40 str.

PODMENIK, Slavko: Za samoupravno odgovornost. CZP »Komunist«. Ljubljana 1969. 202 + (I) str.

PROBLEMI provođenja društveno-ekonomske reforme. Ekonomski institut, Zagreb. Oprema korica: Marija Jevšovar. »Informator«. Zagreb 1969. (VIII + 173 + (III) str.

SADIKOVIĆ, Cazim: Socijalizam i vlast. Ka teoriji integralnog društvenog samoupravljanja. Tehnički urednik: Ahmed Muhamedagić. »Veselin Masleša«. Sarajevo 1969. 135 str.

URESNIČEVANJE ustavnih načel o enakopravnosti jezikov v delu zveznih organov in v zveznih predpisih. Knjižnica zvezne skupščine, let. VI, zv. 6. Zvezna skupščina. Beograd 1969. 78 str.

VIDMAR, Josip: Ivan Cankar. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1969. 54 + (II) str.

ZGODOVINA

ANTOLJAK, Stjepan: Samuilovata država. Prevod od hrvatsko srpski: Dimitar Parnovski. Odgovoren urednik: Cvetko Martinovski. Institut za nacionalna istorija. Skopje 1969. 192 + (I) str.

BOŠKOVIĆ, Branko: Narodnooslobodilačka borba v ibarskom bazenu. Kosovski-mitrovački i studeniški srez. Zajednica naučnih ustanova Kosova i Metohije. Studije 8. Glavni i odgovorni urednik: dr. Branko Dimitrijević. Priština 1968. 361 + (II) str.

BOŽIĆ, Branko: Zgodovina slovenskega naroda. Redna knjiga Peršernove družbe za leto 1970. V Ljubljani 1969. 229 + (I) str.

ĐURISIĆ, Mitar: Bitka na Drini 1914. Tehnički urednik: Velisav Marković. Glavni i odgovorni urednik: Branko Borojević. Vojnoistorijski institut. Beograd 1969. 470 + (I) str. + 10 skic. Med tekstom slike.

HRVATSKI narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zbornik. Zbornici i monografije 3. Glavni urednik: Jakša Ravlić. Matica Hrvatska. Zagreb 1969. 498 + (IV) str.

KAMNIŠKI zbornik XII. Izdal in uredil uredniški odbor. Odgovorni urednik: Zvonke Verstovšek. Ljubljana, Muzej Kamnik 1969. 174 + (II) str.

KONJHODŽIĆ, Mahmud: Sisak 1941. Zapis o prvom jugoslovanskom partizanskom odred. Riječi, časopis za kulturu, umjetnost i društvena pitanja, god. I, br. 2. Uređivački odbor. Glavni i odgovorni urednik: Dragan Božić. Matica Hrvatska Sisak. Sisak 1969. 152 str.

KOS, Milko-Ferdo GESTRIN-Vasilij MELIK: Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih šol. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1969. 70 + (II) str. + 8 str. sl.

KRESTIĆ, Vasilije: Hrvatsko-ugarska nagodba 1868 godine. — Der kroatisch-unga-

rische Ausgleich (1868). Posebna izdanja. Odeljenje društvenih nauka 65. Urednik: Vasa Čubrilović. Srpska akademija nauka i umetnosti. Beograd 1969. (VIII) + 424 str.

LEIP, Hans: Gusarski dnevnik. Sa nemačkog preveli: Božena Begović i Truda Stamač. Likovna oprema: Ivan Antolčić. Ljudski dokumenti. Urednik: Šime Vučetić. Zora. Zagreb 1969. 578 + (V) str. Med tekstom slike.

MANSTEIN, Erich von: Izgubljene pobeđe. Preveo sa nemačkog: Milorad Sojić. Vojna biblioteka. Inostrani pisci 70. Odgovorni urednik: Zdravko Đuković. Vojnoizdavački zavod. Beograd 1968. 686 + (I) str. + 2 skici. Med tekstom skice in zemljevidi.

MANVELL, Roger-Heinrich FRAENKEL: Goebbels. Demagog in propagandist nasilja. Prevedel: Jože Fistrović. Oprema: Bronislav Fajon. Svet v knjigi 72. Založba Obzorja. Maribor 1969. 416 + (III) str.

MANVELL, Roger-Heinrich FRAENKEL: Göring. Hitlerjev paladin. Prevedel Jože Fistrović. Svet v knjigi 73. 568 + (III) str. + 24 str. slik.

MANVELL, Roger-Heinrich FRAENKEL: Himmler. Malomeščan in množični morivec. Prevedel: Jože Fistrović. Svet v knjigi 74. Obzorja. Maribor 1969. 401 + (II) str. + 24 str. slik.

MUZEJ ljudske revolucije Slovenije — Ljubljana. Katalog in razstavo pripravili: Milan Brezovar, Franc Kresc-Coban, Mira Mihevc, Zorka Tribušon, Matija Zgajnar. Oblikovna urediteve muzejske zbirke in kataloga: Lojze Gostiša. Muzej ljudske revolucije Slovenije. Ljubljana 1969. 74 str.

PERVANJE, Edvin-Jože A. HOCEVAR: Četrta prekomorska brigada in zavezniška pomoč NOV in POJ. Knjižnica NOV in POS 25-III. Ureja komisija za zgodovino sveta za razvijanje tradicij NOB pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije v Ljubljani. Strokovna recenzenta: Zdravko Klanjšček in Miroslav Luštek. Opremil: Vladimir Laković. Po zasnovi Alberta Kluna zemljevide in skice narisal Roman Antolin. Založila osrednji odbor prekomorskih brigad v Ljubljani in »Partizanska knjiga«. Ljubljana 1969. 360 + (VII) str. Med tekstom slike in zemljevidi.

STRUGAR, Vlado: Jugoslavija 1941—1945. Ratna prošlost naših naroda 106. Urednik: Esad Tihjić. Tehnički urednik: Vlado Strugar. Karte, skice i sheme izradio: Vlado Strugar. Nacrtao za štampu: Slobodan Mitić. Vojnoizdavački zavod. Beograd 1969. 488 + (III) str. **Priloga:** Album karata.

(TRINAJSTI) XIII. pohod »Po poteh partizanske Ljubljane« za leto 1969. Izdal odbor za pohod... Ljubljana 1969. 148 + (I) str. + 25 str. slik.